

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΛΓ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΦΙΛΟΘΕΗΣ 19—ΤΗΛ. 27.689 | 1—15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1956 | ΑΡΙΘ. 3—4

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Χ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ (†)

Κατόδονοι τὴν ψυχὴν ἀγγέλλομεν τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Ἐκκλησίας» τὸν θάνατον τοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς, τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Ὀμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν ἀειμνήστου Γρηγορίου Χ. Παπαμιχαήλ, ἐπισυμβάντα τῇ 25ῃ τοῦ παριπεύσαντος μηνὸς Ἰανουαρίου ἐν τῷ Νοσοκομείῳ «Ἐυαγγελισμός», ἔνθα ἀποτινος ἐνοσηλεύετο.

Ἡ σορὸς τοῦ μεταστάντος ἐκηδεύθη τῇ ἐπομένῃ μετὰ τῶν προσηκουσῶν τιμῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Καρότση εἰς τὸ Ἀ Νεκροταφεῖον Ἀθηνῶν.

Ἡ Ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία ἐπροωστίατησεν εἰς τὰς ἐξοδίους τιμὰς, αὐτοῦ τοῦ Μακαριωτάτου Πρωθιεράρχου Ἀδελφῆ παραστάτης ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πλήθους τῶν πενθούντων καὶ Συννοδικοῦ Συνέδρου Ἱεράρχου τελεταρχήσαντος τῆς ἐπισημῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας. Τὰ δὲ ἀνώτατα ἐπιστημονικὰ Ἱδρύματα προεπόντως ἐτίμησαν τὴν μνήμην τοῦ ἀπελθόντος καὶ διεισέτασαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην τῶν ἐφ' οἷς ζῶν ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῶν τε καὶ τῆς Ἐπιστήμης καθ' ὅλον.

Τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν δράσιν τοῦ μετα-

στάντος ἐκτίθενται περαιτέρω ὑπὸ διαπρεπῶν συνεργατῶν καὶ μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ παρόντι φύλλῳ, ἐν ᾧ, κατὰ καθήκον, δημοσιεύονται καὶ τὰ κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ σεπτοῦ νεκροῦ.

Ἡ «Ἐκκλησία», ἦλθε τὸ πρῶτον εἰς τῆς δημοσιότητος τὸ φῶς πρὸς τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν διὰ τῶν χειρῶν τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ. Ἐκτοτε δὲ—πλὴν ἐλαχίστου τινὸς χρονικοῦ διαστήματος—διευθυνομένη ὑπ' αὐτοῦ, ἔζησεν ὑπὸ τὴν θαλπωρὴν τῆς ἀγάπης του καὶ ἠνδρώθη χάρις εἰς τὰς ἀόκνους φροντίδας καὶ τοὺς ἀτρυτούτους κόπους του, καύχημα δ' εἶχε τὸ ὄνομά του, ὅπερ ἐτίμησεν ἢ σοφία καὶ ἢ ἀρετὴ του. Εἶναι, ἄρα, λίαν φυσικὸν νὰ αἰσθάνεται τὴν θλίψιν διὰ τὴν στέρησίν του τόσῳ ὀδυνηροτέραν, ὅσῳ στενώτερον εἶχε συνδεθῆ μετ' αὐτοῦ. Διότι εἰς τὰς χιλιάδας τῶν σελίδων τοῦ ἐπισήμου τούτου Δελτίου τῆς Ἐκκλησίας

Γρηγόριος Χ. Παπαμιχαήλ

ἐναπέθηκεν ὁ μεταστάς μέγα καὶ ἐκλεκτὸν μέρος τῶν καρπῶν τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας του, νυχθημερὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα ἐργασθεὶς καὶ ἀνύστακτον καὶ ἄγρυπνον διατηρήσας μέχρις ἐσχά-

των τὸ στοργικὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφέρον του.

“Ὅσοι δὲ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀλήστου μνήμης σοφοῦ ἐμαθητεύσαμεν ἐν τῇ διὰ τοῦ ἐντύπου λόγου διακονίᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν σκοπῶν ζωηροτάτην θὰ διατηρήσωμεν διὰ βίου τὴν ἱερὰν μνήμην τοῦ φωτεινοῦ παραδείγματος τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, προσπαθοῦντες πάντοτε νὰ βαδίζωμεν, ὅση δυνάμει, ἐπὶ τὰ ἔγγη αὐτοῦ — ὅσον τραχὺς καὶ ἀνάντης κἂν τυγχάνη ὁ πρὸς τηλικούτον ὕψος δρόμος — ὑπερήφανοι ἐν Κυρίῳ καὶ πρὸς Αὐτὸν ἐγγνώμονες, ὅτι τοιοῦτου ἡξιώθημεν σοφοῦ τε καὶ καλοῦ κάγαθοῦ Διδασκάλου.

Γουμπειεῖς ἐπὶ τοῦ νοποῦ τάφου του, βρέχοντες τοῦτον, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, διὰ τῶν δακρῶν τῆς εὐγνωμονοῦσης ἀγάπης μας, ἔχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ δίκαιος Κριτῆς θὰ δοξάσῃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸν τόσον ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Ὄνόματος Αὐτοῦ ἐργασθέντα καὶ μοχθήσαντα ἐπὶ τῆς γῆς ἀλησμόνητον Διδάσκαλον, τῶν πνευματικῶν μόχθων τοῦ ὁποῖου μνημεῖον ἐσαεὶ θὰ παραμένωσι, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ αἱ τρεῖς δεκάδες τῶν τόμων τῆς «Ἐκκλησίας», διαδηλοῦντες «τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν».

Η ΣΥΝΤΑΞΙΣ

Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Με βαθυτάτην θλίψιν ἡ Ἐκκλησία, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον καὶ ὁ λοιπὸς κόσμος τῶν Γραμμάτων συνάδευσεν εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν τὸν Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκὸν Γρηγόριον Παπαμιχαήλ, θανόντα τὴν 25ην Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. ἡμέραν τῆς ἐπετείου ὀνομαστικῆς του ἑορτῆς. Ὁ θάνατός του ἐλύπησε πραγματικὰ πάντας, ὅσοι ἔτυχον νὰ γνωρίσουν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν προαπελθόντα Καθηγητὴν καὶ νὰ συνεργασθῶν μαζί του, ὡς ἐπίσης καὶ πάντας, ὅσοι ἐγνώρισαν αὐτὸν διὰ τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ συγγραμῶν καὶ τῶν ἀπειραριθμῶν ἄρθρων ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν διαφόρων ἐκκλ. περιοδικῶν ἐπὶ παντοίας φύσεως ζητημάτων. Ὁ θάνατός του δημιουργεῖ αἰσθητὸν κενὸν οὐ μόνον ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ζωῇ τῆς χώρας μας, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τοιαύτῃ, διότι ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ δὲν ἦτο ἀπλῶς ὁ Καθηγητῆς, ὁ ἐπιστήμων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν περιοδικῶν, τὰ ὁποῖα ἐπὶ δεκαετηρίδας ὀλοκλήρως διηύθυνε, ζωηρῶς ἐπέδρασε ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Δὲν εἶναι δυνατόν, βεβαίως, εἰς ἓν ἄρθρον νὰ παρουσιάσῃ τις εἰς τὸ σύνολον τὸ ἔργον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐκλιπόντος. Ἀπλῶς ἐλαχίστας γενικὰς γραμμὰς προτίθε-

μαι νὰ χαράξω ὡς λιτὸν μνημόσυνον εἰς τὴν μνήμην τοῦ σεβαστοῦ μου Διδασκάλου καὶ ἀγαπητοῦ Συναδέλφου.

Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ μετὰ τὰς ἐγκυκλίους του σπουδὰς εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ φοιτήσῃ εἰς ῥωσικὰς θεολογικὰς Ἀκαδημίας. Ἡ ἐν αὐταῖς παρεχομένη τότε μόρφωσις, ἀποβλέπουσα ὄχι τόσον εἰς τὴν μετάδοσιν γνώσεων, ὅσον εἰς τὴν διάπλασιν χριστ. πίστεως καὶ συνειδήσεως παρὰ τοῖς τροφίμοις, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν δημιουργουμένην διὰ τῆς ἐν ταῖς Ἀκαδημαῖαις ἐσωτερικῆς ζωῆς τῶν φοιτητῶν ἐκκλησιαστικὴν ἀτμόσφαιραν, ἐπέδρασαν ζωηρῶς ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ νεαροῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ καὶ οὐ μόνον ἐστερέωσαν αὐτὴν ἐν τῇ πίστει ἀλλὰ καὶ προδιέθεσαν αὐτὴν, φύσει πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ρέπουσαν, πρὸς ἐντονωτέραν ἐργασίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐν Ῥωσίᾳ σπουδῶν πολλάκις ὁ αἰμνηστός Καθηγητῆς μετ' εὐγνωμοσύνης ἐνεθυμεῖτο καὶ ὁ ἴδιος ὠρισμένας τῆς πνευματικῆς του ζωῆς ἐκδηλώσεις δι' αὐτῆς ἡρμήνευε.

Ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἔφερε τὸν νεαρὸν Γρηγ. Παπαμιχαήλ, μόλις ἀποπερατώσαντα τὰς ἐν Ῥωσίᾳ σπουδὰς του, Καθηγητὴν εἰς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Σχολὴν τοῦ Σταυροῦ εἰς χρόνους ἀναταραχῆς τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου. Πλήρης πόθων καὶ ὀνείρων ἐκκλησιαστικῆς ἀναπλάσεως, ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ συνδέεται στενὰ κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν μετὰ προσώπων, τὰ ὁποῖα ἔμελλον βραδύτερον νὰ καταλάβουν ὑψίστας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις καὶ νὰ ἐπιδράσουν ζωηρῶς ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐξελίξεως αὐτοῦ. Ἐκεῖ, ἐν Ἱεροσολύμοις, οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποῖους διεξήγαγον ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ Πατριαρχείου τὰ ἄριστα στελέχη τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος, οἱ μετὰ ταῦτα Ἀρχιεπίσκοποι Ἀθηνῶν Μελέτιος Μεταξάκης καὶ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ ἄλλοι, εὗρον ζωηροτάτην ἀπήχησιν παρὰ τῷ Γρηγ. Παπαμιχαήλ, ὅστις πλέον συνδέεται στενὰ μετὰ τῶν προσώπων τούτων καὶ ἀγωνίζεται μετὰ δὴν τὴν θερμὴν τῆς ψυχῆς του ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἰδεωδῶν, ὑπὲρ ἀνορθώσεως τοῦ Πατριαρχείου ἐκεῖνου. Διό, ὅταν ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος χάνεται, ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ἀναγκάζεται μετὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων προσώπων νὰ φύγῃ ἐξ Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέπρατο πλέον νὰ ἴδῃ, καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς ζωῆς του πληροῦν ἀγῶνες εὐγενεῖς, τοὺς ὁποῖους διευθύνει ὁ πόθος του, ὁ ζῆλος μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἀναπλάσεως. Πόσας φορὰς κατόπιν νοσταλγὸς τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν θὰ στρέψῃ τὴν μνήμην του πρὸς τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐὰν ἄλλως ἐξείλισσοντο, διαφορετικῆ ἴσως θὰ ἦτο καὶ ἡ σταδιοδρομία τοῦ αἰμνηστοῦ Καθηγητοῦ!

Ἡ φυγὴ ὅμως ἐξ Ἱεροσολύμων διήνοιγεν ἄλλους ὀρίζοντας εἰς τὸν Γρηγ. Παπαμιχαήλ. Ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ἀναλαμβάνει, κατ' ἐντολὴν τοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνελ-

ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γρηγόριος Χ. Παπαμιχαήλ (†). Βασ. Μ. Βέλλα Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ. Σιοανίου καὶ Σιατίστης Ἰακώβου, Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ καὶ τὸ ἔργον του. Τὰ κατὰ τὴν κηδείαν: Δημ. Σ. Μπαλάνου, Γεν. Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας, Ἡ ἀποχαιρετιστήριος προσφώνησις. Παν. Τρεμπέλα, Καθηγητοῦ τῆς Θεολογ. Σχολῆς, Ὁ ἐπικίδειος λόγος. Τὰ ψηφίσματα. — Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζίτου, Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου, Προσηλυτισμὸς καὶ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. — Ἀρχιμ. Τιμοθέου Παπουτσάκη, Τὸ ἱωβηλαῖον τοῦ Μεγ. Ἀντωνίου. — Μ. Πρωτοπρ. Κωνσ. Μωραϊτάκη, Ἡ σύγχρονος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας (τέλος). — Ἰωάν. Κ. Κορναράκη, Διεθνῆς παιδαγωγικὸν Συνέδριον ἐν Σέβραις. — Μιχ. Γ. Πούρικα, Μία φοιτητικὴ σύσκεψις. — Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος περὶ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου». — Παρατηρήσεων Στήλη: Ἡ ἑορτὴ τῆς μητρότητος. Ἡ 1800ετηρὶς τοῦ Ἰ. Πολυζάστου. — Χρονικά.

θόντος Φωτίου, ὡσαύτως ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων προερχομένου, τὸ δυσχερὲς ἐγχείρημα τῆς ἐκδόσεως δύο περιοδικῶν, ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ, τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», καὶ ἐνὸς ἐκκλησιαστικοῦ, τοῦ «Παγταίνου». Ἡ ἐκδοσις τῶν δύο τούτων περιοδικῶν, τὰ ὅποια ὁ αἰδιδμος Καθηγητῆς διηύθυνεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας (1908-1918), ἦτο γεγονός σπουδαιότατον καὶ ἐσήμαινε πράγματι σταθμὸν εἰς τὴν ἄλλως τε πενιχρὰν πνευματικὴν παραγωγὴν τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀκόμη καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ παρουσιάσῃ ἰσάξιον περιοδικὸν πρὸς τὸν «Ἐκκλησιαστικὸν Φάρου». Εἰς τὴν ἀρτίαν τῶν περιοδικῶν τούτων ἐμφάνισεν ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ καταβάλλει πλέον ὄλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις καὶ δίδει ὀλόψυχα τὸν ἑαυτὸν του. Αἱ στῆλαι τῶν δύο τούτων περιοδικῶν γεμίζουν ἀπὸ ἐργασίας ἐπιστημονικῆς καὶ ἄρθρα τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνεύρη καὶ ἀριθμῆσῃ τις τὰ ἄρθρα αὐτοῦ, διότι ὁ ἀείμνηστος ἐκ μετριοφροσύνης πλεῖστα ἐδημοσίευσεν ἀνυπόγραφα. Τώρα πλέον ἐκφαίνεται ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν περιοδικῶν τὸ πλούσιον λογοτεχνικὸν τάλαντον, τὸ ὅποιον τόσο πλούσια καὶ μετὸς χάριν θὰ ἀναπτύξῃ κατόπιν εἰς τὰς πολυαριθμους συγγραφὰς του καὶ τὰ ἀπειράριθμα ἄρθρα ἀπ' ἄλλων περιοδικῶν. Ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ἦτο γεννημένος λογοτέχνης. Ἡ γλῶσσά του εἰς ὅλα του τὰ συγγράμματα ἔχει θαυμαστὴν καλλιπέπειαν, κομψότητα, χάριν, μελωδικὸν τινα τόνον. Δὲν εἶναι γλῶσσα ἐπιτηδευμένη ἐνὸς δυστόκου συγγραφέως, ἀλλ' ἀβίαστα ἐκδηλοῦται εἰς τὰς ἀπειράριθμους σελίδας πάντοτε μετ' αὐτὴν χάριν καὶ ὠραϊότητα. Εὐχερῆς εἰς τὸ γράφειν ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς ἐχειρίζετο ἀριστοτεχνικῶς, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, τὴν καθαρῆσαν γλῶσσαν.

Τὰ δύο ταῦτα περιοδικὰ εἰς τὰ χέρια τοῦ Γρηγ.

Παπαμιχαήλ λαμβάνουν τὴν τελειότεραν μορφήν καὶ ὁ «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» πράγματι ἀποβαίνει ὁ Φάρος τῆς Ὁρθοδοξίας. Πόσον τὰ περιοδικὰ ταῦτα ὀφείλουν τὴν ἀνθισίν των εἰς τὴν ἀκάματον ἐργασίαν, τὴν δεξιτεχνίαν καὶ τὸν θαυμαστὸν κάλαμον τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ φαίνεται ἐκ τῆς μεγάλης πτώσεως, ἣν ταῦτα ἐσημείωσαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας, μὴ δυνήθοντα μέχρι σήμερον νὰ ἀνέλθουν εἰς τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἔφερον αὐτὰ ἐκεῖνος.

Διὰ τῶν ἐργασιῶν του καὶ τῶν δύο ἐκείνων περιοδικῶν ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ γίνεται γνωστὸς εἰς εὐρύτερον ἐκκλησιαστικὸν ἀλλὰ τώρα καὶ εἰς ἐπιστημονικὸν κύκλον. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1918 ἐκλογή αὐτοῦ ὡς Καθηγητοῦ τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις ἐπανευρίσκει τὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, Καθηγητὴν τῆς Ἐκκλησιολογίας. Ἰστορίας ἐν τῷ Παν/μίῳ καὶ Διευθυντὴν τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεργάζεται στενότερα καὶ τὸν ὅποιον θὰ βοηθήσῃ βραδύτερον, Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν γινόμενον. Οὐδεὶς ἴσως ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ τόσο ζωηρῶς ὅσον ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος. Ὡς Καθηγητῆς τοῦ Παν/μίου ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ διωρίσθη καὶ Καθηγητῆς τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς, διδάξας τὰ μαθήματα τῆς Ῥητορικῆς καὶ τῆς Λειτουργικῆς. Μαθητὴς τότε τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς ἐγνώρισα τὸ πρῶτον ἐκεῖ ὡς διδάσκαλον τὸν Γρηγ. Παπαμιχαήλ καὶ ἔπειτα ἐν τῷ Παν/μίῳ. Ὅλοι οἱ ἐν τῇ Ῥιζαρείῳ μαθηταὶ του ἐνθυμούμεθα τὸν ἐνθουσιώδη ἐκείνον διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος προσεπάθει διὰ τῆς διδασκαλίας του νὰ ριζώσῃ βαθύτερον τὴν πίστιν, νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ θεολογικὰ Γράμματα. Ἡ μεστὴ διδασκαλία, διατυπωμένη μετὰ τῆς χάριτος, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς μαθητὰς του, οἱ ὠραῖοι τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς του τὸν καθίσταν ἀγαπητότατον εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Ῥιζαρείου, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπὶ τὴ διάστημα ἠτύχησε καὶ νὰ διευθύνῃ.

Ἐν τῷ Παν/μίῳ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ ἠτύχησε νὰ ἀναδείξῃ γενεὰς μαθητῶν, οἵτινες πάντες εὐγνωμόνως ἐνθυμούμεθα ὅσα ἀπ' αὐτοῦ ἐμάθομεν καὶ ἐδιδάχθημεν καὶ πάντες ζωηρῶς εἰς τὴν ψυχὴν μας διατηροῦμεν τὴν μεστὴν καὶ συναρπαστικὴν του διδασκαλίαν. Ἡ συγγραφικὴ του παραγωγὴ ὑπῆρξε μεγάλη. Μεταξὺ τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν διακρίνονται τὰ ἔργα «Ἐκκλησία καὶ θέατρον», «Ἡ Ἀπολογητικὴ», τῆς ὁποίας δυστυχῶς μόνον τὸν πρῶτον τόμον ἠτύχησε νὰ ἐκδώσῃ, τὸ ὠραῖόν του Ἀπολογητικὸν ἔργον «Ὁ Ἰησοῦς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον», τοῦ ὁποίου ἠτύχησε νὰ ἴδῃ καὶ τρίτην ἐκδοσιν, τὸ ὀγκῶδες ἔργον «Μάξιμος ὁ Γραικός», δεικνύον τὴν πολυμάθειαν καὶ φιλοπονίαν τοῦ συγγραφέως καὶ τὰ «Ἀπολογητικὰ τῶν Πατέρων», εἰς τὰ ὅποια μετὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν συνεκέντρωσε καὶ ἐταξινόμησε τὰ σπουδαιότερα ἀπολογητικὰ στοιχεῖα, τὰ περιεχόμενα εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς

'Εκκλησίας μας. 'Επιστέγασμα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀνάδειξις τοῦ ὡς μέλους τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

'Αλλ' ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ, ἔμφυτον ἔχων τὴν πρὸς τὸ γράφειν ὀρμὴν καὶ τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρθρογραφίαν, ἅμα τῇ ἀναρρήσει εἰς τὸν 'Αρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῶν 'Αθηνῶν τοῦ παλαιοῦ ἐξ 'Ιεροσολύμων φίλου του καὶ συμμαχητοῦ Μελετίου Μεταξάκη ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τοῦ τότε ἐκδοθέντος περιοδικοῦ «'Εκκλησιαστικὸς Κήρυξ» (1918) καὶ μετὰ ταῦτα μετὰ τὴν εἰς 'Αρχιεπισκοπὸν 'Αθηνῶν ἀνάδειξιν τοῦ ἀοιδίμου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀναλαμβάνει προθύμως τὴν διεύθυνσιν τῶν περιοδικῶν «Θεολογία» καὶ «'Εκκλησία», τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν (1923) διήρθονε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. Ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ εὐρίσκειται πάλιν εἰς τὸ τόσον γνῶριμον καὶ προσφιλές εἰς αὐτὸν πεδίον. Γεμίζου πάλιν αἱ στήλαι τῶν περιοδικῶν τούτων ἀπὸ ἐργασίας, ἀρθρα καὶ παντοίας σημειώσεις καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν συγχρόνων ἀναφυομένων προβλημάτων ἐκκλησιαστικῶν, κοινωνικῶν κλπ. Γράφει ἀδιακόπως ὁ Γρηγ. Παπαμιχαήλ με εὐχέριαν καταπλήσουσιν καὶ με διαύγειαν κρίσεως ἀξιόλογον. Δυστυχῶς καὶ ἐδῶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνεύρη καὶ συγκεντρώσῃ τις τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀνωμόως γραφέντα ἀρθρα, παρατηρήσεις καὶ βιβλιοκρισίας. 'Εὰν ταῦτα συνεκεντροῦντο, θὰ ἐπλήρουν ἀσφαλῶς τόμους ὀλοκλήρους. Αἱ παρατηρήσεις του ἰδίως, αἱ ὁποῖαι ποτὲ δὲν ἔλειπον ἀπὸ τὴν οἰκίαν στήλην τοῦ περιοδικοῦ «'Εκκλησία», ἀντικατοπτρίζου τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν διαύγειαν τῆς σκέψεώς του. Φύσει φιλόκαλος ὁ ἀοιδίμος Καθηγητῆς ἐπεμελεῖτο μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν τῆς ἐκδόσεως τῶν Περιοδικῶν, διορθῶνων οὐ μόνον τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια ἀλλὰ καὶ τὰ χειρόγραφα πολλὰκις τῶν εἰς αὐτὸν ἀποστελλομένων ἐργασιῶν. Πόσα δὲν ὀφείλει ἡ 'Εκκλησία εἰς τὸν γόνιμον κάλαμον τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τὰ χέρια του ἀπέσπασε μόνον ὁ θάνατος! Καὶ ἀκόμη ὅταν πρὸ ὀλίγου χρόνου ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὴν ζωὴν του τὰ πρῶτα μηνύματα τῆς βαρυχειμωνιάς, ὁ Παπαμιχαήλ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ ἀγαπημένα του περιοδικὰ. Ἡ 'Εκκλησία θὰ αἰσθανθῇ ἀναμφιβόλως εἰς τὸν τομέα τοῦτον τὸ κενόν, ὅπερ ἐδημιούργησεν ὁ θάνατός του.

Γύρω του εἰς τὸ Γραφεῖον συνεκεντροῦμεθα πάντοτε τακτικὰ μέχρι τῆς τελευταίας του στιγμῆς παλαιοὶ μαθηταὶ του καὶ νεώτεροι συνεργάται του, ἔχοντες εἰς τὸ μέσον τὸν θαλερόν πρεσβύτερον, τοῦ ὁποῖου ἔθανμάζομεν τὸ σφρίγος καὶ τὴν νεανικὴν διάθεσιν πρὸς ἐργασίαν. Εὐγενῆς πρὸς ὅλους, μετὰ τὴν χαρακτηρισίζουσαν αὐτὸν εὐπρέπειαν, ὠμίλει πρὸς ὅλους ἀπὸ τοῦ θησαυροῦ τῆς πείρας του. Ἰδιαιτέρον πάντοτε ἐδείκνυεν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ἐπὶ τῶν ὁποῖων διετύπου γνώμας, διηρμήνευε πόθους του βαθυτέρους μετὰ μίαν βαθυτάτην πίστιν πρὸς τὴν δύναμιν τῆς 'Εκκλησίας, τὴν ὁποῖαν ἐπόθει νὰ ἴδῃ

πλουσίως ἀναπτυσσομένην. Τὴν πίστιν του ταύτην διεκήρυσσε πάντοτε καὶ ἐκ τῆς πίστεως ταύτης ἔμεινε μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς ἐν τῇ θέσει του, ἐξυπηρετῶν διὰ τοῦ καλάμου του τὴν 'Εκκλησίαν. Βαθῦς ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ θαυμασμός του πρὸς τὴν Πατερικὴν σοφίαν καὶ εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς πάντοτε ἐνέκυπτε μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν καὶ πάντας ἡμᾶς τοὺς νεώτερους διὰ θερμῶν λόγων προέτρεπε εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων.

Δὲν εἶναι βεβαίως τοῦ παρόντος, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημείωσα, νὰ ἀναλύσω τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ ἐκλιπόντος. Τοῦτο θὰ πράξουν ἄλλοι εἰδικώτεροι ἐμοῦ καὶ εἰς ἄλλον χῶρον. Δὲν παραλείπω ὅμως νὰ σημειώσω τὸ μέγα κενόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδῶ, ἐν τῇ 'Επιστήμῃ, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ θανάτου του. Ὅταν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄριου τῆς ἡλικίας ἀπεχώρησε τοῦ Παν/μίου, ἀφοῦ εἶχε εὐτυχῆσαι νὰ διατελέσῃ πολλὰκις Κοσμητῶρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ ὁ 100ὸς Πρύτανης τοῦ Παν/μίου 'Αθηνῶν, ὅλοι οἱ Συνάδελφοί του ἠσθάνθημεν τὸ διὰ τῆς ἀποχωρήσεώς του κενόν, τὸ ὁποῖον τώρα κατέστη μέγα διὰ τοῦ αἰωνίου ἀποχωρισμοῦ του. Ἡ μνήμη του θὰ παραμείνῃ ἀγήρως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν συναδέλφων του, τῶν μαθητῶν του καὶ πάντων ἐκείνων, ὅσοι εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσουν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν ἀοίδιμον Καθηγητὴν.

Β. ΒΙΕΛΛΑΣ
Καθηγητῆς τοῦ Παν/μίου 'Αθηνῶν

Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Χ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

Τὴν 26ην 'Ιανουαρίου 1956 ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν, πρωτοστατούντων τῆς 'Εκκλησίας, τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς 'Ακαδημίας, προέπεμψεν ἐν θλίψει βαθυτάτῃ μετὰ τῶν προσηκουσῶν τιμῶν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, τὴν αἰωνίαν, τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ 'Εθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ 'Ακαδημαϊκὸν Γρηγόριον Παπαμιχαήλ, ἐν ἐκ τῶν μεγατίμων τέκνων, ἅτινα ἀνέδειξεν ἡ «'Ιμερτῆ» Λέσβος, τὸν ἔξοχον ἄνθρωπον, τὸν χρηστὸν πολίτην, τὸν ὑπέροχον πατριώτην, τὸν σοφὸν ἐπιστήμονα, τὸν βαθυνοῦστατον θεολόγον, τὸν ἀκάματον ἐργάτην τοῦ πνεύματος, τὸν ἐραστὴν παντός καλοῦ καὶ ωραίου, ὁ ὁποῖος μετὰ μακρὰν γόνιμον καὶ ἐξόχως φωτεινὴν ἐπιστημονικὴν σταδιοδρομίαν ἐγκατέλειψε τὸν κόσμον καὶ μετέστη ἐκ τῶν φθαρτῶν εἰς τὰ ἀφθαρτα καὶ ἐκ τῶν προσκαιρῶν εἰς τὰ αἰώνια.

Ἡρεμος καὶ γαλήνιος, ὡς ἔζησεν, ἐκλείσεν ἡρέμα τοὺς ὀφθαλμούς του τὸ ἑσπέρας τῆς 25ης 'Ιανουαρίου ἐν μέσῳ τῆς στοργῆς φιλότατων προσώπων καὶ παρέδωκεν ἐν πάσῃ χριστιανικῇ γαλήνῃ τὴν ψυχὴν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, καταλιπὼν εἰς ἡμᾶς μνήμην ἀγαθὴν, ὄνομα τίμιον, «τ ο υ ἔ κ δ ι η γ ἰ σ α σ θ α ι ἐ π α ἴ ν ο υ ς», ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ λάμπῃ ἔσαει «Ὑ π ἐ ρ χ ρ υ σ ῖ ο ν κ α ἰ τ ο π ᾶ ζ ῖ ο ν», διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ὥραϊαν ἐκφρασιν τῆς Βίβλου.

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ πλέξωμεν ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐκλιπόντα πολὺκλαυστον Καθηγητὴν, διότι τοῦτο ἄλλοι θὰ πράξωσιν.

Ἡμεῖς, σχόντες τὸ εὐτύχημα νὰ σπουδάσωμεν τὴν θεολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ μέριμναν καὶ ὡς ἐκ τούτου γνωρίσαντες περισσότερον ἐκ τοῦ σύγγενος τὸν ἄνδρα καὶ ἀκούσαντες πολλὰ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ περὶ τῆς βιωτῆς αὐτοῦ, θὰ ἐξιστορήσωμεν κατωτέρω, ὅση ἡμῖν δύναμις, τὰ κατὰ τὴν ζῶην καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς θεολόγου ἐπιστήμονος ἐν τε τῇ Ρωσίᾳ, τῇ Αἰγύπτῳ καὶ Ἑλλάδι.

Ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ἰππεῖος τῆς νήσου Λέσβου τὴν 17ην Νοεμβρίου 1874. Οἱ γονεῖς του ὀνομάζοντο Χριστοφόρος καὶ Αἰκατερίνη. Τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἤκουσεν εἰς τὴν γενετήριάν του. Πρῶτος διδάσκαλος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ πατήρ του, ὁ ὁποῖος κατὰ σύμπτωσιν ὑπῆρθε τότε ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου του. Μικρὸς τὴν ἡλικίαν ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ πρῶτον εἰς τὴν Μυτιλήνην καὶ εἶτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλησίον τοῦ ἐκεῖ θεῖου τοῦ ἱατροῦ Προκοπίου Παπαμιχαήλ, παρὰ τῷ ὁποίῳ παρέμεινεν ἐπὶ μικρὸν. Διαφωνήσας δὲ πρὸς αὐτόν, ἐπιμένοντα νὰ σπουδάσῃ τὴν φαρμακευτικὴν, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα παρ' ἐτέρῳ συγγενεῖ αὐτοῦ, τῷ Μοναχῷ Βαρθολομαίῳ, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὁποίου τελῶν ἐφοίτησεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Σταυροῦ. Ἐκεῖ ἠτύχησε νὰ ἔχῃ ὡς καθηγητὴν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν τότε λαϊκὸν ἀκόμη Χρυσόστομον Παπαδόπουλον, τὸν μετὰ ταῦτα Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἐξετίμησεν ὅλως ἰδιαίτερος τὸν μικρὸν μαθητὴν του διὰ τὴν ἄκραν αὐτοῦ ἐπιμέλειαν καὶ φιλομάθειαν. Κατὰ τὴν γενομένην στάσιν ἐναντίον τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δαμιανοῦ, εἰς ἣν μετέσχον πολλοὶ ἐκ τῶν κληρικῶν τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος καὶ τῶν καθηγητῶν καὶ μαθητῶν τῆς Σχολῆς ἠναγκάσθη ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ μετὰ πολλῶν ἄλλων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ νὰ μεταβῇ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν του πρῶτον μὲν εἰς τὴν Μυτιλήνην, ὕστερον δὲ εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Σάμου. Εἶτα μεταβάς καὶ αὐθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνεγράφη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, ἐξ ἧς καὶ ἀπεφοίτησε.

Μετὰ τὸ πέρασ τῶν θεολογικῶν του σπουδῶν μετέβη εἰς τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας, ὅπου εἰργάσθη φιλοτίμως ἐπὶ μίαν διετίαν ὡς διδάσκαλος ἐν τῷ σχολεῖῳ τῆς αὐτόθι Ἑλληνικῆς Παροικίας, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅπου ἤκουσεν ἀνώτερα μαθήματα εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Πετρούπολεως, λαβὼν τὸ θεολογικὸν δίπλωμα. Βραδύτερον μετὰ εὐδοκίμους σπουδὰς ὑπέβαλεν ὡς ἐναίσιμον διδασκάλον περισπουδάστον καὶ πρωτότυπον μελέτην με θέμα «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλάμας, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», ἣτις κριθεῖσα ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐκ καθηγητῶν ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου, ὅτε ἠξιώθη νὰ λάβῃ τὸν ἐπίσημον τίτλον τοῦ «Magister Theologiae». Εἰς τὴν ἐν λόγω μελέτην, ἣν ἐξέδωκε τύποις ἀργότερον μετὰ δευτέραν ἐπεξεργα-

σίαν, προσέθηκε μακρὰν εἰσαγωγὴν, ἐν ἣ πραγματεύεται περὶ τῆς σημασίας τῆς ἡσυχαστικῆς κινήσεως τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας τοῦ Ι. Τρόϊτσκη καὶ τοῦ Θ. Οὐσπένσκη, ἀναπτύσσει τὴν ἔννοιαν τῆς «ἀσκήσεως», τῆς «ἡσυχίας», καὶ τοῦ «μυστικισμοῦ» καὶ καθορίζει τὴν θέσιν τοῦ Γρηγορίου Παλαμά καὶ τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἡσυχαστικῇ κινήσει, εἰς τὸ τέλος δὲ περιλαμβάνει εὐρεῖαν κριτικὴν ἀνάλυσιν τῶν πηγῶν τῆς συγγραφῆς, ὡς καὶ πλήρη βιβλιογραφίαν τοῦ θέματος, εἰς δὲ τὸ κύριον ἔργον ἐκθέτει τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν σκοτεινὴν ἱστορίαν τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἀφορμὴν εἰς τὰς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ἔδωκεν ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐξ Ἰταλίας ἐλθόντος εἰς τὸ Βυζάντιον οὐνίτου μοναχοῦ Βαρλαάμ ἐναντίον τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἐφῆσχαζόντων μοναχῶν καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον προσεχώρησαν ἀτυχῶς πολλοὶ τῶν Βυζαντινῶν, καὶ περιλαμβάνει: πλήρη εἰκόνα τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, θριαμβεύσαντος τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἐν τέλει ἐκθέτει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἡσυχασμοῦ ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἀποκαθιστᾷ τὸν δεινῶς παρεξηγηθέντα καὶ μεγάλως ἀδικηθέντα ἔξοχον ἄνδρα καὶ διαπρεπῆ ἱεράρχην τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν.

Περὶ τοῦ ἔργου τούτου ἐγράφησαν πολλοὶ εὐμενεῖς κρίσεις ὑπὸ ἐπιφανῶν ἐπιστημόνων, ξένων καὶ ἡμετέρων. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ρωσίᾳ διαμονῆς του, ὁ Γρ. Παπαμιχαήλ, φοιτητῆς ὢν, διεξήγαγε σπουδαῖον δημοσιογραφικὸν ἀγῶνα εἰς τὴν ρωσικὴν γλῶσσαν, με πρωτοφανῆ μαχητικότητα πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος σφοδρῶν ἐπιθέσεων τοῦ ρωσικοῦ τύπου καὶ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῆς Μακεδονίας, ἀγωνιζομένης τότε διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ διπλοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐλέγχων διὰ δριμύειας καὶ εὐθαρσοῦς γλώσσης καὶ δι' ἀκαταμαχῆτον ἐκ τῆς ἱστορίας ἐπιχειρημάτων, ὡς ἐντελῶς ἀδικαιολόγητον τὴν βουλγαρικὴν προπαγάνδαν, ἣτις διὰ τῆς κακοποιῶν δράσεως τῶν Κομιτάτων τῆς ἐλυμαίνετο ὀλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν Μακεδονίαν. Τότε διὰ πρώτην φοράν ἀπεκαλύφθη ἡ δύναμις τοῦ δημοσιογραφικοῦ καλῆμου τοῦ νεαροῦ Ἑλληνοφοιτητοῦ καὶ αἱ ἄλλαι συγγραφικαὶ αὐτοῦ ἰκανότητες.

Τὸ 1905 ἐνυμφεῖθη εἰς Ταϊγάνιον τὴν Καλλιόπην Νομικοῦ, θυγατέρα πλουτοῦ ὁμογενοῦς τῆς Ρωσίας, ἔλκουσαν τὴν καταγωγὴν τῆς ἐκ τῆς νήσου Θήρας, καὶ ἀμέσως μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου διορίσθη καθηγητῆς παρὰ τῇ ἐκεῖ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Σταυροῦ. Μετὰ διετίαν προσεκλήθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Φωτίου, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν δύο περισπουδάστον περιοδικῶν τοῦ Πατριαρχείου, τοῦ μηνιαίου θεολογικοῦ «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» καὶ τοῦ ἐβδομαδιαίου «Πάνταῖνος». Ἀμφότερα τὰ περιοδικὰ ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἀνήγαγεν ὁ Γρ. Παπαμιχαήλ εἰς μεγάλην περιωπὴν, διότι εἰς αὐτὰ ἤρχισαν νὰ δημοσιεύωνται πλεῖστα ὅσα ἄξια λόγου μελετήματα

και ἄρθρα ἐπὶ θεμάτων ἐκκλησιαστικῶν, ἠθικῶν, ἀγιο-
λογικῶν, ἱστορικῶν, πατρολογικῶν, ἐρμηνευτικῶν,
κατηχητικῶν, λατρείας, κοινωνιολογικῶν, ἐορτῶν,
ἐπίσης δὲ καὶ κριτικαὶ καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα,
ἅτινα ἔφερον τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ κύ-
ρος τῆς προσωπικότητος τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἄλλων
ἐξόχων ἐπιστημόνων.

Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁ Γρ. Παπαμιχαὴλ ἔμεινε
περὶ τὰ 10 ἔτη (1908—1918). Ἡ περίοδος αὕτη ἀπε-
τέλεσε τὸν «χρυσοῦν αἰῶνα» ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς
πνευματικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς θεολογικῆς ἀνθήσεως,
οὐ μόνον διὰ τὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸν Ὁρθόδοξον Πατριαρ-
χεῖον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν παλαιὰν καὶ ἱστο-
ρικὴν πόλιν, ἣτις εἰς τοὺς παλαιούς χριστιανικούς χρό-
νους ὑπῆρξεν ἐν ἀπὸ τὰ περιβλεπτα κέντρα τῶν θεο-
λογικῶν Γραμμάτων. Διότι ἐκεῖ, ὅπου πρὶν ἐβασίλευεν
ἡ παντελής ἄγνοια, ὑψώσεν ὁ ἀείμνηστος μὲ τὸν κάλα-
μόν του ἓνα ἀληθινὸν πνευματικὸν φάρον μέχρι τοιοῦ-
του σημείου, ὥστε νὰ ἐπανακτῆσῃ ἐν τινι μέτρῳ τὴν
παλαιὰν πνευματικὴν αἴγλην τῆς εἰς τοὺς διεθνείς
ἐπιστημονικούς κύκλους ἡ τόσον καταπεσοῦσα πνευ-
ματικῶς παλαίφατος καὶ ἔνδοξος αὕτη πόλις. Ὅλοι
οἱ σοφοὶ τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας
εἶχον μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν. Τεσσαράκοντα δλό-
κληροὶ τόμοι ἐκ δεκάδων χιλιάδων σελίδων ἐξεπήδησαν
ἀπὸ τὴν γραφίδα του, ὡς μαρτυρεῖ ὁ κατωτέρα δημο-
σιευόμενος κατάλογος τῶν ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ ἐκδοθέντων
ἔργων του, κατὰ κοινὴν δὲ ὁμολογίαν ἔλου τοῦ ἐπι-
στημονικοῦ θεολογικοῦ κόσμου, τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα
τότε δύο ἐπιφανῆ περιοδικὰ τοῦ Πατριαρχείου ἀπο-
τελοῦν εἰς τὴν δεκαετῆ ἐκείνην σειρὰν τῶν τόμων των
ἐν ἀπὸ τὰ περικαλλέστερα μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ
πνεύματος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνευματικοῦ πολιτι-
σμοῦ τῆς Αἰγύπτου.

Τὰ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ ἐκδοθέντα, εἰς αὐτοτελεῖς ἐκ-
δόσεις, συγγράμματά του ὡς καὶ τινὰ ἄλλα, ἅτινα ἐδη-
μοσιεύθησαν ἐν Πετρούπολει, Κωνσταντινουπόλει,
Ἱεροσολύμοις, Ἀθήναις, Τεργέστη καὶ Σάμω, εἶναι
ποικίλου περιεχομένου. Διότι ὁ σ., διακρινόμενος διὰ τὸ
πολυμερές πνεῦμα καὶ τὴν ἔφεσιν αὐτοῦ πρὸς ἐξονυχι-
στικὴν ἔρευναν καὶ μελέτην οἰοῦδήποτε προβλήματος, τὸ
ὅποῖον ἀπασχολεῖ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ὁρθόδοξον
Θεολογίαν, ἠσχολήθη μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας ἐπὶ θε-
μάτων ἀναγομένων εἰς ἔλους τοὺς κλάδους τῆς θεολο-
γικῆς ἐπιστήμης.

Οὕτως ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ κατὰ τὸ διάστημα
τῶν ἐτῶν 1903—1918 ἐδημοσίευσεν τὰς κάτωθι περι-
σπουδάστους θεολογικὰς πραγματείας ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ
καὶ ἄλλαχού.

Α'. Ἐπὶ τῆς Ἀπολογητικῆς: 1) Πνευ-
ματισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς. 2) Σοσιαλισμὸς καὶ Χρι-
στιανισμὸς. 3) Σοσιαλιστικῶν εἰδῶλων κατάλυσις. 4)
Βουδισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς. 5) Ἡ Ἀνάστασις
τοῦ Χριστοῦ. 6) Τὰ ἔωθινὰ εἰδήματα. 7) Ὁ Τολ-
στόγ. 8) Ἀπολογητικὰ διδάγματα. 9) Θεοσοφία. 10)
Τὸ πρόβλημα τῶν κόσμων. 11) Ἐπιστήμονες καὶ
Θρησκεία. 12) Ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις. 13) Θρη-

σκείας καὶ Ἐπιστήμης σχέσεις, ἀνατέλλοντος τοῦ εἰ-
κοστοῦ αἰῶνος.

Β'. Ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς: 1) Ὁ τῆς
ἐν Κωνσταντινουπόλει Βιβλιοθήκης τοῦ Σερατοῦ Κώδιξ
τῆς Ὀκτατεύχου. 2) Αἰγυπτιακὸς πάπυρος καὶ Ἀγία
Γραφή. 3) Ἐπίδρασις τοῦ ἐθνικοῦ καὶ φυλετικοῦ χα-
ρακτῆρος τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων ἐπὶ τὰς κυριωτέρας
τοῦ βίου αὐτῶν ἐκφάνσεις. 4) Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη
περὶ γάμου καὶ παρθενίας. 5) Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα
τῶν Ἀγίων Γραφῶν, καὶ δὴ τῆς Κ. Διαθήκης, κατὰ τὰ
πορίσματα τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. 6) Ἡ «κοινὴ»
ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν Ἀγίων
Γραφῶν, ὑπὸ Σ. Σομπολέβσκη (Καθηγητοῦ τῶν Ἑλ-
ληνικῶν Γραμμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Μόσχας)
κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ρωσικοῦ.

Γ'. Ἐπὶ τῆς Ἠθικῆς Θεολογίας: 1)
Ἡθικὰ διδάγματα. 2) Ἡθικὴ ἀνθρωπολογία. Ἡ
ἐλευθερία τῆς βουλήσεως. 3) Ἡθικὴ Κοσμολογία.

Δ'. Ἐπὶ τῆς Πατρολογίας: 1) Ὁ ἁγ.
Γρηγόριος Παλαμᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. 2)
Γρηγόριος τοῦ Παλαμᾶ κατὰ Βαρλαάμ τοῦ Καλα-
βροῦ «Ἀντιρρητικός». 3) Γρηγόριος Παλαμᾶς πρὸς
Γρηγ. Ἀκίνδυνον. 4) «Ὁμολογία» Γρηγοροῦ.

Ε'. Ἐπὶ τῆς ἱερᾶς Ὀμιλητικῆς: 1) Τὸ
ἱερὸν κήρυγμα.

Σ'. Ἐπὶ τῆς Ἱστορίας: 1) Ἱστορία καὶ
ψεῦδος. 2) Ἀποκαλύψεις περὶ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς
ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ. 3) Μάξιμος ὁ
Ἑλληνας. 4) Ἡ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως ἐκ-
κλησιαστικὴ ἡμῶν ἱστορία κρινομένη ὑπὸ τῶν Ρώσων.
5) Ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἱστορικὸς πρὸ τῆς κριτικῆς ἐπι-
στήμης. 6) Ὁ περὶ πλανώμενος. 7) Συμβολὴ εἰς τὴν
Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξάνδρειας κατὰ τὸν 17^{ον}
αἰῶνα. 8) Συναϊτικά. 9) Ἀβυσσινία καὶ Ὁρθοδοξία.
10) Ἑλλάδος θρίαμβος. 11) Ἑλληνικὰ προβλήματα.
12) Ὁ ἑλληνικὸς χαρακτῆρ τῆς Μακεδονίας. 13) Ἡ
Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀλεξάνδρειας.

Ζ'. Ἐπὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δι-
καίου: 1) Περὶ τοῦ δευτέρου γάμου τῶν κληρικῶν.
2) Ἐκκλησία καὶ θέατρον.

Η'. Ἐπὶ τῆς Παιδαγωγικῆς: 1) Στατι-
στικὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνικῶν Σχολείων. 2) Ἡ
αἴσθησις τῆς ἀκοῆς ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ. 3) Μέτρα
πρὸς θεραπείαν τῆς ἀκοῆς. 4) Ὁ Πατριωτισμὸς.

Θ' Ποικίλα: 1) Αἱ περὶ ἐνώσεως «Σκέψεις»
τοῦ πρίγκηπος Μαξιμιλιανοῦ καὶ σκέψεις ἐπὶ τῶν
«Σκέψεων». 2) Κατολίκων *ria desideria*: Α' Ὁ Πα-
πισμὸς καὶ οἱ Ἕλληνες. Ὁ Παπισμὸς καὶ οἱ Ρῶσοι.
3) Τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Παπισμῷ ναυάγιον τοῦ ἀλαθῆτου
τοῦ Πάπα. 4) Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν. 5) Ἀθανάσιος
Παπαδόπουλος—Κεραμεὺς (ἐπιστημονικὴ νεκρολογία)

Πολλὰ τῶν ἀνωτέρω συγγραμμάτων ἔτυχον εὐμε-
νῶν κρίσεων. Διὰ τὰ δύο ὅμως ἐξ αὐτῶν, τὰ καὶ σπου-
δαιότερα, ὡς εἶναι «Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Πα-
λαμᾶς Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονί-
κης» καὶ «Ἐκκλησία καὶ Θέατρον»,
ἐγράφθησαν πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι κριτικαὶ εἰς τὰ ἐπι-
στημονικὰ περιοδικὰ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρωσίας, τῆς
Γερμανίας, τῆς Γαλλίας, τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Ἰτα-

λιας ὑπὸ ἐπιφανῶν ξένων καὶ ἡμετέρων ἐπιστημόνων, ὡς εἶναι : ὁ καθηγητὴς I. Σοκολῶφ (Δελτίον τοῦ (ρωσικοῦ) Ὑπουργείου Παιδείας, τεύχη Μαΐου 1913 σ. 159—186, Ἰουνίου 1913 σ. 409—429 καὶ Ἰουλίου 1913 σ. 114—139) ὁ A. Palmieri (Revue d'Histoire Ecclesiastique 1911 No 3 σ. 593—594), ὁ Καθηγητὴς Dr Nathanael Bonwetsch (Theologische Literaturblatt 1911 ἀριθ. 24 σ. 561—563), ὁ Φίλιππος Meger (Realenzu-Klopädie t. Theol. u. Kirche XVI, 599), ὁ Καθηγητὴς A. Ehrhard (Oriens Christianus τῆς Λειψίας τ. III, τεύχος α', 1913 σ. 146—148), ὁ Karl Ranoschek (Byzantinische Zeitschrift, Leipzig 1913, 1—2 σ. 166—171), ὁ Ph. Meger (Theologische Literaturzeitung Leipzig), ὁ Demetrios Asteriotis (Mercure de France τῶν Παρισίων No 469 tom cxxv, Ἰαν. 1918 σ. 152—153), ὁ Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (Ἐκκλ. Φάρος τ. γ', 1911 σ. 70—78), ὁ Μητροπολίτης Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος (Νέα Ἡμέρα 19—1 Ἀπριλίου 1911), ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας καὶ Παξῶν Σεβαστιανός (Ἐκκλ. Φάρος τ. ιστ' 1917 σ. 240—243), ὁ πρεσβύτ. Γεώργ. Ζαχαρούλης. (Ἐκκλ. Φάρος τ. ιστ' 1917 σ. 217—230), ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις («Πάτρια» Ἀθηνῶν 15 Ὀκτωβρίου 1916 ἀριθ. 32), ὁ Ἡλίας Ματαράγκας («Τὰ Νέα» Ἀλεξανδρείας 1916, ἀριθ. 519, 520, 521) καὶ τὰ περιοδικὰ «Ἱερὸς Πολύκαρπος» Σμύρνης (1911 ἀριθ. 23 σ. 367), «Ἱερὸς Σύνδεσμος» Ἀθηνῶν (15 Ἀπριλίου 1911), «Ἐκκλησ. Κήρυξ» Λάρνακος Κύπρου (τεύχος θ' 1911 σ. 300—301) καὶ ἄλλοι.

Παραθέτομεν κατωτέρω μέρος τῆς κριτικῆς τοῦ καθηγητοῦ I. Σοκολῶφ διὰ τὸ ἔργον «Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης» ἔχον οὕτως:

«... Πρὸ πάντων δέον νὰ ὁμολογηθῆ ἡ μεγίστη δυσκολία τοῦ ζητήματος, τὴν ὁποίαν ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ὑπερένικησε μεθ' ἱκανῆς ἐπιτυχίας. Ἡ δυσκολία αὕτη προέρχεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς ποικιλίας, τῶν ἀντιφάσεων καὶ τῶν ἀσφαλειῶν τῶν πηγῶν, αἷτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορικὴν δρᾶσιν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἐπιστημονικῆς φιλολογίας, τῆς ἀφορώσης εἰς τὰς ἡσυχαστικὰς ἐν Βυζαντίῳ ἔριδας. Τὰ συγγράμματα ταῦτα εἶναι ποικιλώτατα τὸ περιεχόμενον καὶ γεγραμμένα ἐν δυσκολωτάτῃ Βυζαντινῇ γλώσσῃ, εἰσὶ δὲ προσεῖτα εἰς μόνους τοὺς ἀρίστους αὐτῆς μύστας. Μόνον ἡ ἀρίστη γνώσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ ἐπιμελεστάτη μελέτη τῶν πολυαριθμῶν πηγῶν τοῦ ζητήματος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορικῆς κριτικῆς ἠδυνήθησαν νὰ ἐξασφαλίσωσι τῷ συγγραφεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εὐτυχῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου. Καὶ ὁ κ. Παπαμιχαὴλ ὄντως ἐξεδάπησε κολλοσιαίαν ἐργασίαν πρὸς γνώσιν τῶν πηγῶν... Τὰ συγγράμματα τοῦ Νικηφόρου Γρηγοροῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Κατακουζηνοῦ ἐξετιμῆθησαν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου συγγραφεὺς ὁρθότατα... Σημαντικὴν ὑπεροχὴν ὁ ἡμ. συγγραφεὺς κέκτηται ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ξένους (δυτικούς) ἐρευνητὰς τῆς ἡσυχαστικῆς κινήσεως ἐν τῇ γνώσει τῆς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο

σχετιζομένης ρωσικῆς φιλολογίας. Ἡ στάσις τοῦ ἡμ. συγγραφεὺς πρὸς τὴν φιλολογίαν τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων εἶναι κριτικῆ: εἰργάσθη αὐτοτελῶς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κριτικῆς ἐκτιμήσεως τῶν γνωμῶν καὶ τῶν κρίσεων τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ τῆς ἐργασίας δέον ἐπ' ἴσης νὰ διαγνώσῃ τις τὴν ἀξίαν τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Παπαμιχαὴλ. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, τὸ ἀνασκοπούμενον ἔργον παρουσιάζεται, δύναται τις εἰπεῖν, ὡς ἡ πρώτη ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ φιλολογίᾳ ἀπόπειρα συστηματικῆς ἐκθέσεως τοῦ βίου, τῆς δρώσεως καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ... Πρὸς πολλὰς κυρίας αὐτοῦ θέσεις δέον νὰ συμφωνήσωμεν καὶ ν' ἀναγνωρίσωμεν αὐτὰς ἐπαρκῶς δεδικαιολογημένας ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἐπόψεως καὶ ὁρθᾶς κατ' οὐσίαν. Ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὡς ἱστορικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ παραγόντος καὶ θεολόγου συγγραφεὺς, ἐξακριβώθη, ἀνατιθερῆτως, ὁρθότατα, καὶ ἐν τούτῳ δέον νὰ παρατηρηθῆ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοῦ κ. Παπαμιχαὴλ καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστημονικὴ αὐτῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἀξία... Ἡ ἐποχὴ τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων, χάρις εἰς τὸ ἔργον τοῦ κ. Παπαμιχαὴλ, σήμερον καθίσταται μᾶλλον σαφῆς ἢ ὡς παρουσιάσθη αἴτῃ ἐν τῇ ρωσικῇ καὶ τῇ δυτικῇ φιλολογίᾳ. Ἡ ἀνάλυσις τῶν ἔργων τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, οὐ μόνον ἀπεκάλυψε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν αὐτῶν καὶ ἔθηκε τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦτον συγγραφεῖ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν βυζαντινῶν παραγόντων τῆς θεολογ. ἐπιστήμης καὶ παιδείας κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ διεξοδικῶς κατέστησε γνωστὴν τὴν οὐσίαν τῆς βυζαντινῆς ἡσυχίας καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ἰδιαίτερα σημεῖα ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς, ἐφ' ὅσον καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δὲ ἐξεδηλώθησαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ἐπειδὴ τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Παπαμιχαὴλ παρουσιάζεται ὡς πρώτη ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἐκκλησιαστικοῖστορικῇ φιλολογίᾳ καὶ ἱκανῶς ἐπιτυχῆς ἀπόπειρα ἐπιστημονικῆς περὶ τοῦ ἁγ. Γρηγ. Παλαμᾶ ἐρευνῆς, ἥδη ἐσημειώθη ὑπὸ τῆς εἰδικῆς κριτικῆς καὶ ἐγένετο δεκτὴ ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ μεθ' ἱκανῆς συμπαιθείας...».

Ἐπομένως διὰ τὸ ἕτερον σπουδαιότατον σύγγραμμα «Ἐκκλησιολογία καὶ Θεολογία» παραθέτομεν τὴν πλέον χαρακτηριστικὴν κριτικὴν τοῦ Ἡλίου Ματαράγκας, ἔχουσαν οὕτως:

«ὑπὸ τὸν ἀμφίστομον τοῦτον τίτλον ἐξεδόθη πρότινος κομρὸν τεύχος ἐξ ὑπερτριακοσίων τεταρτοσχημῶν σελίδων τοῦ γνωριμωτάτου παρ' ἡμῖν λογίου καὶ ἐπιστήμονος κ. Γρηγ. X. Παπαμιχαὴλ... Τὸ δευτερον κεφάλαιον «Τὰ θεάματα τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος», προανακρουστικὸν καὶ τοῦτο τῆς ὅλης συγγραφῆς, δύναται καὶ αὐτοτελῶς, ἄνευ χασμάτων κατανοήσεως, τερπνῶς καὶ ἠδέως ν' ἀναγνωσθῆ, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κομψότητα τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους καὶ διὰ τὰς παντοίας καὶ ποικίλας στοιβηδὸν ἐπισωρευομένας εἰδήσεις περὶ Θεάτρου μὲν γενικῶς, εἰδικώτερον δὲ περὶ τῶν τυχῶν αὐτοῦ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, καταδεικνυούσας τὴν εὐμάθειαν καὶ τὴν εὐρομάθειαν τοῦ φιλοπόνου συγγραφεὺς. Ὁ διεξερχό-

μενος τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἐντριβής ἢ μὴ περὶ τὰς τοιαύτας μελέτας, ἀποκομίζει θησαυρὸν γνώσεων καὶ πληροφοριῶν... Μνημειῶδες εἶναι τὸ τέταρτον κεφάλαιον. Ἐκτενέστερον πάντων τῶν ἄλλων, εἶναι ὁμολογουμένως καὶ τὸ ἐμβριθέστερον... Ἡ περιπλάνησις αὐτὴ ἐν μέσῳ τοῦ αἰσθητικοῦ τούτου ἀνθῶνος ὑπὸ τὴν ἀβρὰν καὶ περίτεχρον ἐκλεκτικότητα τοῦ Ἑλληνος λογίου καθιδύει τὸ τε πνεῦμα καὶ τὴν αἰσθησιν... Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κεφ. τούτου, πλουσιωτάτου εἰς ὕλην σοβαρὰν καὶ ποικίλην, ἀδροτάτου εἰς νόημα καὶ κρίσιν τῶν ἐν αὐτῷ ἐξελισσομένων ζητημάτων, ἐπαφροδίτου δὲ εἰς ὕψην λόγον καὶ λέξεως, καινοφανῆ τεχνουργησιν, σαφῶς καὶ εἰλικρινῶς δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ γράφας αὐτὸ ἐπιστήμων ὑπερέβη τὸν λογοτέχνην, ἀλλὰ καὶ ὁ λογοτέχνης ὑπερέβη τὸν ἐπιστήμονα. Καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἄριστος οἰωνὸς σημαίνεται διὰ τὴν ὅλην συγγραφὴν τοῦ κ. Παπαμιχαήλ, κάλλιστα βεβαίως γνώσκοντος ὅτι πᾶν ἔργον διανοίας ἐπιστημονικὸν ἢ μὴ, τεχνικὸν ἢ καὶ εἰδικόν, οὐδέποτε ἀποθνήσκει διαπνεόμενον καὶ ζωοποιούμενον ὑπὸ τῆς ἀριζήλου ὠραιότητις τοῦ λόγου. Τὸ δὲ εἶ καὶ τελευταῖον κεφάλαιον τερματίζει τὸ ἔργον. Κατὰ τινὰς μόνον σελίδας ἰσχνότερον τοῦ προηγουμένου, περιέχει πᾶσαν τὴν καλλιγραφισμένην καὶ τὴν αὐτογνωμίαν ἐκείνου... Ἐνεξαρκήτως τῆς διχογνωμίας, ἣν ἀναγκαιῶς ἐγείρει ἢ ὑπὸ τοῦ συγγραφῆς προτεινομένη λύσις περὶ τοιοῦτου πολυμεροῦς ζητήματος, τὸ πρὸ ἡμῶν κείμενον ἔργον θὰ κριθῆ ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων τέλειον καὶ ἀνελλιπές, τιμῶν τὸν φιλόσοπον καὶ φιλότιμον ἐργάτην του, δεχόμενον παρ' ἡμῶν τῶν ἄλλων, τῶν ἐκτὸς τοῦ νόθητος ἰσταμένων, εὐχαριστίας καὶ εἰλικρινῆ συγχαρητήρια δι' ὅσα τερπνὰ καὶ ὠφέλιμα ἀπεκομίσασμεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀμφιλαροῦς τούτου τέχνη καὶ γνώμη βιβλίου του...».

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως, τὴν ὁποῖαν ἀνέπτυξεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ὁ ἀείμνηστος, καὶ ἡ ἔθνικὴ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἀξιόλογος. Δι' ὠραίων καὶ ἀληθῶς ἐμπνευσμένων ἄρθρων πατριωτικῶν, ἅτινα ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενα περιοδικά, προσεπάθει πάντοτε νὰ ἐξυψώσῃ καὶ νὰ ἐνισχύῃ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀναγνωστῶν του, νὰ μεταρσιῶ αὐτοὺς εἰς τὰ εὐγενῆ ἰδανικὰ τῆς φυλῆς καὶ νὰ προκαλῆ τὴν συγκίνησιν καὶ τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ξένου κόσμου πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ἐνδοξὰ γεγονότα, ἅτινα ἐν πλήρει θριάμβῳ ἐπετέλει τότε ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ μεγάλου Ἑλληνος Κρητὸς καὶ ἐνδόξου Κυβερνήτου, τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ὁ Γρ. Παπαμιχαήλ, πλὴν τῆς ἐνθουσιώδους ἀρθρογραφίας, ἐξέδωκε καὶ συγγράμματά τινα εἰς ἃ ἐξετάζονται μετ' ἐμβριθείας, οὐ τῆς τυχούσης, τὰ φλέγοντα ἔθνικὰ τότε ζητήματα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ «Ἑλληνικὰ προβλήματα», «Στατιστικὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνικῶν Σχολῶν», ὁ «Πατριωτισμός» καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅλων ὁ «Ἑλλάδος θρίαμβος», τὸ ὁποῖον ἐν τετραμήνῳ διαστήματι ἐξεδόθη δις καὶ ἔγινεν ἀνάρπαστον. Τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως

τοῦ βιβλίου τούτου προῖον ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ συγγραφῆς εἰς τὸν τότε πρωθυπουργὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ὡς εἰσφορὰ ὑπὲρ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀπόρων ἐφέδρων καὶ τῶν θυμάτων πολέμου. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς, μετ' ἀσυνήθη λογοτεχνικὴν ἐπιμέλειαν καὶ μετ' τὴν συνήθη του βαθύνοιαν, ἐξετάζει ἀπὸ φιλοσοφικῆς πλευρᾶς τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ μετ' τὴν αὐστηρὰν τῆς ἀληθείας ἔρευναν ἀναδεικνύει τὰ αἰτία καὶ ὑποδεικνύει τὰ μέσα πρὸς συνέχισιν τοῦ ἱεροῦ ἀγώνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὑποδούλων τμημάτων τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Τὸ θαυμάσιον τοῦτο βιβλίον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνταντακλαῖται πλήρως ὁ φλογερὸς πατριωτισμὸς τοῦ συγγραφῆς, ἐνεποίησε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν, ὅχι μόνον εἰς ὕλον τὸν Ἑλληνισμόν τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἔτυχε νὰ ἀνκνωσθῆ, ὀλόκληρος δὲ ὁ αἰγυπτιακὸς Τύπος εἶχε κρίνει αὐτὸ ἐνθουσιωδέστατα. Ὁ λογιώτατος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Φώτιος ἀναγνοῖς αὐτὸ ἔγραψεν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐντυπώσεων ἐπίσημον Πατριαρχικὸν Γράμμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν ὠραιότερον ὕμνον διὰ τὸν συγγραφέα καὶ τὸ ἔργον του: «Παρηκολούθησάμεν σου ταῖς μελέταις», ἔγραφε μετὰ τῶν ἄλλων ὁ Πατριάρχης, «ταῖς ἐπὶ τῷ πολέμῳ δημοσιευθείσαις... καὶ ὅλην καρδίαν ἠὲ χαριστήσαμεν τῷ Πατρὶ τῶν φώτων, τῷ διδόντι σοι λόγον ἐν χάριτι καὶ δαφιλῆσόντι σοι νοῦ διαύγειαν καὶ αἰσθημάτων εὐγένειαν, καὶ κρίσεως ὀρθότητα, καὶ ζῆλον ἐν ἐπιγνώσει καὶ φθέγγατος κάλλος καὶ πάνυ καρποφόρους καταρτίζοντί σοι τοὺς πόνους εἰς κοινὴν ὠφέλειαν...». Ὁ γνωστὸς παλαιμάχος δημοσιογράφος αἰδ. Δ. Καλλιμάχος ἔγραψεν εἰς τὸν «Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον» (τ. IB' 1913 σ. 550) μετὰ τῶν ἄλλων τὰ κάτωθι: «Τὴν ἀρίστην περὶ τοῦ βιβλίου κρίσιν ἀποτελοῦσιν οἱ λόγοι οἱ ἀδαμάντινοι αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου... εἶναι ἀρεταὶ ἐπίφθονοι, ἐπιλάμπουσαι δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς, ἀποτελοῦσιν ἀληθῶς ἐγκύριον παντὸς Ἑλληνος, ὕμνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρετὴν καὶ εὐγένειαν, ὕμνον τῶν ἰδανικῶν τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατριδος... Μεγαλήγορος ὕμνος εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη καὶ ὡς τοιοῦτο, ἐὰν ἡμῶν Κυβερνήτης, θὰ τὸ εἰσήγαγον εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια ὡς «λοῦ τ ρ ὀ ν π α λ ι γ γ ε ν ε σ ι α ς» καὶ βάπτισμα φρονηματισμοῦ, ἀναγεννήσεως, πίστεως εἰς τὰ εὐγενέστερα ἰδεώδη τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατριδος».

Ὅταν ἔγραφε τὰ ὠραία, τὰ ὑπέροχα πατριωτικὰ συγγράμματά του ἡ ψυχὴ του ἐπληροῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀγίου ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις ἐνέπνεε τοὺς μαχητὰς τῆς Πατριδος, καὶ ἐλησμόνει πολλὰς τὸν θεολόγον καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν συγγραφέα, ἀφίνων τὴν καρδίαν του νὰ ὀδηγῆ τὸν κάλαμόν του.

Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀναπτυχθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ πλουσιωτάτη ἐπιστημονικὴ καὶ συγγραφικὴ δράσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου. Οἱ Καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς μετὰ θαυμασμοῦ παρηκολούθησαν τὴν ἀστραπιαίαν αὐτὴν θεολογικὴν ἀνθησιν τῆς Αἰγύπτου ἐν τῷ προσώπῳ ἐνὸς ἐπιστήμονος, τὸν ὁποῖον ὅλοι δὲν ἐγνώριζον

προσωπικῶς. Καί δι' αὐτό, ὅταν κατὰ τὸ 1918 συν-εστήθῃ διὰ πρώτην φοράν ἡ ἔδρα τῆς Ἀπολογητικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἦτοι τῆς ἐπιστημονικῆς ἀμύνης καὶ δικαιώσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐναντίον τῶν κατ' αὐτῆς προσβολῶν ἐκ μέρους τοῦ ὕλισμοῦ τῆς ἀθεΐας, τοῦ Πανθεισμοῦ, τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς Φιλοσοφίας, ἡ Σχολὴ ἀπέβλεψεν ἀμέσως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ καὶ ἄνευ χρονοτριβῆς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους ἐξέλεξε αὐτὸν παμψηφεί τακτικὸν καθηγητὴν πρὸς πλήρωσιν τῆς ἐν λόγῳ ἔδρας.

Ἡ προαγωγὴ αὐτῆ τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ἣτις συνεπήγετο τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Αἰγύπτου, ἦτο φυσικὸν νὰ στενοχωρήσῃ τὸν Πατριάρχην Φώτιον, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ διαπρεποῦς θεολόγου εἶχε εὐρεῖ τὸν ἄριστον διὰ τὰ περιοδικὰ του ἐπιστήμονα καὶ πολυτιμότερον διὰ τὸν ἑαυτὸν του σύμβουλον, ἀλλὰ βλέπων, ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ κρατῆται οὗτος πάντοτε εἰς τὴν Αἴγυπτον καί, ἐξ ἄλλου, ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ στερηθῇ τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον ἐνὸς τοιούτου ἰκανοῦ καὶ ἀξίου ἐπιστήμονος ἠναγκάσθη μετὰ βαθείας λύπης νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν εὐλογίαν. Ὑπῆρξε δὲ λίαν συγκινητικὴ ἡ ἀποχαιρετιστήριος στιγμή, καθ' ἣν ἀπεχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων οἱ δύο οὗτοι σπουδαῖοι συνεργάται τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, ὡς πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸν Τύπον.

Ὁ νέος καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, μόλις ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἐκλεξάντων αὐτὸν συναδέλφων του μετὰ πολλῆς ἐγκαρδιότητος. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα πρὸς τὸ πρόσωπόν του βαθεῖα τιμὴ καὶ ἀγάπη διετηρήθη ἀκεραία ὑπὸ πάντων μέχρι ἐσχάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐφάνη ἀξιὸς καὶ ὑπεράξιος τῆς τοιαύτης ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως, διότι ἦτο πεποικισμένος μὲ πλούσια ψυχικὰ χαρίσματα καὶ μὲ ἕκτακτα πνευματικὰ προσόντα. Ἦτο εὐγενὴς τὴν ψυχὴν, ἀριστοκράτης τὸ ἦθος, ἀξιοπρεπὴς τὸν βίον, γλυκὺς καὶ πρᾶος τὸν χαρακτῆρα, σεμνὸς τὴν ὄλην ἐμφάνισιν, συμπαθὴς πρὸς πάντας. Διεκρίνετο διὰ τὴν λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων του καὶ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ πνεύματος. Εἶχε ἀπερίοριστον καλωσύνην. Ἐξετίμα τοὺς συναδέλφους του καὶ ἠγάπα τοὺς φοιτητάς. Ὑπεδείκνυε πάντοτε τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον καὶ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην του, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζηται ἀπὸ δεσμούς καὶ συναισθήματα. Ἦτο πιστὸς καὶ εὐσεβής. Φανατικὸς δὲν ὑπῆρξεν. Ἡ ζωὴ του ἦτο πάντοτε φωτεινὴ, καὶ δι' αὐτὸ ἀπέτέλει φωτεινὸν παράδειγμα ἐξαιρέτου ἀνθρώπου.

Ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον δρᾶσιν. Δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ πανεπιστημιακὰ του μαθήματα, ἀλλὰ ἐδίδασκε κατὰ περιόδους σπουδαιότατα μαθήματα ἐκ τοῦ κλάδου τῆς Ἀπολογητικῆς εἰς τοὺς φοιτητάς τῶν ἄλλων σχολῶν, ἅτινα μετ' ἐνθουσιασμοῦ παρηκολούθουν τόσον ὁ φοιτητικὸς κόσμος, ὅσον καὶ πολλοὶ λόγιοι τῶν Ἀθηνῶν.

Ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἔγραψε πολλὰ καὶ περισπούδαστα θεολογικὰ συγγράμματα καὶ ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους μελέτας, ὑπερχίλια ἄρθρα ποικίλου περιεχομένου, κριτικὰς θεολογικῶν συγγραφῶν

καὶ κριτικοβιβλιογραφικὰ σημειώματα εἰς τὰ περιοδικὰ («Ἐκκλ. Κῆρυξ», «Καινὴ Διδαχὴ», «Ἀνάπλασις», «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», «Θεολογία» καὶ «Ἐκκλησία» Ἀθηνῶν, «Ἀπόστολος Παῦλος» Καβάλλας, «Ποιμὴν» Μυτιλήνης κλπ.

Τὰ σπουδαιότερα ἔργα, ἅτινα ἐδημοσίευσεν εἰς αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν χρόνον τῆς καθηγεσίας του, πολλὰ τῶν ὁποίων δικαίως προσεπόρισαν αὐτῷ τὴν ἐκτίμησιν σοφῶν ξένων ἐπιστημόνων, εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον. Ἐξεδόθη τετράκις ἐν Ἀθήναις.

Ὁ Παστέρ καὶ ἡ αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς, Ἀθῆναι 1925.

Ὁ Ρενάν καὶ ὁ «Βίος τοῦ Ἰησοῦ», Ἀθῆναι 1925.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης, Ἀθῆναι 1920.

Ἀκαδημεικοὶ περίπατοι: Ἀπολογητικαὶ συζητήσεις περὶ τῶν ὑψίστων προβλημάτων, Ἀθῆναι 1925.

Ἀπολογητικὴ. Τεύχος Α', Ἀθῆναι 1928.

Μία μαθηματικὴ ἀπόδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, Ἀθῆναι 1931.

Ἐκθεσις τῆς ἐπισκοπήσεως τοῦ ἔργου τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀργανώσεων τῆς «Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος τῶν Νέων» (X.A.N.) καὶ τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Νεανίδων» (X.E.N.), Ἀθῆναι 1932.

Λόγος εἰς τὴν 100ετηρίδα τοῦ Δημ. Βερναρδάκη, Μυτιλήνη 1934.

Ἀπολογητικὴ Ψυχολογία, Ἀθῆναι 1936.

Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐξεδόθη δὶς, ἐν Ἀθήναις 1937.

Ἡ τριάς τῶν ὑψίστων ἀξιῶν, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς σκοπιᾶς, Ἀθῆναι 1946.

Ἡ ἀνθελληνικὴ μονορροδοξία τῶν Ρώσων τοῦ 19 αἰῶνος καὶ Μάξιμος ὁ Γραικός, Ἀθῆναι 1947.

Ἡ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, Πάτριαι 1948.

Ἀπολογητικὰ τῶν Πατέρων τῶν πρώτων πέντε αἰώνων, Ἀθῆναι 1948.

Ἡ προσωπικότης Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, Ἀθῆναι 1948, καὶ Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος Φωτιστὴς τῶν Ρώσων σ. 654, Ἀθῆναι 1951.

Ἐπιμελεῖα δὲ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ ἐξεδόθησαν:

Ἐναίσιμα. Ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1895-1930), Ἀθῆναι 1931 (σελίδες 571).

Κωνσταντίνου Παπαμιχαλοπούλου, Ἡ μονὴ τοῦ Ὁρους Σινᾶ, Ἀθῆναι 1932 (σελίδες 440).

Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Πρυτανεῖα Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ἑκατονταετηρὶς 1837—1937. Ἐπιστημονικαὶ Συμβολαί, Ἀθῆναι (σελ. 374. Ἐν σελ. 291-304: Γρηγορίου Παπαμιχαήλ ὁ Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς).

Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Πρυτανεῖα Γρηγορίου

Παπαμιχαήλ. Ὁ ἑορτασμός τῆς Ἐκατονταετηρίδος 1837—1937. Ἀθήναι 18-24 Ἀπριλίου 1937, (σχ. 4ον, σελ. 237, μετ' εἰκόνων).

Ἐκ τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου διὰ διαθήκης καταλειφθέντων αὐτῷ ἀνεκδότων ἔργων του ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τὰ κάτωθι:

Ἀπόστολος Μακράκης.

Ὁ ἅγ. Θεόδωρος Στουδίτης.

Κύριλλος ὁ Λούκαρις.

Ὁ μοναχικός βίος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας.

Ὁ ἅγ. Γεράσιμος ὁ «Νέος»-ἀσκητῆς Κεφαλληνίας.

Ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν.

Ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ ιη' αἰῶνος.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα.

Ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως καὶ ἡ μεγάλη Ἐπανάστασις τοῦ 1821.

Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου.

Συμπληρωματικὰ εἰς τὰς σχέσεις τῶν Πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τοὺς Ρώσους κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα.

Ἐρμηνεῖα εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐπιστολὴν Ἰακώβου.

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω συγγραμμάτων τοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ πολλὰ ἐκρίθησαν εὐμενῶς, ὡς μαρτυροῦν αἱ κατὰ καιροὺς δημοσιευθεῖσαι εἰς διάφορα ξένα καὶ ἡμέτερα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ κριτικά.

Ἰδιαιτέρως, διὰ τὸ τελευταῖον ἔργον του «Μάξιμος ὁ Γραικὸς ὁ πρῶτος φωτιστῆς τῶν Ρώσων», τὸ ὁποῖον ἀριθμεῖ 654 σελίδας καὶ ἀποτελεῖ προῖον πολυετῶν μόχθων, ἐγράφησαν λίαν εὐμενεῖς κρίσεις ὑπὸ ξένων καὶ ἡμετέρων ἐπιστημόνων ὡς εἶναι ὁ Georg Hofmann, ὁ V. Grumel, ὁ Don Pierre Pumont, οἱ καθηγητὰ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κ. Ἀμαντος Ν. Λούβαρις, Παν. Μπρατσειώτης, Κων. Μπόνης καὶ οἱ λόγιοι Εὐ. Παπανοῦτσας, Φ. Μιχαλόπουλος, Γ. Βαλέττας καὶ ἄλλοι. Ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Δημ. Μπαλᾶνος, κρίνων τὸ μνημειώδες τοῦτο ἔργον, λέγει μεταξύ ἄλλων. «Ἀξιολογώτατη καὶ μεγάλου ἐνδιαφέροντος εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ ὑπὸ τὸν τίτλον «Μάξιμος ὁ Γραικὸς» ἐκ 40 περίπου τυπογραφικῶν φύλλων. Ὁ κ. Παπαμιχαήλ ἐξετάζει ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ καὶ λεπτομερείᾳ περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς προσωπικότητος Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ (1470-1556), τοῦ σπουδαιότερου καὶ ἐπιφανεστέρου παντὸς ἄλλου Ἑλλήνου δράσαντος ἐν Ρωσίᾳ. Ὁ Ἅγιος ἐπίσης ἐξ Ἠπείρου καταγόμενος Μάξιμος ἐσημείωσε πράγματι ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ῥωσικῶν Γραμμάτων καὶ τῆς θρησκευτικῆς, πνευματικῆς, καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν Ρώσων, δικαίως θεωρούμενος ὡς μέγας ἀναμορφωτῆς καὶ πρῶτος πνευματικὸς χειραγωγὸς αὐτῶν καὶ ὁ πρῶτος εἰσηγητῆς τῶν ἑλληνικῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Ρωσίᾳ» («Ἴδε Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐκτάκτου συνεδρίας 1 Ἰουνίου 1945).

Τὸ ὅλον ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Γρ. Παπαμιχαήλ διακρίνει ἄκρα εὐσυνειδησία, ἀκάματος φιλοπονία, ἰσχυρὰ κρίσις, διαύγεια σκέψεως, βαθύνοια, ἐπιμέλεια, τάξις καὶ, ἰδίᾳ, τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε νὰ χειρίζεται, ὅσον ὀλίγοι ἐπιστήμονες. Καὶ ὑπῆρξε πράγματι, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ἀπαράμιλλος καλλιτέχνης τοῦ λόγου. Ἡ σαφήνεια καὶ ἡ συνοχή, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν μεγάλας ἀρετὰς διὰ πάντα συγγραφεᾶ, ἦσαν τὸ ἀλάνθαστον γνώρισμα τῶν ἔργων του. Εἰς τὰ ἱστορικὰ θέματα ἀναδεικνύεται ὁ βαθὺς ἐρευνητῆς καὶ ὁ ἐπιμελής ἐρευνητῆς καὶ τῶν μᾶλλον ἀσημάντων λεπτομερειῶν. Εἰς τὰ ἐθνικὰ ζητήματα ὑπῆρξεν ὑπέροχος ὁσάκις ἔγραφεν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν περιλάμπρων νικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὰ θαυμάσια πατριωτικὰ του ἄρθρα, ἀνεδεικνύετο ἐνθουσιώδης καὶ μέχρι λυρισμοῦ πολλάκις μαχητῆς τοῦ καλάμου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον του ἐβόηθησε τὰ μάλα αὐτὸν ἡ βαθεῖα γνώσις τῆς ρωσικῆς γλώσσης, ἀλλὰ πλὴν τῆς ρωσικῆς ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικὴν καὶ ἡδύνατο νὰ ἀναγινώσκει τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν γαλλικὴν, δεδομένου ὅτι πρὸς ἐκμάθησιν τῶν γλωσσῶν τούτων μετέβαινε συχνὰ κατὰ τὰς διακοπὰς τῶν μαθημάτων ἐκ Ρωσίας εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Τί δὲ νὰ εἶπῃ τις διὰ τὸ δημοσιογραφικὸν τάλαντόν του; Τὸ ἔργον του εἰς τὸν τομέα τοῦτον καταπλήσσει. Εἶναι ὁ μόνος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ ὁποῖος ἤσχολήθη μετὰ τόσης ἐπιτυχίας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δημοσιογραφίαν.

Εἰς τὸν διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν τομέα τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου προσέφερον ὁ ἀείμνηστος πολλὰς καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας. Ἐξελέγη κατ' ἐπανάληψιν Κοσμητῶρ τῆς Σχολῆς, ὑπῆρέτησε μετὰ ζήλου ὡς διευθυντῆς τοῦ θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου, ἐξημένησε μέλος τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου, πολλάκις δ' ἀπετέλεσε μέλος Πανεπιστημιακῶν Ἐπιτροπῶν διὰ σπουδαιότατα ζητήματα τοῦ Πανεπιστημίου. Τῷ 1927 ἡ Σύγκλητος, ἐκτιμῶσα τὰ ἔξοχα διοικητικά αὐτοῦ προσόντα, ἀνέθηκεν αὐτῷ τὰ καθήκοντα τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρεταίου Πανεπιστημιακοῦ Νοσοκομείου, ἅτινα ἐπὶ ἔτος καὶ πλέον ἤσκησε μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας, ἐπιβαλὼν τὴν τάξιν εἰς τὸ Ἴδρυμα, παρ' ὅλας τὰς ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἀντιδράσεις, τῷ δὲ 1937 ἐξελέγη παμψηφεί Πρύτανης τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὡς τοιοῦτος ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ διοικήσῃ τὸ Πανεπιστήμιον κατὰ τὴν ἐκατοστὴν ἐπέτειον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ καὶ νὰ ὀργανώσῃ κατὰ τρόπον τέλειον καὶ θαυμαστὸν τὰς ὀραίας καὶ ἀληθμονήτους πανεκλάμπρους ἐκείνας τελετὰς τῆς Ἐκατονταετηρίδος, αἵτινες, ὑπὸ τὴν αὐτοπρόσωπον αὐτοῦ ἄγρυπνον παρακολούθησιν, διεξήχθησαν μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας καὶ ἀφαντάστου τάξεως τῇ συμμετοχῇ τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β', τῆς τότε Κυβερνήσεως, τῶν Ἀρχῶν τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων Πανεπιστημίων.

Ἡ Πολιτεία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἐξαιρετικὰς ἰκανότητας τοῦ ἀνδρός, ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν εἰς σοβαρὰ

διεθνή Συνέδρια, πολλάκις δ' ἔλαβεν ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ εἰς ὑποδοχὴν ξένων ἐπισήμων ἀποστολῶν, ὡς ἦσαν ἡ τοῦ Πατριάρχου τῆς Ρουμανίας καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ὁρθοδόξου Πολωνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1945, ἐπιβραβεύουσα τὴν πλοσίαν εἰς ποιότητα καὶ ποσότητα ἐπιστημονικῆν δράσιν καὶ τὴν γόνιμον συγγραφικὴν ἐργασίαν του, ἐξέλεξεν αὐτόν, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 15ης Μαΐου 1945, ὡς τακτικὸν μέλος εἰς τὴν τάξιν τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ, ἥτις ἐγένετο παρουσίᾳ τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ, κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς 1ης Ἰουνίου 1945, μετὰ τὴν χαριετιστήριον προσφώνησιν τοῦ Προέδρου κ. Ἀριστοτέλους Κούζη, ὠμίλησε περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας καθηγητῆς κ. Δημ. Μπαλάνος, μεθ' ὃ ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ ἐξεφώνησε θαυμάσιον λόγον μετὰ θέμα «Ἡ Τριάς τῶν ὑψίστων ἀξιών τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς σκοπιᾶς». Κατὰ τὸ ἔτος 1954-55 διετέλεσε Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας.

Τρέφων ὁ Γρ. Παπαμιχαὴλ ἐκ παίδων βαθεῖαν πίστιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πλήρη ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν ἡμῶν, ἐθεώρησε καθήκον ἱερόν, ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Δι' ὃ καὶ συνειργάσθη ἐν ἀγαστῇ συμπνοίᾳ εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Τύπου μετὰ τῶν ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπων, Μελετίου, Χρυσόστομου, Χρυσάνθου, Δαμάσκηνου καὶ τοῦ νῦν Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος. Διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1923 ὡς διευθυντὴν τοῦ κατὰ τριμηνίαν ἐκδιδόμενου ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Θεολογία» καὶ τοῦ μηνιαίου τοιοῦτου «Ἐκκλησία», ὅπερ ἐκδίδεται ὡς ἐπίσημον δελτίον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Εἰς ἀμφοτέρωτα ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς μελέτας, ὡραῖα ἐπίκαιρα ἄρθρα, πολυτίμους εἰδησεογραφίας τῶν ξένων Ἐκκλησιῶν καὶ βαθυστόχαστα, σχόλια μοναδικὰ εἰς διδάγματα καὶ συμπεράσματα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰς ὕψος ἰδεῶν καὶ εἰς κάλλος νοημάτων.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ὀργανωμένης Φιλανθρωπίας δὲν παρέλειψε νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διετέλεσεν ἐφορος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλαγαμένης καὶ μέλος τοῦ Δ. Σ. τῆς Σιβιτανιδείου Ἐπαγγελματικῆς Σχολῆς καὶ ἄλλων Φιλανθρωπικῶν Ὁργανώσεων.

Τοιοῦτος ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὑπῆρξεν ὁ ἀποθανὼν καθηγητῆς Γρ. Παπαμιχαὴλ, οὗτινος τὴν ἔλλειψιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τόσον πολὺ θὰ αἰσθανώμεθα.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ τονίσω ἐνταῦθα, ὅπως ἰδιαίτερος, εἶναι, ὅτι ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ ὑπῆρξεν αὐτοδημιουργημένος καὶ δι' αὐτὸ ὡς καταλειψὸς τῆς νεκρολογίας του θὰ παραθέσω τοὺς ἰδικούς του λόγους, τοὺς ὁποίους μεταξὺ ἄλλων ὁ ἴδιος εἶπεν εἰς τινὰ συγκέντρωσιν τῶν διανοουμένων

τῆς Μυτιλήνης, γενομένην τὴν 14ην Ἀπριλίου 1927 εἰς τὴν ἰδιαίτερον του πατρίδα, περὶ τῶν ἑαυτοῦ κόπων καὶ μόχθων, χάρις εἰς τοὺς ὁποίους ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἕπατον ἀξίωμα τοῦ λειτουργοῦ ἐν τῷ Ἀνωτάτῳ Πανδιδασκτηρίῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. «... Ἐκ σμικροτάτης παιδικῆς ἡλικίας ὀδηγηθεὶς ἔξω τῆς προσφιλοῦς Πατρίδος εἰς χώρας ἀπομακρυσμένας καὶ αἰσθανόμενος ἀκατανίκητον ἔλξιν πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, καὶ τῶν καλλιεργούντων αὐτὰς Γραμμάτων, ταχέως ἐστροβιλίσθη εἰς τοὺς ἀτελευτήτους στροβίλους τῆς πολυμόχθου παιδείου. Μόνος καὶ ἀβοήθητος ἐξορμῶν ἐκ τῶν περιδινήσεων τούτων εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν ἐπιστημονικῶν κέντρων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ ἐκασταχόθεν ποριζόμενος τὰ ἐφόδια πρὸς κατευθύνσεις νέας, μετὰ τὴν ἀκόρεστον τῆς γνώσεως δίψαν καὶ τὴν γραφίδα ὡς ἔκτον δάκτυλον, προσωρμίσθη, τέλος, πρὸ δεκαετίας, εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἀνωτάτου πνευματικοῦ καθιδρύματος, τοῦ Ἑθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου...».

† Ὁ Σισσανίου καὶ Στατιστὴς ΙΑΚΩΒΟΣ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΗΔΕΙΑΝ

Ὁ νεκρὸς τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Ἐκκλησίας» Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαὴλ ἐκηδεύθη, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος φύλλου σημειοῦται, τὴν 26ην παρελθόντας μηνὸς ἐκ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου Καρούτση. Τῆς Νεκρωσίμου Ἀκολουθίας προέστη ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως κ. Χρυσόστομος. Παρέστησαν δὲ κατ' αὐτὴν ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σπυρίδων μετὰ τῶν ἐνδημούντων Σεβ. Ἀρχιερέων, οἱ Ἀκαδημαϊκοί, οἱ Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πολυπληθεῖς μαθηταί, θαυμασταί, συμπολίται καὶ φίλοι τοῦ μεταστάντος.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱερᾶς Ἀκολουθίας κατέθηκαν στεφάνους ὁ Πρύτανης κ. Π. Μπρατσιώτης ἐκ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Κοσμητὼρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου κ. Βασίλ. Ἰωαννίδης ἐκ μέρους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γεώργιος Σωτηρίου ἐκ μέρους τῆς «Ἐνώσεως ἀποφοίτων Ριζαρείου Σχολῆς». Εἶτα δὲ ὁ φιλόλογος κ. Εὐστρ. Γ. Καλαντζῆς, καταθέτων στέφανον ἐκ μέρους τῆς γενετήρας τοῦ μεταστάντος καὶ τῆς «Ἐνώσεως τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ Λεσβίων», προσεφώνησε τὸν νεκρὸν ὡς ἑξῆς:

*Χαίροις, ὦ πολὺ τε καὶ αἰεὶ μοι περὶ πάντων αἰδοίῃ κεφαλῇ, τὴν περ ἀειθαλέσω
ἐξ ἱερῆς δάφνης ἀνέδησαν στέμμασι Μοῦσαι.
Βαῖὸν ἀπὸ πατρίδος δέξαι δείγμα τόδ' εὐσεβίης,
ἔς τ' ἂν ἔρωσ ἀρετῆς Λεσβίων ἦτορ ὀρήνη
καὶ χάριτος ζώῃ μνήστῃ ὀφειλομένης
σὸν κλεῖος, ἄνερ ἀγαθέ, οὐ ποτ' ὀλεῖται
ΧΑΙΡΕ.*

Ἐν τέλει τῆς ἐπικηδείου τελετῆς, ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Καθηγητῆς κ. Δημ.

Σ. Μπαλάνος ἀπεχαιρέτησε τὸν νεκρὸν ἐκ μέρους αὐτῆς καὶ κατέθηκε στέφανον ἐπὶ τῆς σοροῦ. Μεθ' οὗ, κατ' ἐντολὴν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, ἐξεφώνησε τὸν ἐπικήδειον ὁ τακτικός Καθηγητῆς αὐτῆς κ. Παν. Τρεμπέλας.

Κατωτέρω δημοσιεύονται τὰ ὑπ' ἀμφοτέρων λεχθέντα.

Η ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΤΗΡΙΟΣ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ
ΤΟΥ ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
κ. ΔΗΜ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

Ἀείμνηστε Συνάδελφε,

Ἐκπληρῶν ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἦσο ἐπίλεκτον μέλος, καταθέτω ἐπὶ τῆς σептῆς σοροῦ σου τὸν στέφανον τοῦτον, οἶονεὶ σύμβολον τῆς βαθυτάτης πρὸς σε τιμῆς καὶ τῆς μεγάλης μας θλίψεως διὰ τὸν θάνατόν σου.

Ἀφίνεις μεγάλην κληρονομίαν εἰς τὰς ἐπερχομένας θεολογικὰς γενεάς, τὴν κατὰ ποιὸν καὶ ποσὸν γονιμωτάτην συγγραφικὴν σου δρᾶσιν, ἥτις δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὸν κλάδον τῆς εἰδικότητός σου, ἀλλ' ἐπεξετείνετο εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας, καὶ ἔτι εὐρύτερον καὶ εἰς φιλολογικὰ, λογοτεχνικὰ, κοινωνιολογικὰ καὶ ἔθνικα θέματα. Ἡ βαθεῖα γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ γλωσσολογία σου, ἰδίως μάλιστα ἡ γνῶσις τῆς ρωσικῆς φιλολογίας, σὲ ἐβοήθηον εἰς τοῦτο.

Δὲν εἶναι ὁ κατάλληλος τόπος καὶ χρόνος διὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς συγγραφικῆς σου δράσεως· πάντως ὅμως δέον νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὰς μελέτας σου διαφαίνεται ἡ βαθεῖα γνῶσις τῶν πηγῶν, ἡ ὀρθὴ χρῆσις τούτων, ἡ ἐν πνεύματι φιλελευθέρῳ, ἀλλὰ πάντοτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀρθοδοξίας, διαπραγματεύσεις τῶν θεμάτων, δι' ὃ καὶ πολλαὶ μελέται σου ἐξήρθησαν ὑπὸ τῆς διεθνούς κριτικῆς.

Καὶ ἡ καθηγητικὴ σου δρᾶσις εἰς τε τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Σχολὴν τοῦ Σταυροῦ καὶ ὕστερον εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου, τοῦ ὁποίου διετέλεσες Πρύτανις κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἀξιολογώτατη, ὡς καὶ ἡ διεύθυνσις ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν περιοδικῶν, μέχρι τοῦ θανάτου σου. Ἀλλὰ διὰ τὰς μελλούσας θεολογικὰς γενεάς δὲν ἀφίνεις ὡς μόνην κληρονομίαν καὶ καθοδηγὸν τὴν ἐπιστημονικὴν σου δρᾶσιν· ἀφίνεις καὶ κάτι ἄλλο, ἂν μὴ σπουδαιότερον, τοῦλάχιστον ἐπίσης σπουδαῖον, τὸ ἀνεπίληπτον καὶ ἐξαίρετον ἠθὸς σου, καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς προσωπικότητός σου, ἥτις δὲν ἐκανόνιζε τὴν στάσιν τῆς κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν, ἀλλὰ κατὰ τὰς πεποιθήσεις σου, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ εἶσαι εἰς τὴν τάξιν «τῶν πάντα πᾶσι χαριζομένων», ἀλλ' εἰς τὴν τάξιν τῶν «ἔστιν ἃ καὶ προσκροῦναι εἰδῶτων ὑπὲρ τοῦ βελτίονος».

Ἀείμνηστε Συνάδελφε,

Πάντοτε ἔχων τὸ θάρρος τῆς γνώμης σου, ἐπεδείκνυες οἷον τὸν λόγον τοιούδε καὶ τὸν τρόπον, καὶ οἷον τὸν τρόπον τοιούδε καὶ τὸν λόγον», ἐπισύρων οὕτω τὸν κοινὸν σεβασμόν.

Αἰωνία ἄς εἶναι—καὶ θὰ εἶναι—ἡ μνήμη σου, τιμημένη καὶ ἀλησημόνητε Συνάδελφε!

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΗΣ ΘΕΟΛ. ΣΧΟΛΗΣ κ. ΠΑΝ. ΤΡΕΜΠΕΛΑ

Καθ' ἣν ἡμέραν, συνεδριάζουσα κατὰ σύμπτωσιν ἡ Σχολή, προϋτίθετο, ἐπὶ τῇ μνήμῃ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, νὰ ὑποβάλλῃ εὐχὰς περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς υγείας καὶ μακροημερευσεως εἰς τὸν κατ' αὐτὴν ἐορτάζοντα καὶ ζῶντα ἔτι, ἀλλ' ἤδη προκείμενον νεκρὸν, σεβαστὸν συνάδελφον, προελαμβάνετο ἀπὸ τὴν θλιβεράν εἶδησιν, ὅτι ἡ σκιά τοῦ βροτολοιγοῦ θανάτου ἐπεκάρητο βαρεῖα ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ καὶ τὸ τέλος ὁσονούπω κατέφθανεν. Οὕτως ὁ τιμητικὸς τόμος, ὁ ὑπὸ τῆς Σχολῆς παρασκευαζόμενος πρὸς πανηγυρικὴν ἐπίδοσιν εἰς τὸν ἀφ' ἡμῶν ἐκδημήσαντα ἤδη πρὸς Κύριον σεβαστὸν συνάδελφον καὶ καθηγητὴν, ἐντυλισσόμενος εἰς πέπλον πένθιμον, πρόκειται νὰ μετατραπῇ εἰς ἐπιμνημόσυνον ἀφιέρωμα, εἰς τιμὴν αὐτοῦ δίκην ἐπιταφίου στήλης κατατιθέμενος. Καὶ δὲν θὰ ἔλεγον μὲν, ὅτι προῶρως μετῆλλαξε τὸν βίον ὁ ἀφ' ἡμῶν ἐκδημήσας, εἶναι ὅμως ἀδιαμφισβήτητον, ὅτι ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ ἐνεσάρκωνεν ὀλόκληρον τὴν δροσερότητα τῆς μυροβόλου πατριδος του οὐ μόνον ἐν τῇ ὄψει διατηρῶν νεανικὴν καὶ μέχρις ἐσχάτων ἐμφάνισιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σκέψει καὶ ταῖς καθόλου διανοητικαῖς ἐκδηλώσεσι μέχρι πρὸ διετίας, ὅποτε πλήγμά τι ἀδόκητον ἐπῆλθεν, ὡς προάγγελός τις τῆς σμυερνῆς θλιβεράς ἐκβάσεως, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις ἐτραυματίσε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀπέσβεσε πᾶσαν τὴν λαμπρότητα τοῦ πνεύματός του.

Ἐκ τῆς Λέσβου ἐκκινήσας ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἡ γαλανόλευκος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐφαπλώσει ἔως ἐκεῖ τὰς πτυχὰς τῆς, ἠτύχησε νὰ διεξαγάγῃ τὰς τε ἐργυκλίας καὶ τὰς θεολογικὰς σπουδὰς αὐτοῦ εἰς δύο πολὺ περισσότερον ἢ σήμερον ἀκμάζοντα κέντρα τῆς ὀρθοδοξίας, εἰς τὴν Κων/πολιν, ἐξ ἑνός, καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐξ ἑτέρου. Φοιτῶν ἐκεῖ εἰς τὰς Σχολὰς τῆς Χάλκης καὶ τοῦ Σταυροῦ, συνεδέθη μετὰ συμφοιτητῶν καὶ διδασκάλων, οἵτινες θὰ ἀνεδεικνύοντο μετ' οὐ πολὺ μεγάλοι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ προσωπικότητες, οἵα ὁ προκαθήμενος μὲν ἄχρι τοῦ νῦν καὶ εὐκλεῶς τὰ τῆς αὐτοκεφάλου ἡμῶν Ἐκκλησίας διευθύνων Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ προστάς τῆς ἐπικηδείου ἀκολουθίας Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Καβάλας καὶ Νεαπόλεως, καθὼς καὶ οἱ ἐκδημήσαντες καὶ προῶρως, δύναται τις εἰπεῖν, τὸν βίον τελευτήσαντες Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ Μελέτιος Μεταξάκης, παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ὁποίων θὰ ἐκαλεῖτο καὶ ὁ προκείμενος νεκρὸς νὰ συνεργασθῇ ὄχι μόνον ὡς ἀνήρ τὰ θεολογικὰ γράμματα θεραπεύων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸς παράγων.

Πράγματι· μόλις περὶ τὸ ἔτος 1905 ἐπανακάμψας ὁ Παπαμιχαὴλ ἐκ Ρωσίας, ὅπου διήνησε τετραετείς σπουδὰς ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ θεολογικῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Πετρούπολεως, διωρίσθη μὲν καθηγητῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, ἀλλὰ μετὰ διετίαν τῆς Σχολῆς ταύτης, ὡς μὴ ὠφελε, κατακλεισάσης τὰς πύλας αὐτῆς, ἠναγκάσθη, συνακολουθῶν τοὺς Παπαδόπουλον καὶ Μεταξάκη, φεύγοντας ἀπὸ τῆς ἱεράς πόλεως, νὰ καταφύγῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Ἐκεῖ ἀνέπτυξεν ὁ Παπαμιχαὴλ τὰς δημοσιογραφικὰς αὐτοῦ ἱκανότητας. Διακριθεὶς πρότερον ὡς συνεργάτης τοῦ Παπαδοπούλου ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς «Νέας Σιών», ἐπεμελήθη ἤδη τὴν ἐκδοσὶν τοῦ «Πανταίνου» καὶ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», δύο περιοδικῶν, τοῦ ἐνὸς τριμηνιαίου καὶ τοῦ ἑτέρου ἐβδομαδιαίου, τὰ ὁποῖα ἐσημείωσαν ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Τύπου. Οὐδέποτε κατὰ τοὺς μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῶν περιοδικῶν τούτων χρόνους ὁ ἐκκλησιαστικὸς περιοδικὸς Τύπος εἶχεν ἐξαρθῆ εἰς τόσον ὕψος λαμπρᾶς ἐπιτυχίας. Ὁ Παπαμιχαὴλ, λόγῳ τῆς ἐπὶ μακρὸν ἀναστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὰ μεγάλα τῆς Ὁρθοδοξίας κέντρα καὶ τῆς διατριβῆς αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Πετροῦπολιν, ἐνθα κατέμαθε καὶ τὰς κατευθύνσεις καὶ ροπὰς τῆς ρωσικῆς Ὁρθοδοξίας, ἐγνώριζεν ὅσον ὀλίγοι τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐντεῦθεν δὲ καὶ αἱ εἰδησιογραφικαὶ στήλαι, τὰς ὁποίας καὶ εἰς τὰ μνημονευθέντα ἀλεξανδρινὰ Περιοδικά, ὡς καὶ μετέπειτα εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις τοιαῦτα, ἐπεμελήθη μετὰ προφανοῦς πρωτοτυπίας, πρὸκεινται πηγὰ εἰς τὸν ἱστορικὸν τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως πολυτιμότετα.

Ἄλλ' ὁ Παπαμιχαὴλ, ὅταν ἐξεκίνηει ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, συνεχίετο ὑπὸ τῆς νοσταλγίας τοῦ ὑποδοῦλου. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν μαθητικῶν ἐδράνων ἐν-ηγγελίσθη μετὰ πάθους ὡς κληρονομίαν ἀσύλητον καὶ παντὸς θησαυροῦ τιμιωτέραν τὴν πατρίον ἡμῶν γλῶσσαν. Κάτοχος τῆς καθαρευούσης, ὅσον ὀλίγοι, ἐχειρίζετο αὐτὴν μετὰ πολλῆς χάριτος, οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ δὲ ἐνίοτε καὶ οἱ συνδυασμοὶ τῶν ἐκφράσεων, οἱ πρωτότυποι καὶ λίαν ἐπιτυχεῖς, ἀνεδείκνυον αὐτὸν ἀριστοτέχνην τοῦ δημοσιογραφικοῦ καλάμου. Ἡρεμος, γλυκὺς, εἰρηνικὸς, συμβιβαστικὸς, ὅπως ὑπῆρξε καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ, καθίστα τὴν γραφίδα αὐτοῦ ἐξόχως γοητευτικὴν. Ὑπῆρξαν, ἐν τούτοις, καὶ περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ γραφὴ αὐτῆ μετεβάλλετο εἰς κάλαμον γραμματέως ὀξυγράφου καὶ μίᾳ ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων ὑπῆρξεν, ὅταν διαφωνήσας ὀξέως πρὸς τὸν τότε πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον, ἐπιδοκιμάσαντα τὸν εἰς τὸν κλῆρον ἐπιβληθέντα ὑπὸ τοῦ Κεμάλ ἀποσχισμὸν, ἀντεπεξῆλθε δημοσίᾳ μετὰ ἀξιοπαρατηρήτου ζωηρότητος.

Ἄλλ' ἦλθεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ὁ λύχνος ἔδει νὰ τεθῆ καὶ ἐπὶ λυχνίας ἐπιφανεστέρας. Ὁ Παπαμιχαὴλ ἐν ἔτει 1918, μετὰ ὀμόφωνον ψῆφον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐκλήθη εἰς τὴν ἔδραν μαθήματος, ὅπερ ἐπρόκειτο διὰ πρώτην ἤδη φοράν νὰ διδασθῆ συστηματικῶς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Σχολῇ. Βεβαίως εἶχε προηγηθῆ ἐν τῇ ἀπολογητικῇ γραμματείᾳ ὁ ἀείμνηστος Σκαλτσούνης, τοῦ ὁποίου ἡ αἴγλη ἐξακολούθει καὶ μέχρι σήμερον τηλαυγῆς. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐπὶ ὠρισμένου σημείου κατευθύνει τὰς σπουδαίας, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ μνημειώδεις, διατριβὰς του, κατέλιπε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀπολογητικοῦ πεδίου εἰς τὴν ἐπίπλευσιν ἔρευαν τοῦ ἀπὸ τῆς ἔδρας μέλλοντος νὰ διδάξῃ τὸ μάθημα τοῦτο. Οὕτως ὁ Παπαμιχαὴλ ἐκαλεῖτο καὶ πάλιν νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐξελίξῃ τὰς δημιουργικὰς του ἱκανότητάς.

Μὴ δὲ νομίσητε, ὅτι, ἀναλαμβάνων ὁ Παπαμιχαὴλ

τὴν νέαν ταύτην βαρυτάτην ἀληθῶς ἀποστολήν, ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τοὺς παλαιούς αὐτοῦ ἔρωτας. Ἐξηκολούθησε καὶ ἐν Ἀθήναις προσφέρων τὴν πολυτιμὸν αὐτοῦ συνεργασίαν εἰς τὴν ἐκδοσὶν περιφῆμων θεολογικῶν περιοδικῶν, ὁποῖα ἢ ἐπὶ Μελετίου ἐκδοθεῖσα «Καὶνὴ Διδαχὴ» καὶ ἀκολούθως ἢ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Χρυσοστόμου ἐκδοθεῖσα καὶ ἐξακολουθοῦσα νὰ ἐκδίδεται «Θεολογία», καθὼς καὶ τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς κυρίας στήλης τοῦ ὁποίου μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀνέγνωμεν τό, ὡς ἄλλο κύκνειον ἄσμα δημοσιευθέν, τελευταῖον ἄρθρον τοῦ ἀειμνήστου.

Ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ ὁ Παπαμιχαὴλ ἀπεδείχθη οὐ μόνον ὁ εὐγενικὸς συνάδελφος, ὁ συμβιβαστικὸς καὶ ἀξιοπρεπὴς, ὁ στοργικὸς τῶν φοιτητῶν πατήρ, ἀλλὰ καὶ ὁ γνήσιος τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας μύστης καὶ διδάσκαλος. Ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον ὡς Πρύτανις, εὐτυχῆσας νὰ προστῆ εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ Πανεπιστημίου, ἐξεφώνησεν ἀναλαμβάνων τὴν πρυτανείαν καὶ διαπραγματευθεὶς τὸ θέμα «Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ», ἀποτελεῖ λαμπρὰν ὁμολογίαν πίστεως, ἀποδεικνύουσαν τὸν Παπαμιχαὴλ στερρὸν τῆς αὐστηρῶς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς παραδόσεως φύλακα καὶ διδάσκαλον. Ἐμποτισθεὶς εἰς τὰ νάματα τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, θιασώτης θερμὸς τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν ὁποῖον ἴσως, καὶ διὰ τὰς προσωπικὰς καλολογικὰς του τάσεις, περισσότερον τῶν ἄλλων Πατέρων ἐτίμα, ἐβάδιζε πάντοτε ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀνοθεύτου πατερικῆς καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως. Εἰς δὲ τὸν κλάδον, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τέταρτον καὶ πλέον αἰῶνος ἐδίδαξεν, ἐπεδαψίλευσε σπουδαίας καὶ ἀξιολόγους συμβολὰς, μετὰζῦ τῶν ὁποίων διακρίνονται τὰ ἔργα αὐτοῦ, «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον», οὐτινος ἐσημειώθησαν τέσσαρες ἐκδόσεις καὶ τὸ Ἀ' τεῦχος τῆς «Ἀπολογητικῆς». Ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κατευθύνσεις καὶ τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας σπουδαιότατην πηγὴν πρὸς γνώσιν καὶ σπουδὴν αὐτῶν παρέσχε τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα τοῦ βίου αὐτοῦ δημοσιευθέν ἐκτενέστατον καὶ σπουδαιότατον ἔργον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Μάξιμος ὁ Γραικός».

Ἄλλ' εἶμαι ὑποχρεωμένος, σεβαστὲ καὶ τετιμημένε συνάδελφε, νὰ καταπαύσω τὴν πέραν τοῦ συνήθους ἐκταθεῖσάν μου, ἐπαφίνων τὰ περισσώτερα καὶ ἐκτενέστερα, ὅπως λεχθῶν κατὰ τὸ ἐπιστημονικὸν μνημόσυνόν σου. Φεύγεις ἀφ' ἡμῶν εἰς ὄριμον, θὰ ἡδυνάμην νὰ εἶπω, ἡλικίαν οὐδεὶς ὅμως θὰ ἡδύνατο προσβλέπων εἰς σέ ὡς ὑπὸ τοῦ χρόνου καταβληθὲν καὶ ἀποξηρανθὲν δένδρον, νὰ εἶπῃ: Ἰνατί καὶ τὸν τόπον καταργεῖ; Φεύγεις, ἀφ' οὗ ἠτύχησας νὰ χαιρετίσης ὡς συναδέλφους σου ἐν τῇ Σχολῇ, τὴν ὁποίαν τόσον ἡγάπησας, πέντε ἐκ τῶν παλαιῶν μαθητῶν σου καὶ ἐτέρους πέντε ἢ ἕξ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Θεσσαλονίκης. Φεύγεις, ἵνα εἰσέλθῃς καὶ σὺ εἰς τὸ πᾶν-θεον τῶν εἰς Κύριον ἐκδημησάντων διδασκάλων τῆς Σχολῆς, οὐδενὸς τούτων ὑστερῶν καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐπισκιαζόμενος. Φεύγεις ὡς ἀθλητῆς στεφανηφόρος συναποκομιζών καὶ πέραν τοῦ τάφου μνήμην ἀγαθὴν, ἀθάνατον καὶ αἰωνίαν.

ΤΑ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀειμνήστου Διευθυντοῦ τῆς «Ἐκκλησίας» ἐκδοθέντων ψηφισμάτων παραθέτομεν κατωτέρω τὰ χαρακτηριστικώτερα.

α) Τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Ἡ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συνελοῦσα εἰς ἑκτακτον συνεδρίαν ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ

ἐκδηλώσασα τὴν βαθυτάτην θλίψιν αὐτῆς διὰ τὴν ἀπώλειαν ἐπιλέκτου μέλους τῆς, διακεκριμένου ἐπιστήμονος καὶ ἀνθρώπου ἐξαιρέτου ἤθους, ἐψήφισεν ὁμοφώνως τὰ ἑξῆς:

α) Νὰ ἀναρτηθῇ μεσίστιος ἢ σημαία τῆς Ἀκαδημίας ἐπὶ διήμερον.

β) Νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ ἢ Σύγκλητος, οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῆς Ἀκαδημίας.

γ) Νὰ ἀργήσῃ ἢ Ἀκαδημία κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκφορᾶς.

δ) Νὰ κατατεθῇ στέφανος ἐπὶ τῆς σοροῦ προσφωνοῦντος τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

ε) Νὰ σταλῇ συλλυπητήριον γράμμα εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος.

Ὁ Πρόεδρος Κων. Ρωμαῖος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς Δημ. Σ. Μπαλαῆνος

β) Τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ Σύγκλητος τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, συνελοῦσα ἐκτάκτως σήμερον, 25ην Ἰανουαρίου 1956, ἡμέραν Τετάρτην καὶ ὥραν 5ην μ. μ., ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ

ἀκούσασα τοῦ Πρυτάνεως καὶ τὴν βαθυτάτην θλίψιν αὐτῆς ἐκδηλώσασα διὰ τὴν ἀπώλειαν ἀνδρὸς ἐξαιρέτου ἤθους, παρασχόντος καὶ ὡς Καθηγητοῦ καὶ ὡς Πρυτάνεως ἐξόχους ὑπηρεσίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ψηφίζει ὁμοφώνως τὰδε:

1) Νὰ ἀναρτηθῇ μεσίστιος ἢ σημαία τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ διήμερον.

2) Νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ ὁ Πρύτανης, ἢ Σύγκλητος, οἱ καθηγηταὶ καὶ ἀντιπροσωπεῖα φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου.

3) Νὰ ἀργήσῃ τὸ Πανεπιστήμιον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας αὐτοῦ.

4) Νὰ ἀναρτηθῇ ἢ εἰκὼν τοῦ θανόντος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

5) Νὰ κατατεθῇ ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως στέφανος ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ μεταστάντος ἐκ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου.

6) Νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν προσήκοντα λόγον ἐκπρόσωπος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς.

7) Νὰ σταλῇ συλλυπητήριον γράμμα εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος.

Ὁ Πρύτανης Παν. Μπρατσιώτης Οἱ Συγκλητικοὶ (ἔπονται αἱ ὑπογραφαί)

γ) Τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, συνελοῦσα σήμερον, 25ην Ἰανουαρίου 1956, ἡμέραν Τετάρτην καὶ ὥραν 5ην μ. μ., εἰς ἑκτακτον συνεδρίαν, ἐπὶ τῇ πρὸς Κύριον ἀποδημίᾳ τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ αὐτῆς

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ

ἀνδρὸς ἐξαιρέτου, προσεεγκνόντος ἐξόχους ὑπηρεσίας εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολήν, τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἀπεφάσισε:

1) Ὅπως σύσσωμος ἢ Σχολὴ μετὰ τῶν φοιτητῶν παρακολουθήσῃ τὴν κηδείαν τοῦ μεταστάντος.

2) Ὅπως διακόψῃ τὰς ἐργασίας αὐτῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας.

3) Ὅπως ἀναρτηθῇ ἢ εἰκὼν τοῦ ἀποβιώσαντος ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου.

4) Ὅπως ἐκφράσῃ τὰ συλλυπητήρια αὐτῆς εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος.

5) Ὅπως διατεθῇ κονδύλιον 1.000 δρχ. ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ.

6) Ὅπως κατατεθῇ στέφανος ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ μεταστάντος.

7) Ὅπως ἐκφωνήσῃ τὸν προσήκοντα ἐπικήδειον λόγον ὁ Καθηγητὴς κ. Π. Τρεμπέλας.

Ὁ Κοσμήτωρ Βασ. Ἰωαννίδης Οἱ Καθηγηταὶ (ἔπονται αἱ ὑπογραφαί)

δ) Τοῦ Ἐκκλησ. Ὁρφανοτροφείου Βουλιαγμένης.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλιαγμένης, συνελοῦσα ἐκτάκτως σήμερον, 25ην τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1956, ἐν τῷ Μεγάλῳ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ

Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου, μέλους τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἀκούσαν τοῦ Μακαριωτάτου Προέδρου αὐτοῦ ἐξάραντος τὰς ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὸ Φιλανθρωπικὸν τοῦτο Καθίδρυμα τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν προσενεχθείσας παρὰ τοῦ πρὸς Κύριον μεταστάντος πολυτίμου ὑπηρεσίας, ὁμοφώνως ψηφίζει:

1. Νὰ ὑψωθῇ μεσίστιος ἢ σημαία τοῦ Ἰδρύματος ἐπὶ τριήμερον.

2. Ν' ἀκολουθήσῃ τὴν κηδείαν σύσσωμον τὸ Διοικ. Συμβούλιον.

3. Ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδείαν τρόφιμοι τοῦ Ὁρφανοτροφείου.

4. Νὰ διατεθῇ ἀντὶ στεφάνου ποσὸν δρχ. χιλίων (1.000) ὑπὲρ τῆς Στέγης τοῦ Ἐργαζομένου Ὁρφανοῦ.

5. Νὰ ἐκφραστοῦν πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς τὰ συλλυπητήρια τοῦ Σώματος.

Ὁ Πρόεδρος † Ὁ Ἀθηνῶν Σπυρίδων

ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Τοῦ Καθηγητοῦ κ. ΑΜΙΑΚΑ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ

Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπίτασις τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως Ἑλλήνων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ (ἀλλὰ τελευταίως καὶ ξένων) ἀντιπροσώπων διαφόρων μικροτέρων, ἀμερικανικῶν ἰδίᾳ, Ἐκκλησιῶν ἐδημιούργησεν ὀξυτάτην κατάστασιν, ἣ ὁποία, ἐὰν δὲν ἀντιμετωπισθῇ ἀμέσως καὶ ὅπως πρέπει, θὰ καταλήξῃ εἰς καταστρεπτικὰ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας ἀποτελέσματα καὶ ἄνευ ἀμφιβολίας καὶ διὰ τὸ Ἔθνος μας.

Ἄν μέχρι καὶ πρό τινας ἀκόμη διεκρινόμεθα διὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦτο ἦτο ἡ θρησκευτικὴ μας ἐνότης, διότι σχεδὸν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἀνήκουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Αἱ ἐλάχισται θρησκευτικαὶ μειονότητες (ἰδίᾳ ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ ὅλων εὐαγγελικῶν) οὐτε καὶ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν. Ἀπὸ τῆς ἐκπάσεως, ἐν τούτοις, εἰς τὰς ἀκτάς μας τοῦ προσφυγικοῦ κύματος κατὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφήν, ἀφ' ἐνὸς μὲν, ἠϋξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐαγγελικῶν καὶ τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ ἀπεκτήσαμεν καὶ ὅλων ἄσσημον ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς οὐνιτικῆς μειονότητος, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐπληθύνθη καὶ πληθύνεται ὁσημέραι ὁ ἀριθμὸς τῆς δημιουργίας παρ' ἡμῖν μικροπροτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν, διευθυνομένων ὑπὸ τε ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν (μεταξὺ δὲ τούτων εἶναι καὶ ἡ ἀντιχριστιανικὴ αἵρεσις τοῦ χιλιασμοῦ), ἣ δὲ ὑπ' αὐτῶν γινομένη ἐργασία εἶναι, εἴτε συνειδητῶς εἴτε ἀσυνειδήτως, ἀπολύτως διαλυτικὴ τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος καὶ ὑποστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον, τὴν κατοχήν, τὸν ἀνταρτοπόλεμον καὶ τὰς ἀφαντάστους διοσημείας τῶν τελευταίων καιρῶν δημιουργηθεῖσα κατάστασις προὐκάλεσε τὴν βοήθειαν τῶν ἐν τῷ Οἰκουμένῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν συνεργαζομένων Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἐν τῷ πνεύματι τούτου καὶ διὰ τῆς Παγκοσμίου Ἐκκλησιαστικῆς Ὑπηρεσίας ἀπέστειλαν καὶ ἀποστέλλουν ἅπειρα ὕλικὰ ἀγαθὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας, δι' ἧν, αὕτη τό γε νῦν, ἀντεπεξέρχεται εἰς τὸ μὴ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν τῆς ἔργον, ἐκ τῆς κατανοήσεως τοῦ ὁποίου καὶ κατὰ πολὺ ἐξαρτᾶται οὐ μόνον ἡ καλὴ αὐτοῦ διενέργεια, ἀλλὰ καὶ ἡ σταθεροποίησις αὐτοῦ ἐπὶ ἐπιβολῇ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κοινωνικῷ ὀργανισμῷ, ὡς πρώτης τάξεως κοινωνικοῦ παράγοντος.

Δυστυχῶς, ἡ παρά τινων ἔλλειψις κατανοήσεως τοῦ σημείου τούτου καὶ ἡ συνεπὴς ταύτῃ ἀδιαφορία, ἣ καὶ παρεμβαλλόμεναι δυσχέρειαι ἀκόμη, περὶ τὸ—τὸ ἐπαναλαμβάνα—οὐρανόπεμπτον τοῦτο διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας ἔργον καὶ ἡ ἀποφυγὴ προποῦσης ἐκμεταλλεύσεως αὐτοῦ διὰ τοὺς ὑψηλοτέρους καὶ ἀπωτέρους τῆς Ἐκκλησίας σκοποὺς καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ἀπώλειαν εὐκαιρίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας δημιουργίας, στερεώσεως καὶ ἀναπτύξεως ὑποχρεωτικοῦ δι' αὐτὴν κοινωνικοῦ ἔργου, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἐπανεύρῃ καὶ τόσον

εὐχερῶς, ἰδίᾳ ἐξ ἰδίων δυνάμεων. Ἐξ ἄλλου ἢ ἐξ ἀπερισκέπτου ξενολατρίας καὶ ἐκ ταπεινοτέρων ὑπολογισμῶν ἐπιδεικνυομένη ἀπαράδεκτος ἀδιαφορία καὶ περιφρόνησις ὡς πρὸς ὠρισμένας ἀρχάς, βασικὴν ἐχούσας σημασίαν δι' αὐτὴν τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν μας ὑπόστασιν, συνετέλεσαν ὥστε, παραπλευρῶς πρὸς τὴν ὡς ἄνω ὑπεύθυνον τῆς Ἐκκλησίας μας ἐργασίαν, νὰ ἀφελθῇ ἐλεύθερον περιθώριον ἐνεργείας εἰς ἄλλας ξένας ὀργανώσεις ἐπὶ συνειδητῇ ἢ ἀσυνειδήτῳ, ἀδιαφόρῳ, ἐνισχύσει τῆς φυσικῆς προπαγανδιστικῆς τάσεως, ἣν κατ' ἀνάγκην ἀναπτύσσουσιν οἱ εἰς ἄλλο θρήσκευμα, δόγμα ἢ ἰδεολογίαν ἀνήκοντες. Ἡ ἐν προκειμένῳ προβαλλομένη καθ' ὑποκριτικὴν ἀφέλειαν δικαιολογία, ὅτι οὐδὲν τὸ ψεκτὸν ὑπάρχει εἰς τὴν τοιαύτην κατὰ περιθώριον συνεργασίαν, καθ' ὅσον δὲν ἔχομεν οὔτε, δῆθεν, ἓνα παραδείγμα προσηλυτισμοῦ, εἶναι τοῦλάχιστον ἀστείαι, διότι ἀπλοῦστατα ὁ ἀφελῶς καὶ ἐντυπασιακῶς διατυμπανιζόμενος ἀτομικὸς προσηλυτισμὸς εἶναι πραγματικῶς διὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἀσημαντος, ἐν ᾧ ὁ γενικώτερος προσηλυτισμὸς, ὅστις δημιουργεῖ ἀτμόσφαιραν καὶ κλίμα (ὁ νοῶν νοεῖτω), τὰ ὁποῖα, διὰ τὸν χαρακτήρα των, τὸν καθιστοῦν κυρίως διαβρωτικὸν καὶ καταστρεπτικὸν τῆς ἡμετέρας θέσεως, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος πρέπει τὸ ταχύτερον νὰ ἀντικρουσθῇ.

I.

Τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀναφερόμενον εἰς τὸ παλαιὸν καὶ γινώριμον θέμα τοῦ διενεργουμένου προσηλυτισμοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν καὶ συνταγματικῶς ἐξασφαλιζομένην θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, καὶ εἰς τὴν σχετικὴν διένεξιν μετὰ τῶν ποικιλομόρφων ἑτεροδόξων ὡς πρὸς τοῦτο, μοῦ δίδει ἀφορμὴν νὰ ἀνακοινώσω τὴν περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ γνώμην μου, τὴν ὁποίαν παρακληθεὶς διετύπωσα εἰς τὸ Οἰκουμένικον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ εἰς ἡμετέραν σχετικὴν Ὑπηρεσίαν, ἔχουσαν ἀποστολὴν διαφωτισμοῦ ἐπὶ τῶν βασικῶν, ὡς τὸ ἀνωτέρω, ζητημάτων ἐν ταῖς μετὰ τῶν ξένων Ἐκκλησιῶν σχέσεσιν ἡμῶν.

Πρὶν ἢ ὅμως παραθέσω τὴν ἐπὶ τῶν, ὡς ἄνω, ζητημάτων γνώμην μου ταύτην, ἐπιθυμῶ νὰ ὑπομνήσω τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα καὶ εἰς ἄλλην περίπτωσιν διετύπωσα.

1) Ὁ κίνδυνος τοῦ ἀμέσου καὶ ἰδίως ἐμμέσου προσηλυτισμοῦ εἶναι θετικὸς, βέβαιος καὶ ἀπαραδέκτως ἐγγύς.

2) Θετικὴ, τυχόν, ἐπιτυχία τοῦ προσηλυτισμοῦ εἶναι ἀναμφιβόλως διαλυτικὴ καὶ διασπαστικὴ τῆς θρησκευτικῆς καὶ, συνεπῶς, (διὰ τὸν ὑφιστάμενον παρ' ἡμῖν ἄριστον σύνδεσμον Ἐκκλησίας καὶ Ἔθνους) καὶ τῆς ἐθνικῆς μας ἐνότητος καὶ ὑποστάσεως.

3) Ἡ ἐκ μέρους τῶν κυρίως ἀρμοδίων πρέπουσα ἀντίκρουσις τοῦ προβλήματος εἶναι μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον κωμικὴ.

4) Ἡ θετικὴ καὶ ὄχι ἡ ἀρνητικὴ ἀντίκρουσις τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ λύουσα τοῦτο.

5) Ἐκ τῆς δευτέρας ἢ ἀστυνομικῆς ἐπέμβασις εἶναι θετικῶς καταστρεπτικὴ καὶ βλαπτικὴ τόσον, τοῦλάχιστον, ὅσον αὐτὸς οὗτος ὁ διενεργούμενος προσηλυ-

τισμός, διότι αποτελεί τὸ σπουδαιότερον ἐπιχείρημα τῆς διατυμπανιζομένης ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων ἀνά τὸν κόσμον συκοφαντίας ἐναντίον τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας ὡς ἀνελευθέρων, ἐν ᾧ εἶναι πλέον ἢ γνωστὴ, καὶ εἰς τοὺς ἀφελεστέρους ἀκόμη, ἢ ἐκμετάλλευσις τῆς μέχρις ἐγκληματικῆς ἀσυδοσίας ἐπικρατοῦσης ἐδῶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ προσπάθεια, δι' ἀσυστάτων κατηγοριῶν καὶ φωνασιῶν, ἐπιτυχίας περισσοτέρων ὠφελημάτων.

Ἀκόμη ὀφείλω νὰ προσθέσω, ὅτι εἰς τὸ ὅλον ζήτημα οὐδεμίαν θέσιν ἔχουν αἱ ὑπὸ ἀγραμμάτων καὶ ἀνευθύνων καὶ ἀμαθῶν ἀκουόμεναι ὅλως ἀσυνείδητοι φωνασιῶν διὰ τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας τῶν ξένων. Διότι αὗται, οὐδὲν θετικὸν προσφέρουσαι, ἐπιδιώκουν ἀπλῶς νὰ δώσουν μὴ ὑφισταμένην ὄντοτητα εἰς τοὺς φωνασκοῦντας δῆθεν ἀμύντορας τῆς Ἐκκλησίας μας, οὐδεμίαν ὡς συνήθως ἐπιδεικνύοντα θετικὴν ἐργασίαν καὶ προσπαθοῦντας νὰ δημιουργήσουν περὶ ἑαυτοῦς θόρυβον δι' ἀνομολογήτους σκοπούς. Καί, τέλος,

6) Αἱ ὀθενδήποτε διαπιστούμεναι προπαγανδιστικαὶ τάσεις καὶ προσπάθειαι εἶναι ξέναι πρὸς τὰς βασικὰς ἀρχὰς καὶ ἐνεργείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

II

Ἐπὶ ἀπευθυνθέντων μοι τώρα παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐρωτημάτων, περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἀπήντησα διὰ τῶν ἑξῆς:

1. Τὸ ζήτημα ἔχει τεθῆ καλῶς καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἔχουν καθορισθῆ ἐπακριβῶς.

2. Θρησκευτικὴ ἐλευθερία: Δὲν νομίζω, ὅτι θὰ ἡδυνάμην νὰ δώσω ἀκριβέστερον ὄρισμὸν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸν παρεχόμενον εἰς τὸ σχετικὸν ἄρθρον τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Διεθνῶν σχέσεων, δηλ. ὅτι «ἐκαστος ἄτομον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράξῃ τὴν θρησκευτικὴν του πεποίθησιν ἀκωλύτως, τόσο ὡς πρὸς τὴν πίστιν ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν λατρίαν. Καὶ ἐπὶ πλέον, ἔχει τὴν ἐλευθερίαν τῆς μεταστροφῆς εἰς ἄλλο δόγμα ἢ θρησκείαν».

3. Θετικὸς καὶ ἀρνητικὸς τύπος προσηλυτισμοῦ: Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἕκαστος εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ, διατηρήσῃ ἢ μεταβάλλῃ τὴν θρησκευτικὴν του πίστιν. Ἐθελουσία καὶ ἐνσυνείδητος (θρησκευτικὴ) μεταστροφή εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν ἢ θρησκείαν ἢ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀποδοκιμαστέα.

1. Πρόκειται περὶ τῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς μοι ἐτέθησαν τὰ ἐρωτήματα.

Σχετικῶς πρέπει νὰ κατανοηθῆ, ὅτι ἡ λέξις προσηλυτισμός, ἐν τῇ ἀρχικῇ τῆς ἐννοίας καὶ ἐν τῇ Κ.Δ. σημαίνει τὴν προσέλευσιν τῶν πλανωμένων θρησκευτικῶς εἰς τὴν μόνην θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὴν θεάρεστον πράξιν, ἐπιβαλλομένην εἰς πάντα ἐνσυνείδητον χριστιανόν, πεπεισμένον περὶ τῆς ἀληθείας τῆς θρησκείας του. Ἡ κατασυκοφάντησις τῆς ἀρχικῆς ταύτης ἐννοίας τῆς λέξεως, τὴν ὅποιαν ἔχει κυρίως πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ σχετικὸν ἄρθρον τοῦ Συντάγματος, ὀφείλεται εἰς τὴν κατὰ τὸν χεῖριστον τρόπον διενέργειαν τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐκ μέρους χριστιανικῶν τινῶν Ἐκκλησιῶν εἰς βάρος ἄλλων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἰδικῆς μας.

Τούναντίον, πᾶσα μεταστροφή προκαλουμένη κατὰ παραβάσιν τῆς ἐλευθέρας θελήσεως εἶναι ἀποδοκιμαστέα καὶ κατακριτέα.

4. Ἐκκλησία καὶ χριστιανικὴ ἀλήθεια: Τοῦτο εἶναι σχετικὸν πρὸς τὴν βεβαίωσιν, ὅτι χριστιανικὴ τις Ἐκκλησία δέχεται καὶ κατέχει τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θρησκευτικὴν ἀλήθειαν καὶ κατανοεῖ πλήρως τὴν ἐννοίαν, τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς.

Ἐφ' ὅσον ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι μία, ἐμφανιζομένη τυχὸν διαφόρως παρὰ ταῖς διαφοροῦς Ἐκκλησίαις, ἢ παραμένει ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἢ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀλήθεια, θεολογικῶς ἔστω διαφόρως ἐμφανιζομένη, ἢ διὰ τὰς παρεκκλίσεις τῆς παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ἀλήθεια. Ἄν τοῦτο εἶναι ἀκριβές, τότε εἶναι πλέον ἢ προφανές, ὅτι ἐπὶ παρουσιαζομένων περισσοτέρων ἀληθειῶν, τῆς μιᾶς ἐκ τούτων οὔσης κατ' ἀνάγκην ἀληθοῦς, αἱ λοιπαὶ εἶναι σφαλραὶ μέχρι καὶ αἰρέσεως. Ἐάν εἶναι τὸ πρῶτον ἀληθές (καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἶναι θεωρητικῶς τοῦλάχιστον ἢ θέσις τῶν συνεργαζομένων Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Συμβουλίῳ), τότε ἡ τυχὸν καταβαλλομένη προσπάθεια προσηλυτισμοῦ μελῶν ἀδελφῆς Ἐκκλησίας εἰς βάρος ἄλλης, τὴν αὐτὴν ἐχούσης ἀλλὰ διαφόρως διατυπωμένην ἀλήθειαν (καὶ τοῦτο ἔστω καὶ διὰ τὸν λόγον διαφόρου ἢ καὶ καλυτέρας κατανοήσεως ἢ διατυπώσεως τῆς μιᾶς ἀληθείας), εἶναι τοῦλάχιστον ἀνόητος καὶ ἀπαράδεκτος. Θεολογικαὶ διαφοραὶ (θεολογούμενα), ἐφ' ὅσον πρόκειται μόνον περὶ τούτων, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμποδίζουσαν τὴν ἐπικράτησιν τῆς μιᾶς θρησκευτικῆς ἀληθείας, (ἢ ὅποια καὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς θεολογικὴ γνώμη). Ἐάν, τούναντίον, τὸ δεύτερον εἶναι ἀληθές καὶ αἱ διαφοραὶ Ἐκκλησιαὶ παραδέχονται ἐκάστην διάφορον ἀλήθειαν, τότε ὁ προσηλυτισμὸς φαίνεται συνιστῶν καθῆκον πρὸς τὴν κατεχομένην ἀλήθειαν (ἂν εἶναι τοιαύτη).

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ προσηλυτισμὸς εἶναι νοητός, διότι ἐκάστη Ἐκκλησία, θεωροῦσα τὴν ἰδικὴν τῆς ἀλήθειαν ὡς τὴν μόνην ἀκριβῆ καὶ ἀναμφισβήτητον, ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς. Ὅλως φυσικῶς ὅμως τοῦτο ὀδηγεῖ εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ ὅποιον εἰς τὴν τελικὴν του μορφήν καὶ ὑπόστασιν (ἦτις ἀπέχει πολὺ τῆς ὀριστικῆς του καταρτίσεως) δὲν δύναται νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ Ἐκκλησίας κρατούσας διάφορον ἐκάστη ἀλήθειαν καὶ ἀντικρουόμενας πρὸς ἀλλήλας διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μιᾶς ἰδιαζούσης ἐκάστη ἀληθείας, ἦτις καὶ ἀμφισβητεῖται ἂν εἶναι ἀλήθεια.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν φαίνεται δικαιουμένη ἡ ἀπλοικὴ ἀντίληψις τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου «ἐκαστος ἀς πιστεύῃ κατὰ τὸν τρόπον του (Jeder glaube nach seiner facon)», ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῶν ὑφισταμένων θεολογικῶν διαφορῶν, δὲν ὑπάρχει παρὰ μία γενικῶς ἀναγνωριζομένη ἀλήθεια, ἢ ὅποια ὀφείλει νὰ εἶναι ἐξ ἴσου σεβαστὴ παρ' ὅλων τῶν διαφερούσων Ἐκκλησιῶν. Πῶς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἐξαφανισθῶσιν αἱ διαφοραὶ θεολο-

γικαί ἀντιλήψεις (πολλάκις βαθύταται), εἰς τρόπον ὥστε αὐταὶ νὰ μὴ ἐμποδίζουν τὴν ἀπωτέρας ἐπιδιωκομένην ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν πλήρη καὶ ἐξωτερικῶς καὶ τυπικῶς ἀκόμη ἀποκατάστασιν τῆς Una Sancta, τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς ἢ κυρίως ἀποστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, παρεκτός τοῦ ἀμοιβαίου διαφωτισμοῦ περὶ τῆς παρ' ἐκάστης Ἐκκλησίας κρατούσης διαφόρου ἀντιλήψεως περὶ τῆς μιᾶς ἀληθείας, ἀποκλείεται πᾶσα ἄμεσος ἢ ἔμμεσος προσπάθεια προσηλυτισμοῦ ἢ ἐπιτυχίας μεταστροφῆς μελῶν τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἄλλην, διότι πλὴν ἄλλων, τοῦτο εἶναι καὶ ἀπόδειξις ὑποκειμενικῆς τε καὶ ἀντικειμενικῆς ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀπολύτου ἀκριβείας τῆς, ἔστω καὶ κατ' ἄλλην διατύπωσιν, κρατουμένης καὶ ἀναπτυσσομένης μιᾶς ἀληθείας, τῆς ἐννοίας καὶ σημασίας τῆς.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν καὶ ἐπειδὴ tertium non datur κατὰ τὴν ἀκριβολογίαν τοῦ «ναὶ καὶ τοῦ οὐ οὐ», καθ' ἣν ἐκάστη Ἐκκλησία πρесеβείη ὅτι αὐτὴ καὶ συνεπῶς ὄχι ἡ ἄλλη ἢ αἱ ἄλλαι κρατοῦν τὴν ἀκραν ἀλήθειαν, ὁ πόλεμος εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ δεδομένος, καὶ ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὁ προσηλυτισμὸς (ὄχι βέβαια καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀκόμη ὁ βίαιος καὶ καταλυτικὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως) ἐπιβάλλεται ἐξ ὑποχρεώσεως πρὸς τὴν ἀκραν ἀλήθειαν καὶ διότι ὑφίσταται, ἔστω καὶ ἀκήρυκτος καὶ ἀνομολόγητος, ἀγὼν περὶ ἐπικρατήσεως τῆς μιᾶς καὶ μόνης κατεχομένης ἀληθείας, ἐναντι τῶν μὴ κατεχόντων ταύτην ἢ τῶν κατεχόντων θρησκευτικὴν ἀντίληψιν καὶ πεποίθησιν ἐσφαλμένην, καὶ δὴ αἰρετικὴν, ἥτις διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μιᾶς ἀληθείας πρέπει νὰ ἐξαφανισθῇ.

4. Ἐθνικαὶ Ἐκκλησιαστικαί. Ἡ ὑποτιμητικὴ κριτικὴ ἐναντίον τῶν λεγομένων ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι ἄστοχος καὶ ἀνακριβής. Αἱ Ἑλληνικαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι φέρ' εἰπεῖν (τῆς εὐρυτέρας ἐννοίας) ἔσχον καὶ εἰσέτι ἔχουν βαθυτάτην θρησκευτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους ἐξυπηρετοῦν θρησκευτικῶς. Τοῦτο δημιουργεῖ πολῦτιμον θρησκευτικὴν ἐνότητα εἰς τὰ, περὶ ὧν πρόκειται, ἔθνη, ἐπαπειλουμένην ἐγκληματικῶς διὰ τοῦ παρανόμου προσηλυτισμοῦ, ἐπιδιώκοντος καὶ ἐπιτυγχάνοντος σοβαρωτάτην θρησκευτικὴν βλάβην διὰ τῆς δημιουργουμένης διασπάσεως, ἥτις δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ μετὰ τὴν ὅλως ὑποθετικὴν ὠφέλειαν τῆς διαδόσεως τῆς κατὰ στενὴν ἔννοιαν τηρουμένης προνομιακῆς μιᾶς ἀληθείας ἐκ μέρους τῶν ἄλλων.

Βεβαίως, ἐξ ἄλλης πλευρᾶς, αἱ λεγόμεναι ἐθνικαὶ Ἐκκλησίαι περιέχουσι ἄλλον πλὴν ἢ σαφῆ κίνδυνον ἐκτροπῆς ἐκ τῆς κρατούσης μιᾶς ἀληθείας, ἢ ὅποια πρέπει νὰ ἐκδηλοῦται καθ' ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ κυριαρχούντων ὀλοκληρωτικῶν πολιτευμάτων εἰς λαοὺς καὶ κράτη ἔχοντα ἐθνικὰς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἢ ἀποφυγὴ τοῦ ἐκτροχιασμοῦ τούτου ἐναπόκειται κυρίως εἰς τὴν ὅλως ὑπεύθυνον, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο, διακυβέρνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὴν ἡγεσίαν των, ὧν ἢ πυξίς πρέπει νὰ εἶναι «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις».

5. Λογικὴ θέσις τῶν δικαιωμάτων τῆς Πολιτείας ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας. Αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, εἰς τὰς περιπτώσεις μάλιστα τῶν ὡς ἄνω ἐθνικῶν Ἐκκλησιῶν, δύνανται νὰ ἀποβοῦν εἰς εὐλογίαν ἀμφοτέρων, εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ Πολιτεία, ἀληθῶς φιλελευθέρα οὔσα, οὔτε ἐπεμβαίνει εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὔτε εὐνοεῖ τὴν κρατοῦσαν Ἐκκλησίαν ὑπὲρ καὶ εἰς βάρος τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως ὑφισταμένων, οὔτε περιορίζει τὰς τελευταίας, ἐφ' ὅσον, φυσικά, αὐταὶ δὲν διενεργοῦσι παράνομον καὶ ἀνόσιον, ὡς ἀνωτέρω, προσηλυτισμὸν εἰς βάρος τῶν μελῶν τῆς κρατούσης Ἐκκλησίας.

Ἡ τυχόν, ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα μάλιστα, ἐπέμβασις (ὡς εἰς τὰ ὀλοκληρωτικὰ κράτη) εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ ἀπειλῇ καὶ κινδύνῳ νοθεύσεως τῆς κρατούσης μιᾶς ἀληθείας, ὀδηγεῖ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἄμεσον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Πολιτείαν μετὰ τελικὸν σκοπὸν καὶ κατάντημα τὸν διωγμὸν καὶ τὸ μαρτύριον (ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἐν Ρωσίᾳ καὶ Γερμανίᾳ). Τοῦναντίον, ἐπὶ καλῶν καὶ μεμαρτυρημένως ἀγαθῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξασφαλίζεται ἡ ὑποστήριξις τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ ἀπροσκόπτῳ ἐπιδιώξει τῶν ἀπωτέρων αὐτῆς θρησκευτικῶν σκοπῶν, ὁπότε παραμένουν καὶ ἀνενόχλητοι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον αἱ νομοταγεῖς ξέναι Ἐκκλησίαι, αἱ περιοριζόμεναι εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ ἰδικοῦ των ποιμνίου ποιμαντορικῶν ἔργων των, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας (καὶ τῶν λοιπῶν μειονοτικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν ἐν εἰρήνῃ διαβιουσῶν καὶ τούτων ἐπίσης ἐργαζομένων πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν) ἀπεργασία ἀνωτέρας ἠθικῆς ποιότητος πολιτῶν, ὧν ἡ ὑπόστασις εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς Πολιτείας διὰ τῶν ἰδίων μέσων ἀτελῶς ἐπιδιωκομένη.

6. Δυνατὴ συνεννόησις καὶ συμφωνία τῶν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Συμβουλίῳ συνεργαζομένων Ἐκκλησιῶν. Δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι δύσκολος ἢ συνεργασία καὶ συνεννόησις τῶν ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν συνεργαζομένων Ἐκκλησιῶν. Ἐὰν καταστῇ σεβαστὴ ἢ ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσα ἀρχὴ τῆς μιᾶς ἀληθείας, εἶναι φανερόν, ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία μετὰ σεβασμοῦ καὶ προσοχῆς θὰ ἀντικρύσῃ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἄλλης Ἐκκλησίας, δι' ὧν διερμηνεύεται, ἔστω διαφόρως, ἡ μία ἀλήθεια, θὰ καταβληθῇ δὲ προσπάθεια ἀληθινὰ χριστιανικῆς καὶ εὐσυνειδήτου κατανοήσεως τῆς διαφορᾶς καὶ ἀληθοῦς ἀπ' αὐτῆς διαφωτισμοῦ, ὁπότε, συντελούσης καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθοδηγουμένης καλῆς χριστιανικῆς θελήσεως, εἶναι ὅλως πιθανὸν καὶ πιστευτὸν, ὅτι καὶ αἱ διαφοραὶ αὐταὶ — ὄχι ποτὲ αἱ ἐξωτερικαί, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὅλως δευτερευούσης σημασίας καὶ εἰς τὴν παραμέρισιν τῶν ὁποίων οὐδέποτε ἐπολυπραγμύνησεν ἡ Ἐκκλησία — θὰ ἐξαφανισθοῦν, ἐπὶ πραγματοποιήσῃ τῆς ποθητῆς ἐνότητος, εἰς ἣν τοὺς πάντας ἐκάλεσεν ὁ Θεός, διότι θέλει «ἵνα πάντες ἐνωθῶσιν».

Εἰς τοῦτο μόνον μία οὐσιαστικὴ δυσκολία ὑφίσταται. Τὸ κατὰ πόσον θὰ καταστῇ δυνατόν εἰς τὰς

ἀδελφὰς Ἐκκλησίας νὰ βοηθήσουν τὰς Ἐκκλησίας ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι δι' ὠρισμένους λόγους δὲν κατέστη εἰς αὐτὰς δυνατὸν νὰ ἀναπτύξουν τὴν ἰδίαν παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν, ἔχι εἰς τὸ νὰ ἀλλάξουν ταύτας, ἐν συνταυτισμῷ πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν διδασκαλίαν καὶ παράδοσιν, ἐπὶ ἐνσυνειδήτῳ καὶ αὐτῶν συνεργασίᾳ πρὸς ἐξεύρεσιν καὶ πιστοποίησιν τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀληθείας, ἣν καὶ ἂν δὲν κατέχουν τὴν διαισθάνονται καὶ θέλουν νὰ τὴν πρσβεύουν.

7. Ἱεραποστολικὴ πολιτικὴ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν (ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπέχει, τὸ γε νῦν, διὰ καθαρῶς τεχνικούς λόγους ἢ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία) θὰ ἠδύνατο νὰ διευθετηθῇ καὶ καθορισθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε 1ον) νὰ ἀποφευχθῇ μετὰ συνενόησιν συμπίπτουσα ἐκ μέρους τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν ἱεραποστολικὴ (παρὰ τοῖς μὴ χριστιανοῖς) ἐνέργεια καὶ 2ον) νὰ ἀποφευχθῇ ἀπολύτως ἢ ἀνάπτυξις ἀντιζήλων ἱεραποστολικῶν ἐνεργειῶν εἰς βάρος ἄλλων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, πρὸς ὄφελος τοῦ κηρύγματος τῆς μιᾶς καὶ μόνης θρησκευτικῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρμονικῆς συμβιώσεως ὅλων τῶν χριστιανῶν καί, πρὸ παντός, ἀποφυγὴν σκανδαλιστικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων οὐ μόνον μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανῶν, ἀλλὰ κυρίως μεταξὺ τῶν μὴ χριστιανῶν, ἰδίᾳ τῆς σήμερον.

8. Τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πρᾶξις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, δεχομένης ὡς πλήρη μέλη αὐτῆς τοὺς βαπτίζομένους, ἀδιαφόρως ἡλικίας, φαίνεται, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀναμφισβητήτου ἱστορικῆς τῆς δικαιολογίας, περισσότερον λογικῆ. Διότι ὁ χρόνος τῆς εἰσόδου ὡς τελείων μελῶν διὰ τῆς Confirmatio εἰς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας οὐδὲν σημαίνει ὡς πρὸς τὴν ἐνσυνείδητον συμμετοχὴν καὶ κατανόησιν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, λόγῳ τῆς εἰσέτι νεαρᾶς καὶ ἀνωρίμου ἡλικίας τῶν εἰσδεχομένων (12ον καὶ 14ον ἔτος) ¹.

Μόνον ὄριμοι χριστιανοὶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέγωσιν, ἐὰν θέλωσι, τὸ θρησκευμὰ των καὶ τὴν Ἐκκλησίαν των ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἐφ' ὅσον δι' οἰονδήποτε λόγον δὲν ἱκανοποιοῦνται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐβαπτίσθησαν, καὶ τοῦτο, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κρατούσης ἐλευθερίας, οὐδεὶς δύναται νὰ τὸ ἀπαγορεύσῃ.

III.

Ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος ἡμετέρας σχετικῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ τοῦ ἰδίου ζητήματος ἀπήντησα διὰ τῶν κάτωθι:

1) Προσηλυτισμὸς κατὰ νεωτέραν ἀντίληψιν εἶναι ἢ διὰ παντός θεμιτοῦ ἢ ἀθεμίτου μέσου προσπάθεια διαδόσεως θρησκείας ἢ δόγματός τινος ἐκκλησιαστικοῦ καὶ προσελκύσεως δι' αὐτῶν νέων ὁπαδῶν, ἀνηκόντων εἰς ἄλλην θρησκείαν ἢ Ἐκκλησίαν ².

1. Κατὰ συνέπειαν, καὶ ὁ τῶν ἀνγλικῶν καὶ ὁπωσδήποτε ἀδυνάτων πνευματικῶς προσηλυτισμὸς εἶναι παράνομος.

2. Ἡ ἐννοια τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ προσηλυτισμοῦ καθορίσθη ἀνωτέρω.

Ἀθεμίτον ἐν προκειμένῳ μέσον εἶναι ὁ ἐξαναγκασμὸς τῆς συνειδήσεως πρὸς ἀποδοχὴν νέας θρησκείας, ἢ δόγματος:

α) Δι' ὑλικῶν βοηθημάτων καὶ προσφορῶν,
β) Δι' ἐπιβολῆς ἐπὶ ἀνωρίμου, ἰδίᾳ, θρησκευτικῆς συνειδήσεως (ἀνγλικῶν καὶ ἀμαθοῦς),
γ) Δι' ἐξάρσεως τῆς προπαγανδιζομένης θρησκείας ἢ Ἐκκλησίας καὶ μειωτικῆς δυσφημῆσεως τῆς καθ' ἧς ἢ προσηλυτιστικῆς ἐνέργεια κατευθύνεται.

2). Θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἶναι:

α) Ἡ ἐλευθέρᾳ καὶ ἀκόλυτος τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων ἐξάσκησις καὶ ἐκδήλωσις τοῦ εἰς οἰονδήποτε θρησκευμὰ ἢ Ἐκκλησίαν ἀνήκοντος, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἀντίκεινται εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη ἢ δὲν προσκρούουν εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν,

β) Ἡ ἐλευθέρᾳ καὶ ἐξ ἀπολύτου ἐλευθέρας θελήσεως μετὰστασις ἀπὸ τοῦ ἐνὸς θρησκευμᾶτος ἢ Ἐκκλησίας εἰς ἄλλην,

γ) Ὁ ἐλεύθερος καὶ φανερός προπαγανδισμὸς ὑπὲρ τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν γίνεται δι' ἀθεμίτων (ὡς ἀνωτέρω) μέσων.

Ἡ ἀπαγόρευσις τῶν τελευταίων τούτων δὲν ἀποτελεῖ περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκείας, καθ' ὅσον διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τούτων ἐπιδιώκεται ἀκριβῶς ἢ δέσμευσις τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως.

3) Κατὰ ταῦτα, τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ἀπαγορευομένου προσηλυτισμοῦ εἶναι αὐστηρῶς καθορισμένα καὶ διαγράφονται πλέον ἢ σαφῶς κατὰ τὴν διενέργειαν, καὶ δὴ ἀφανῶς καὶ ὑπούλως, δι' ἀθεμίτων μάλιστα μέσων, προπαγανδισμοῦ ὑπὲρ τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας.

4) Προσηλυτισμὸς, καὶ δὴ ἀνομολόγητος, μιᾶς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας εἰς βάρος ἄλλης προδίδει καθαρῶς ἀντιχριστιανικὸν χαρακτήρα, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἄν δὲ καὶ ἡ προπαγανδιζομένη πίστις εἶναι βασικῶς διάφορος, τότε ἐτι πλέον γεννάται ζήτημα γνησιότητος τοῦ οὔτου διδασκομένου χριστιανισμοῦ τῆς προπαγανδιζούσης Ἐκκλησίας, ὅποτε οὐ μόνον καὶ ἀποκλείεται τιμῶς πᾶσα φαινομενικὴ συνεργασία μετ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ προπαγανδισμὸς τῆς εἶναι ἀπολύτως ἀποκρουστέος.

Καὶ τὸ μὲν ζήτημα τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καθορίζεται οὕτω καὶ οὐχὶ ἄλλως, ἢ δὲ ἐναντι τούτου ἡμετέρα ἐνέργεια καθορίζεται ὡς ἔπεται.

1) Ἀπλῆ ἀπαγόρευσις, καὶ δὴ ἀστυνομικὴ, ἐξαπλώσεως καὶ διδασκαλίας τῶν ξένων θρησκευμάτων ἢ δόγμάτων παρ' ἡμῖν εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἀληθινὸν πολιτισμὸν καί, ἐπὶ τέλους, καὶ τὴν γνωστὴν ἐλληνικὴν ἀνεξίθρησκείαν. Αὕτη δέ, πλὴν ἄλλων, δίδει συνεχῆ καὶ βασικὴν ἀφορμὴν, ὡς ἀλέχθη, κατασκευοφαντήσεως τῆς χώρας μας ὡς ἀνελευθέρου καὶ μεσαιωνικῆς.

2. Τοιαύτη ἢ καὶ ἄλλης φύσεως (συγγραφικὴ πολεμικὴ καὶ ἀπολογητικὴ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος) ἀρνητικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ

προβλήματος δὲν παραμένει μόνον ἀτελεσφόρητος, ἀλλ' ἐξ ἀντιδράσεως ἔχει καὶ θετικῶς ἀντίθετα ἀποτελέσματα.

3. Μόνον θετικὴ ἐργασία εἶναι ἡ ἔχουσα ἀξίαν καὶ ἀποτρέπουσα θετικῶς τὸν κίνδυνον καὶ αὐτὴ συνίσταται:

α) Εἰς τὴν ἴδρυσιν ἰσχυρῶν σταθμῶν ἐξακοντίσεως τοῦ ὀρθοδόξου λόγου τοῦ Θεοῦ, ἰδίᾳ εἰς τὰ κέντρα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσεται κατ' ἐξοχὴν ἡ παράνομος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἔννομος, ἱεραποστολικὴ δρᾶσις τῶν ἄλλων, καὶ

β) εἰς τὴν ἴδρυσιν σταθμῶν πραγματικῆς προ-παρασκευῆς καταλλήλων προσώπων, ἱκανῶν νὰ ἀντεπεξέλθουν εἰς τὸν ἀγῶνα (τώρα οὐδεμία πρὸς τοῦτο γίνεται προσπάθεια καὶ αἱ ἐξαιρέσεις δὲν καταλογίζονται).

Ἡ πρὸς τὸ παρὸν ἀδυναμία μας ὅπως ἐργασθῶμεν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην θετικῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐπιβάλλει τὴν ἄμεσον καὶ ἄνευ καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς χρησιμοποίησιν, ἔστω καὶ τῶν ὑπαρχουσῶν ἀδυνάμων τυχόν δυνάμεων, μέχρις οὗ ἀποκτήσωμεν, ἐν πάσῃ δὲ ταχύτητι, τὰ ἀπαιτούμενα ὄργανα. Λιμνάζοντα ὕδατα θεολόγων καὶ ἀρχιμανδριτῶν καὶ ἢ μὴ ἄμεσος χρησιμοποίησίς των, ὡς καὶ τοῦ τελευταίου ἐκκλησιαστικοῦ λεπτοῦ πρὸς ταχύτεραν ἀποκτῆσιν καὶ ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τοιούτων ὀργάνων καὶ ἐργατῶν ἀποτελεῖ ἔγκλημα ἐκκλησιαστικὸν καὶ συνεπῶς καὶ ἔθνικόν, οἱ δὲ καιροὶ οὐ μενετοί!

4. Ἡ τυχόν ἔλλειψις χρηματικῶν μέσων διὰ τοῦτο — ποῦ δὲν δικαιολογεῖται διότι ἐκ τῶν ἀπομεινάντων ἱκανῶν ψυχῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδιωχθῆ ἀποτελεσματικῶς ἔστω καὶ μερικῶς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας — θεραπεύεται ὅπου ὑπάρχει καλὴ θέλησις καὶ πλήρης κατανόησις τῆς ἀνάγκης καὶ ἐφ' ὅσον οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι διὰ τῆς ἄνευ καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς τιμίας ἐκποιήσεως καὶ τῶν τιμαλφῶν ἀκόμη τῆς Ἐκκλησίας διὰ νὰ ἀντικρυσθῆ ἢ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀνάγκη διαφωτίσεως τοῦ λαοῦ διὰ μορφωμένων ἱερωμένων κληρικῶν (ὄχι λαϊκῶν) περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ περὶ τοῦ ἔξωθεν κινδύνου, τὸν ὁποῖον διατρέχει καὶ αὐτὴ καὶ τὸ ἔθνος μας.

ΑΜΙΑΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

Ἡ ἀληθὴς χριστιανὸς ποιεῖ νὰ κρατῆ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ χοήματα διὰ τοὺς πτωχοὺς, ἀλλὰ καὶ χάριτον διὰ τοὺς ὀκνηροὺς.

*

Δὲν ὑπάρχει δηλητήριον ἰσχυρότερον τῆς ἁμαρτίας, ἥτις δηλητηριάζει τὴν ὄλην ζωὴν ἡμῶν.

*

Πόσον ἀνόητον εἶναι νὰ καταβάλλωμεν πᾶσαν φροντίδα περὶ τοῦ σώματος ἡμῶν, ὅπου εἶναι θνητόν, καὶ οὐδὲ περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἥτις εἶναι ἀθάνατος.

*

Ἄνθρωπος ἄνευ πίστεως εἰς τὸν Θεὸν ὁμοιάσει πρὸς παιδίον ἄνευ πατρὸς ἐγκαταλειμμένον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

*

Οἱ χριστιανοὶ γνωρίζουσιν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον ἐπέρχεται ἡ κρίσις καὶ ἐν τούτοις πόσον πολλοὶ ἐκ τούτων θεωροῦσι περιττόν νὰ προετοιμασθῶσι δι' αὐτήν!

ΤΟ ΙΩΒΗΛΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τὴν 17-ην Ἰανουαρίου ἐ. ἔ. συνεπληρώθησαν χίλια ἐξακόσια ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου. Ἐπέτειος μεγάλη, ἱστορικὴ καὶ ἐξόχως διδακτικὴ. Ὁ Μέγας Ἀντώνιος δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν του, ἀλλὰ εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἰωνιότητα. Δὲν εἶναι μόνον ὁ διδάσκαλος καὶ ὁδηγὸς τῶν ἀσκητῶν καὶ δὲν ἐνδιαφέρει μόνον τοὺς ἐρημίτας. Ἐγράφαεν ἐπὶ τῆς ἱστορίας ἀνεξάλειπτον τὴν σφαγίδα τῆς λαμπρᾶς προσωπικότητός του, καὶ ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ ἀσκητηρίου τῆς ἐρήμου θὰ ὑπεθυμίζῃ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, πάσης ἐποχῆς, τὴν χριστιανικὴν ἀγιότητα καὶ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὡς τὸν μοναδικὸν γνῶμονα ζωῆς καὶ τὸ ὑπέροχον ἰδεώδες τῆς ἐπὶ γῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν δὲν καλοῦνται πάντες οἱ ἄνθρωποι νὰ μονάσουν καὶ νὰ ἀσκητεύσουν, οὐδὲ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν κόσμον καὶ νὰ ζήσουν βίον ἀναχωρητικὸν καὶ ἐρημικόν, εἶναι ὅμως ὑποχρεωμένοι νὰ προσέξουν τὰ μεγάλα ὄντως διδάγματα, τὰ ὁποῖα, ὡς ἀπὸ δροσερᾶς πηγῆς, ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν θείαν μορφήν καὶ τὴν ἀγίαν προσωπικότητα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου.

Ἄνθρωποι ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά δὲν ἔμπορεῖ παρὰ νὰ φωτίζονται καὶ νὰ θερμαίνονται ἀπὸ τὴν πίστιν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπραγματοποίησε τὴν χριστιανικὴν τελειότητα, δὲν ἀποτελεῖ κανόνα διὰ πάντας· ὁ ἀγὼν ὅμως πρὸς ἠθικὸν ἐξαγνισμόν εἶναι χρέος παντὸς ἀνθρώπου.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου μᾶς μεταφέρει εἰς τὰ βάθη τῆς ἐρήμου, διὰ νὰ ἀποκομίσωμεν ὑπέροχα διδάγματα ἀπὸ τὴν θαυμαστὴν ταύτην χριστιανικὴν φυσιογνωμίαν. Ὁ Μ. Ἀντώνιος εἶναι μιὰ ὀλοκληρωμένη προσωπικότης, μὲ ἀπερίοριστον ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν. Τίποτε δὲν ἀγαπᾷ εἰς τὸν κόσμον περισσότερον ἀπὸ τὸν Κύριον. Διὰ τὴν ἀγάπην του αὐτὴν διένειμεν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰ ἀγαθὰ του, ἐστερήθη τῶν πάντων, ὑπεβλήθη εἰς τὴν σκληρὰν ἀσκητικὴν ζωὴν, χωρὶς δισταγμῶν ἢ ἄλλον ὑπολογισμόν. Ποθεῖ νὰ τελειοποιηθῆ εἰς τὴν ἀρετὴν. Ἀποδύεται μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις εἰς τὸν ἀγῶνα. Τίποτε δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸν ἀνακόψῃ ἀπὸ τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον ἔχει χαράξει. Ἡ ζωὴ του ἀνήκει εἰς τὸν Χριστόν. Ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ συντριβῆ, αἱ ἀνθρώπινα ἀτέλειαι νὰ ὑποχωρήσουν, ὁ κόσμος νὰ σταυρωθῆ, οἱ δαίμονες νὰ νικηθῶν. Ξεκαθαρίζει τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον καὶ ἡ ψυχὴ του γίνεται τελεία, φωτεινὴ, ἀγία. Μένει μακρὰν ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀλλὰ θὰ γίνῃ φῶς τοῦ κόσμου. Θὰ εἶναι ἐρημίτης, ἀλλὰ καὶ πατέρας, ὁ ἀσκητής, ἀλλὰ καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς χριστιανοσύνης.

Ἡ ἱερὰ μορφή τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῆς ἐρήμου μᾶς δίδει μερικὰ ὑπέροχα μαθήματα.

Ἡ ἀγιότης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικόν τῆς θρησκείας μας, δυστυχῶς δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ μέριμνα τῶν χριστιανῶν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐργατῶν

τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐνας χριστιανισμὸς ξεθωριασμένος, ἄτονος καὶ μισοπεθαμένος ἀπὸ τὴν κοσμικότητα καὶ τὴν ἀφομοίωσιν, μὲ τοὺς συμβιβασμοὺς καὶ τὰς ἀμαρτωλὰς ὑποχωρήσεις δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ὁ χριστιανισμὸς τῆς δυνάμεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Μ. Ἀντωνίου. Ὁ ἀληθινὸς χριστιανισμὸς δὲν περιφρονεῖ τὴν χριστιανικὴν ἀσκησιν, μὲ τὴν νηστείαν τῆς καὶ τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν, μὲ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν λατρείαν, διότι χωρὶς αὐτὰ ἀγιότης δὲν ὑπάρχει. Ἴσως νὰ ὑπάρχῃ γνῶσις καὶ μάθησις καὶ φιλοσοφία, καὶ θεολογία ἀκόμη, καὶ «κίνησις» καὶ «ἐργασία πνευματικὴ», ἀλλὰ ἀγιότης, ποὺ νὰ ἀποπνέῃ εὐαγγέλιον, ἠθικὴν ἀναγέννησιν καὶ χριστιανικὴν τελειότητα, δὲν κατορθώνεται. Ποῦ θὰ εὐρεθῇ ἡ ἀγάπη, χωρὶς τὴν πηγὴν τῆς ἀγάπης, τὸν Χριστόν; Ποῦ θὰ ὑπάρξῃ ἀληθινὸν φῶς, χωρὶς τὴν πίστιν εἰς τὸν ἥλιον τῆς ἀληθείας; Ποῦ εἶναι ἡ ἀρετὴ, χωρὶς ἀφοσίωσιν;

Ὁ Μέγας Ἀντώνιος δὲν εἶναι ἀπλοῦς ἅγιος. Εἶναι μαχητὴς τῆς πίστεως ὑπέροχος. Δὲν ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου, διὰ τὴν θρησκευτικὴν τῆς λαοῦ, διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀφήνει τὸ ἡσυχαστήριόν του καὶ τρέχει παντοῦ, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσάν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τὸ κέντρον, καὶ δίδει τὴν μάχην διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Καταπολεμεῖ τὰς αἱρέσεις, τὸν Ἀρειανισμὸν, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου. Μάχεται ἐναντίον τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν σχισματικῶν. Στηρίζει τοὺς πιστοὺς, ἐπιστρέφει τοὺς πλανημένους καὶ προβάλλει τὸ ἀσθενικὸν του στήθος καὶ τὸ μοναχικὸν του ράσον ὡς σημαίαν πίστεως καὶ ὡς σύμβολον ὀρθοδοξίας. Πόσον θὰ ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τὴν λαμπρὰν αὐτὴν στάσιν τοῦ Μ. Ἀντωνίου ὅλοι οἱ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ διδάσκαλοι καὶ προστάται τῆς Ὁρθοδοξίας, κατὰ τῆς ὁποίας, σήμερον ἰδιαιτέρως, ἔχουν ἐπιπέσει ὄχι ἀπλῶς Ἀρειανοί, ἀλλὰ ἀναρίθμητα στίφη ἐχθρῶν φανερῶν καὶ ἀφανῶν καὶ λυμαινόμεναι μὲ τὴν προπαγάνδαν, μὲ τὸ ἔντυπον, μὲ τὸ χρῆμα καὶ μὲ ὅλα τὰ καταχθόνια μέσα τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας τῆς καὶ ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν ἐπιβουλευομένων τὴν ὑπαρξίν τῆς!

Ὁ Μ. Ἀντώνιος δὲν ἐστάθη ὁ ἀπλοῦς ἀσκητὴς τῆς μονώσεως καὶ τῆς ἀδρανείας. Τοῦτο εἶναι παράδοξον, ἀλλ' ἀληθές. Ὁ μέγιστος ἀσκητὴς τῶν αἰώνων προβάλλει ἐνώπιόν μας καὶ ὡς ὁ ὑπέροχος κοινωνικὸς ἐργάτης καὶ ἀναμορφωτῆς. Ἡ ἀρετὴ του καὶ ἡ ἀγιότης του εἶναι κοινωνικαί. Ἄς εἶναι ἐκεῖνος ἐρημίτης. Ἐργάζεται, βοηθεῖ ἄλλους μὲ τὸν κόπον του. Τρέφονται πολλοὶ ἀπὸ τὰ χέρια του. Τοῦ σπαράσσει τὴν καρδίαν ἡ δυστυχία τῶν ἄλλων, καὶ μάλιστα τῶν πιστῶν. Ὅταν, εἰς τὸν μέγαν διωγμὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ, ἐφυλακίσθησαν καὶ ὑπέφεραν πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν καὶ πολλοὶ ὠδηγοῦντο εἰς τὸ μαρτύριον, ὁ Μ. Ἀντώνιος τρέχει καὶ πάλιν εἰς τὰ στρατόπεδα

συγκεντρώσεων, εἰς τὰς φυλακὰς καὶ τὰ δεσμωτήρια, εἰς τὰ μεταλλεῖα καὶ ὅπου οἱ χριστιανοὶ ὑπεβάλλοντο εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καὶ ἐκεῖ προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας του, διδάσκων, παρηγορῶν, ἐνισχύων εἰς τὴν πίστιν, ἐπιζητῶν μάλιστα καὶ ὁ ἴδιος τὸ μαρτύριον. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἀνήρχετο ἐπὶ ὑψώματος, διὰ νὰ τὸν ἴδουν καὶ νὰ τὸν ὑποβάλλουν εἰς μάρτυρια οἱ εἰδωλολάτραι διοικηταί, οἱ ὁποῖοι πράγματι ἐθαύμαζον τὴν αὐταπάρνησίν του. Τί δὲν ἔμπορεῖσε τὸ ἥρωϊκὸν αὐτὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου νὰ διδάξῃ τοὺς χριστιανούς σήμερον! Θὰ ὑπεδείκνυε τὸ καθήκον των ἀπέναντι τῆς κοινωνίας, τὴν ὁποίαν τόση ἀδικία καταβασανίζει, τόση ἀνισότης καὶ δυστυχία τὴν μαστίζει. Πόσον θὰ ἐδίδασκε τοὺς ἀδιαφόρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ὠφείλουν νὰ διαθέσουν ἑαυτοὺς καὶ τὰ πάντα διὰ τὴν ἀγάπην τῶν

συνανθρώπων, διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν δυστυχῶν, διὰ τὴν ἐπικράτησιν περισσοτέρας κοινωνικῆς δικαιοσύνης!

Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ὑπῆρξεν ἀληθῶς μέγας. Χιλιάδες ψυχῶν εὗρον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔζησαν τὴν χριστιανικὴν ἀγιότητα. Ἀναρίθμητοι ἄνθρωποι ἐπεθύμουν νὰ λαμβάνουν συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας ἀπὸ αὐτόν, καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Μ. Κωνσταντῖνος. Μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, ἅγιοι καὶ σοφοί, ἐταπεινώνοντο ἐνώπιον τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου καὶ ἐπεθύμουν νὰ εἶναι, ὡς μικροὶ μαθηταί, παρὰ τοὺς πόδας του. Παρὰ ταῦτα, ὁ Μ. Ἀντώνιος ὑπῆρξεν ὁ ταπεινότερος ὅλων καὶ ἐπεδείκνυεν ἀπεριόριστον σεβασμὸν πρὸς

Ὁ Μέγας Ἀντώνιος

(Τοιχογραφία τοῦ ἰδ' αἰ. τῆς Ἱ. Μονῆς τῆς Ὑπαπαντῆς Μετεώρων)

πάντας, ιδιαιτέρως δὲ πρὸς τοὺς κληρικούς. Δὲν ἀντεστρατεύθη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν συνεκρόσθη μετὰ τῶν πνευματικῶν ποιμένων. Ἦτο πιστὸν τέκνον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔμεινεν ἀφωσιωμένος εἰς τὰ κελεύσματά της. Πόσα θὰ εἶχε καὶ τοῦτο νὰ διδάξῃ τοὺς κληρικούς, καὶ μάλιστα τοὺς μοναχοὺς, διὰ τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τὴν Διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν σεβασμὸν, ὥστε νὰ μὴ παρουσιάζεται τὸ θλιβερὸν φαινόμενον ρασοφόρων ἀνυποτάκτων, οἵτινες, ὡς ἀκυβέρνητα πλοῖα ἐν μέσῳ τῶν κυμάτων, περιπλανῶνται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ζῶντες ἀνεξελέγκτως καὶ προκαλοῦντες πολλὰκις σκάνδαλα, τόσον βλέπτοντα τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταρρίπτοντα εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ τὸ κύρος αὐτῆς.

Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ἔζησεν ἀπὸ τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας εἰς τὴν ἔρημον καὶ εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐκρύπτετο καὶ ἀπέφευγε τοὺς ἐπαίνους τοῦ κόσμου. Ἦθελε νὰ εἶναι ἀφανὴς καὶ ἄγνωστος καὶ κανεὶς νὰ μὴ ἀσχολῆται μὲ τὸ ὄνομά του. Ἐλυπεῖτο, ὅταν ἔβλεπε διαφορὸς ἐκδηλώσεις πρὸς τὸ πρόσωπόν του καὶ ἐφρόντιζε νὰ ἀποσύρεται εἰς ἐρημικώτερον τόπον. Παρὰ ταῦτα, ἡ ἀγιότης του καὶ ἡ ταπεινότης του, ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ ἠθικόν του μεγαλεῖον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκρυβῶν. Τὸ ἠθικόν του ἀνάστημα ὑψώθη, ὡς φωτεινὴ στήλη, ἐν μέσῳ τῆς ἐρήμου καὶ διέλυσε τὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας. Ἐλαμψεν ὡς ἥλιος καὶ κατηύγασε τὴν οἰκουμένην. Πόσον ὀφείμιον θὰ ἦτο, ἂν ἐμμοῦντο τὸν μέγαν Ἅγιον ὅλοι ὅσοι ἐπιζητοῦν τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐργάζονται διὰ τὸ «θεαθῆναι» καὶ θηρεύουν ἐπαίνους ματαίους καὶ ἐπιδιώκουν νὰ ὑψωθῶν μὲ τὰ ξυλοπόδασα τῆς κενοδοξίας καὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ! Ἡ ἀληθινὴ ἀρετὴ δὲν κρύπτεται καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν ἐπαινοῦν οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Θεὸς δοξάζει τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν καὶ ὑψώνει τοὺς ταπεινοὺς. Ὁ χρυσὸς καὶ εἰς τὴν λάσπην εἶναι χρυσός· καὶ ὁ ἐνάρετος, ὁ ἅγιος, διαλάμπει ἀπὸ τὸ σπῆλαιον καὶ τὴν ἔρημον καὶ τὸ πτωχικὸν ἐργαστήριον καὶ τὸ ἄγνωστον χαμόσπιτον τοῦ χωριοῦ. Ἡ ἀρετὴ δὲν ἔχει ἀνάγκην πολυκατοικιῶν καὶ ἐπαύλεων, οὔτε ἐπιδείξεις κοσμικῶν. Δύναται νὰ ζῆ παντοῦ καὶ καταυγάζει τὰ πέρατα. Ἀρκεῖ νὰ εἶναι πραγματικὴ ἀρετὴ, ἀληθινὴ ἀγιότης.

Ὁ Μ. Ἀντώνιος δὲν ὑπῆρξε κατὰ κόσμον σοφὸς καὶ αἱ γραμματικαὶ του γνώσεις ἦσαν περιορισμέναι. Δὲν ἔκαμε σπουδὰς εἰς τὰς μεγάλας σχολὰς τῆς ἐποχῆς του καὶ δὲν ἔγραψεν οὔτε ἓν σύγγραμμα. Εἶχε τὸ χάρισμα τῆς μνήμης καὶ συνεκράτει τὴν Ἁγ. Γραφήν, διδάσκων μὲ ἰλαρότητα καὶ ἀπλότητα τὰς μεγάλας τῆς πίστεως ἀληθείας. Ἐδίδασκε περισσότερον μὲ τὸ παράδειγμά του καὶ καθωδήγει μὲ τὴν ἀγιότητά του. Ἡ ἀληθὴς σοφία «εἶναι μεστὴ ἐλέους» καὶ δὲν ὁμοιάζει μὲ τὴν «δαιμονιώδη» κοσμικὴν σοφίαν. Εἶναι ἀπλή καὶ ἐπεικὴς. Πείθει καὶ σαγήνευει μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀγνότητά της καὶ σφάζει μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν της. Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος δὲν εἶναι ὁ διδάσκαλος τῶν γνώσεων καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς σοφίας. Γνωρίζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ζῆ βαθέως. Εἶναι ζυμωμένη ἡ γνῶσις

του μὲ τὴν ζωὴν του καὶ μεταδίδει ὄχι ἀπλήν μάθησιν, ἀλλὰ εὐσέβειαν. Τοιοῦτος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀληθὴς διδάσκαλος. Ἀλλὰ μήπως εἶναι ὀλίγοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὅλους τοὺς τίτλους τῆς σοφίας καὶ τὰ προνόμια τῶν «πνευματικῶν» ἀνθρώπων καὶ δὲν μεταδίδουν τίποτε τὸ ὀφείμιον, ἀλλὰ γίνονται καὶ ζημία ψυχικὴ τῶν ἄλλων καί, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, κρατοῦν «τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως», ὡς οἱ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, καὶ οὔτε ἑαυτοὺς σφάζουν, οὔτε «τοὺς εἰσερχομένους» ἀφήνουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ;

Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος εἶναι ὁ διδάσκαλος τῶν κληρικῶν, καὶ μάλιστα τῶν μοναχῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μέγα δίδαγμα ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὴν ἀγιότητα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Ὅποια θὰ ἦτο ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἂν οἱ ἄνθρωποι της, καὶ μάλιστα οἱ μοναχοί, ἐμμοῦντο τὸν τέλειον μοναχὸν Μ. Ἀντώνιον! Μήπως θὰ ὑπῆρχεν ἡ παρατηρουμένη σήμερον περιφρόνησις τοῦ μοναχικοῦ ιδεώδους, ἂν ἀνεφαίνοντο μεγάλοι μορφαί, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ ἔζων μὲν εἰς τὰ μνηματὰ καὶ τὰς ἐρήμους, ὅπως ὁ Μ. Ἀντώνιος, ἀλλὰ θὰ ἠκολούθουν τὸ παράδειγμά του εἰς τὴν ἀγιότητα, τὴν πίστιν, τὴν δραστηριότητα; Θὰ ὑπῆρχε τόσος ἐκπεσμός εἰς τὴν ἱεράν αὐτὴν παρατάξιν, τὴν προωρισμένην νὰ ἔχῃ ἁγίους καὶ πραγματικούς ἐργάτας τοῦ Εὐαγγελίου; Δὲν θὰ ἀπεφεύγοντο τόσα σκάνδαλα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν ἀνεπανόρθωτον ζημίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν; Πόση ἐργασία θὰ ἐγένετο καὶ πόσοι γλυκεῖς καρποὶ θὰ ὀρίμαζον, ἂν διωργανοῦτο ἡ φάλαγγ τῶν ἐκλεκτῶν μοναχῶν, οἵτινες μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ ζήλου θὰ ἀπεδύοντο εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ θὰ ὑπηρετοῦν, ὡς καλοὶ στρατιῶται, εἰς τὰς δυσκόλους αὐτὰς στιγμὰς τὴν Ἐκκλησίαν; Ποῦ εἶναι τὰ δυνατὰ στελέχη τῆς μοναχικῆς παρατάξεως, νὰ τεθοῦν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς μάχης, τὴν ὁποίαν διεξάγει ἡ Ἐκκλησία κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους;

Σήμερον χρειάζονται οἱ Ἀντώνιοι καὶ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασίλειοι καὶ Χρυσόστομοι. Μία ὀργανωμένη ἀναβίωσις καὶ ἐξόρμησις ἀφωσιωμένων μοναχῶν θὰ δώσῃ καὶ πάλιν νέα ἐκλεκτὰ στελέχη καὶ ἡρωϊκὰ ἀναστήματα τῆς ἀγίας μας θρησκείας.

Ὁ Μ. Ἀντώνιος εἶναι ὁ καθηγητὴς τῆς ἐρήμου, ἀλλὰ καὶ ὁ παγκόσμιος διδάσκαλος. «Ταῖς τῶν δακρύων αὐτοῦ ροαῖς τῆς ἐρήμου τὸ ἄγονον ἐγεώργησεν». Ἄλλ' ὅπως οἱ γλυκεῖς καρποὶ ἀπὸ τοὺς κόπους τῶν γεωργῶν μεταφέρονται παντοῦ, εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, εἰς τὰ ὑψηλὰ ἀνάκτορα καὶ εἰς τὰς πτωχικὰς καλύβας, διὰ νὰ θρέψουν τοὺς πάντας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀγιότης, ἡ λαμπρότης καὶ ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἔγιναν κτῆμα ὅλου τοῦ κόσμου εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης· καὶ μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων ὁ Μ. Ἀντώνιος θὰ ἀποτελεῖ μίαν ἀστείρευτον πνευματικὴν πηγὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν θὰ ἔρχονται νὰ σβύνουν τὴν δίψαν τῆς ψυχῆς των οἱ κουρασμένοι διαβάται τῆς ζωῆς.

Ἀρχιμ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ

Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ

Ἡ ἐνσάρκωσις ἐμφανίζεται ἐν τῷ κόσμῳ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου. Πληροῖ τὸν ἱστορικὸν χρόνον, χωρὶς νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, δίδουσα εἰς αὐτὴν ἀπεναντίας μίαν θετικὴν ἔννοιαν, αἰωνίαν, καὶ οὕτω καταντᾷ τὸ κέντρον τῆς. Παρὰ τὴν θεϊκὴν καὶ αἰωνίαν φύσιν τῆς—ἢ ἀκριβέστερον ἐξ αἰτίας τῆς—, ἡ Ἐκκλησία ἔχει μίαν ἱστορίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτήν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ὑπεράνω τῆς Ἱστορίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀντιϊστορικὸς· κατέχει μίαν Ἱστορίαν ἰδικήν του. Εἰς αὐτὴν τὴν Ἱστορίαν ἡ Ἐκκλησία προσλαμβάνει δογματικὰς μορφάς· προσδιορίζει τὰς βάσεις τῆς ὁμολογίας τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Καὶ ἕκαστον μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἀντὶ νὰ τεθῆ ἐκτὸς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, παραδέχεται τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐκφρασθεῖσαν καὶ στερεωθεῖσαν δι' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Ἱστορίας τῆς. Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, μολονότι εἶναι μυστηριώδης καὶ κρυπτή, δὲν γίνεται ὡς τὸσον ἀ-λογικὴ καὶ ἀ-δογματικὴ· ἀπεναντίας ἔχει ἓνα Λόγον, μίαν διδασκαλίαν καὶ ἐν μῆνυμα. Ὁ Κύριος, Ὅστις εἶναι ἡ Ὁδός, ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ Ζωή, ἐκήρυττε, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας, ἀποκαλύπτων τὴν ἔννοιαν τῶν Γραφῶν, ἀναγγέλλων τὰ δόγματα τὰ σχετικὰ πρὸς ἑαυτὸν, τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἡ Ἐκκλησία Του ἐνεργεῖ ὁμοίως. Διότι «ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ» Ρωμ. 10,17). Ἡ γνώσις προέρχεται ἐκ τοῦ κηρύγματος τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Ἡ εὐθεῖα ζωὴ εἶναι συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν· προκύπτουν ἢ μία ἐκ τῆς ἄλλης.

Ἡ ὁλοκληρότης τῆς ἀληθινῆς πίστεως καὶ τῆς ἀληθινῆς διδασκαλίας εἶναι πράγματι εὐρυτάτη, ὥστε νὰ χωρῆ ἐντὸς τῆς συνειδήσεως ἐνὸς ἀπομεμονωμένου μέλους τῆς Ἐκκλησίας. Φυλάσσονται ὑφ' ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας καὶ μεταβιβάζονται διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ὡς παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Παράδοσις εἶναι ἡ ζῶσα μνήμη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ περιέχουσα τὴν ἀληθινὴν διδασκαλίαν, ὅπως αὕτη ἐκδηλοῦται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Δὲν εἶναι ἐν ἀρχαιο-λογικὸν μουσεῖον ἢ εἰς ἐπιστημονικὸς κατάλογος καὶ δὲν εἶναι ἀκόμη οὔτε μία νεκρὰ ἀποθήκη. Ὅχι. Ἡ Παράδοσις εἶναι μία ζῶσα δύναμις συναφῆς πρὸς ἓνα ζῶντα ὄργανισμὸν. Ἡ ζωὴ τῆς πίστεως παρασύρει ἐν τῷ αὐτῷ χειμάρρῳ τὸ παρελθόν, ὑφ' ὅλας τὰς μορφάς του καὶ κατὰ πάντας τοὺς καιροὺς, εἰς τρόπον ὥστε παρὸν καὶ παρελθὸν σχηματίζουν πλεόν μίαν μόνον ζωὴν. Ἡ ἐνότης καὶ ἡ συνέχεια τῆς Παραδόσεως ἐκπηγάζουν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι πάντοτε ὁμοία πρὸς ἑαυτήν.

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ζωὴν μοναδικήν, ἥτις διευθύνεται αἰωνίως ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ ἱστορικὸν περίβλημα μεταβάλλεται, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον μένει ἀμετάβλητον. Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ ὁμοιάζει ἀρκετὰ πρὸς τὴν σύγχρονον. Ἐν τούτοις, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν

ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι ὁμοία πρὸς ἑαυτήν. Ἡ αὕτη ζωὴ, ἡ αὕτη παράδοσις χρησιμεύουν ὡς συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τῶν κοινοτήτων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τῶν σημερινῶν Ἐκκλησιῶν. Βεβαίως, κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἡ Παράδοσις δὲν ὑπῆρξε πάντοτε γνωστὴ καὶ κατανοητὴ κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δυνάμεθα, μάλιστα, νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὐσιαστικῶς ἡ Παράδοσις εἶναι ἀνεξάντλητος, διότι εἶναι αὕτη αὕτη ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Παραμένει ὅμως ζῶσα καὶ εὐεργετικὴ, καὶ ὅταν παραμένῃ ἄγνωστος.

Ἄς προσδιορίσωμεν πρῶτον τὴν οὐσιώδη ἀρχὴν τῆς Παραδόσεως. Ἐκαστον μέλος τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλει ἐν τῇ ζωῇ του καὶ τῇ συνειδήσει του—εἴτε πρόκειται περὶ ἐπιστημονικῆς θεολογίας, εἴτε πρόκειται περὶ ἐμπράκτου σοφίας—νὰ ζητῆ νὰ φθάσῃ τὴν ὁλοκληρωμένην ἐνότητα τῆς Παραδόσεως, νὰ ἔλθῃ εἰς συμφωνίαν πρὸς αὐτήν· ὀφείλει νὰ υποβάλλῃ εἰς δοκιμασίαν ἑαυτὸ διὰ τῆς βοήθειας τῆς Παραδόσεως, ὀφείλει νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν ζῶσαν Παράδοσιν, ὀφείλει νὰ καταστῆ εἰς κρίκος ἀχωρίστως συνδεδεμένος πρὸς ὅλην τὴν ἄλυσον τῆς Ἱστορίας.

Ἡ Παράδοσις ἔχει πολλὰς ἐκφάνσεις· δύναται νὰ εἶναι γραπτὴ, προφορικὴ, μνημειακὴ. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μία πηγὴ τῆς Παραδόσεως, ἡ ὁποία κατέχει θέσιν ἐξαιρετικὴν, καλῶς προσδιορισμένην: εἶναι ἡ Ἅγια Γραφή. Εἰς τὴν Γραφήν ἢ εἰς τὴν Παράδοσιν ἀνήκουν τὰ πρωτεῖα; Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μεταρρυθμίσεως προσεπάθησαν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ν' ἀντιτάξουν τὴν Γραφήν εἰς τὴν Παράδοσιν. Πράγματι ὅμως τοιαύτη ἀντίταξις δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐσχηματίσθη κατὰ τρόπον ἐντελῶς τεχνητόν. Ἡ θέλησαν νὰ ἐλαττώσουν τὴν ἀξίαν τῆς Γραφῆς εἰς ὄφελος τῆς Παραδόσεως καὶ ἀντιστρόφως. Ἡ Γραφή καὶ ἡ Παράδοσις ἀνήκουν εἰς τὴν μοναδικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας τιθεμένην εἰς κίνησιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον δρᾷ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀποκαλυπτόμενον διὰ τῆς Παραδόσεως καὶ ἐμπνέον τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς. Ἄς σημειώσωμεν ἐξ ἄλλου τὰς τελευταίας βιβλικὰς μελέτας, αἵτινες διαρκῶς ἀυξάνουν τὴν σημασίαν τοῦ στοιχείου τῆς Παραδόσεως καὶ τὴν σημασίαν τοῦ συνολικοῦ. Ἀναλύουσαι τὰ βιβλία τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, πρὸ πάντων δὲ τὰ Εὐαγγέλια, αἱ μελέται αὗται ἀνακαλύπτουν ἐκεῖ τὰς ἀρχικὰς πηγὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὰ ἱερά ταῦτα βιβλία ἔχουν ἀντλήσει. Οὕτως ἡ Γραφή πλησιάζει ἐν εἶδος γραπτῆς Παραδόσεως καὶ ἐλαττοῦται ὁλονὲν ἢ σημασία τοῦ ἀτομικοῦ ἔργου τῶν ἱερῶν συγγραφέων, τοὺς ὁποίους ἄλλοτε ἐθεωροῦσαν, ὅτι εἶχον, τρόπον τινά, συγγραφεῖς καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἱερά βιβλία, ὅπως αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν Ἀποστόλων, εἶναι μῆπως ἄλλο πρᾶγμα, παρὰ χρονικὰ τῆς ζωῆς τῶν Ἐκκλησιῶν διαφυλαχθέντα διὰ τῆς Παραδόσεως; Πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὴν Γραφήν καὶ τὴν Παράδοσιν, ὅχι ὡς ἀντιτασσομένας ἀλλ' ὡς ἠνωμένας, χωρὶς, ἐν τούτοις, νὰ παραβλέπωμεν τὴν πραγματικὴν τῶν διαφορᾶν. Ἡ Ἅγια Γραφή ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐκκλη-

σιαστικής Παραδόσεως. Ἡ Παράδοσις αὕτη μαρτυρεῖ τὴν ἀξίαν τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ Κανὼν τῶν ἁγίων βιβλίων βεβαιώνει τὸν θεόπνευστον χαρακτήρα τῶν. Ἄλλ' ὁ Κανὼν οὗτος συνεστήθη διὰ τῆς Παραδόσεως. Ὁ θεόπνευστος οὗτος χαρακτήρ των δὲν δύναται νὰ πιστοποιηθῇ διαφορετικῶς, παρὰ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. διὰ τῆς Παραδόσεως.

Δύναται ὅστις δήποτε νὰ κρίνῃ κατὰ τὴν προσωπικὴν του ἐκτίμησιν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπνεύσεως ἐνὸς ἔργου. Ἄλλ' οὐδεὶς δύναται ἀτομικῶς νὰ ἐξαγάγῃ τελειωτικὰ πορίσματα ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ θεόπνευστον τῶν Γραφῶν καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ. Τοῦτο δὲν ἀνήκει παρὰ εἰς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ κατοικοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διότι «κανεὶς δὲν γνωρίζει τὰ τοῦ Θεοῦ, παρὰ μόνον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα». Τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι ζήτημα προσωπικῆς ἐκλογῆς, ἀλλὰ δύναται μόνον νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως. Ἡ Ἱστορία διδάσκει, ὅτι, μεταξὺ πολλῶν γραπτῶν ἔργων, ἡ Ἐκκλησία ἐξέλεξε ἕνα μικρὸν ἀριθμὸν ἔργων ἐμπνευσμένων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μεταξὺ διαφόρων Εὐαγγελίων ἐξέλεξε τὰ κανονικὰ Εὐαγγέλια· μετὰ τινὰς δισταγμῶς περιέκλεισεν εἰς τὸν Κανόνα βιβλία τινὰ (π.χ. τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, τὴν Ἀποκάλυψιν) καὶ ἀπέρριψεν ἄλλα βιβλία, ἅτινα εἶχον ἀποτελέσει μέρος τοῦ Κανόνος δι' ἐν διάστημα (τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κλήμεντος, τὸν «Ποιμένα» τοῦ Ἐρμᾶ). Διετήρησε τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν κανονικῶν καὶ μὴ κανονικῶν βιβλίων (Δευτεροκανονικῶν ἢ Ψευδεπιγράφων ἢ Ἀποκρύφων). Ἔχουν δίκαιον ὅσοι λέγουν, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ κατέχει ἄμεσον ἀπόδειξιν ἐφ' ἑαυτοῦ, μίαν ἐσωτερικὴν ἀποτελεσματικότητα, ἐν εἶδος ἐνεργητικῆς φανερώσεως τοῦ θεόπνευστου χαρακτήρος του. Δὲν θὰ ἦτο ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀπευθυνθεὶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν δὲν εἰσέδυνε εἰς τὰς ἀνθρωπίνους καρδίας ὡς μάχαιρα δίστομος. Καὶ ὅμως, θὰ ἦτο ὑπερβολὴ καὶ σφάλμα νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι εἰς ἀνθρώπος δύναται διὰ τῆς ἰδικῆς του ἐκλογῆς καὶ κατὰ τὴν ἰδικὴν του ἀντίληψιν νὰ διατυπώσῃ, ὅτι μερικὰ γραπτὰ ἔργα εἶναι ἢ ὄχι θεόπνευστα. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐνοήσῃ, παρὰ κατὰ τὸ μέτρον τῶν προσωπικῶν του ἰκανότητων καὶ κατὰ τὸν τρόπον περιορισμένον ἐν μιᾷ δεδομένη σιγμῇ.

Ἡ Ἐκκλησία μᾶς ἔδωκε τὴν Γραφὴν διὰ τῆς βοηθείας τῆς Παραδόσεως· καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Μεταρρυθμισταὶ ἐδέχθησαν τὴν Γραφὴν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. διὰ τῆς Παραδόσεως. Δὲν ἀπόκειται εἰς οὐδένα νὰ καθορίσῃ πάλιν τὴν κανονικότητα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Καθεὶς ὀφείλει νὰ τὴν ἀνακαλύπτῃ δι' ἑαυτόν, τρεφόμενος διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὀφείλει πρῶτον νὰ τὴν λάβῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὅποια ὁμιλεῖ διὰ τῆς Παραδόσεως. Ἄλλως, ἡ Ἁγία Γραφή θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Θὰ καθίστατο ἐν βιβλίον, ἐν λογοτεχνικὸν ἔργον ὑποκείμενον εἰς φιλολογικὰς καὶ ἱστορικὰς ἐρεῦνας. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, μολονότι δύναται νὰ μελετηθῇ ὅπως ἐν ἱστορικὸν κείμενον, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ καταντήσῃ ἐν ἀπλοῦν γραπτῶν μνημεῖον, διότι τὸ ἐξω-

Ἡ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ*

γ'. Ἀναδιοργάνωσις τῶν Μονῶν. Ὁ Πατριάρχης Ἰουστινιανὸς ἔδωκεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν Μοναστηρίων. Ἀνεκαίνισε τὰς Μονὰς Dealul, Ciorogirla, Ghighiu, Vacaresti, Galdarusani καὶ Snagon καὶ κατέστησε γενικῶς τὰ Μοναστήρια οὐχὶ μόνον τόπους προσευχῆς, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐργασίας. Εἰς τὰς γυναικείας Μονὰς κατασκευάζονται χειροτεχνήματα σπανίας ὠραιότητος, εἰς δὲ τὴν Μονὴν Neamtu λειτουργεῖ τέλειον τυπογραφεῖον, ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ αἰοδίδμου Πατριάρχου Νικοδήμου.

Εἰς τὴν Σινάϊαν, τὴν Δραγοσλάβαν καὶ τὸ Κούρτεα ντε Ἀρτζες ἔκτισε θέρετρα διὰ τοὺς ἱερεῖς, εἰς δὲ τὸ Techirchiod, λουτρόπολιν τῆς Μαύρης θαλάσσης, Σανατόριον διὰ τοὺς κληρικούς.

δ'. Ἀύξησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐισοδημάτων. Ἡ κρατικοποίησις τῶν περιουσιῶν ἴσχυσε καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἦτο συνεπῶς ἀπάναγκες, ὅπως ἡ Ἐκκλησία, διὰ τὴν περαιτέρω συντήρησίν της, ἐξέυρη πόρους. Καὶ συγκεκριμένως, κυβερνητικῆς ἀδείας, ἀνέλαβε τὸ μονοπώλιον τῶν κηρίων, ἰδρύσασα ἐργοστάσια εἰς τὰς πόλεις, ὅπου ἐδρευοῦσιν οἱ Μητροπολίται καὶ οἱ Ἐπίσκοποι. Ἡ μονοπωλιακὴ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πώλησις τῶν κηρίων παρέχει εἰς αὐτὴν μεγάλα κέρδη. Κατὰ τινὰ στατιστικὴν, ὑπολογίζεται, ὅτι ἐντὸς μιᾶς πενταετίας ἐπωλήθησαν εἰς μόνην τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Βουκουρεστίου 137.000 κιλά. Ὁ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν οἶνος ὑποχρεωτικῶς ἀγοράζεται ὑφ' ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ρουμανίας ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ καταστήματα οἴνου, παραγομένου ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰς ἀμπέλους, ἀφειθείσας ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὰς Μονὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἶδη, ἱερὰ ἄμφια καὶ σκεύη, βιβλία ἐκκλησιαστικά, ὑφάσματα διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν ἱερέων, πωλοῦνται μόνον εἰς μικρὰ ἐκκλησιαστικὰ καταστήματα. Τὰ ἀνωτέρω εἶδη εἶναι προϊόντα ἐκκλησιαστικῶν ἐργοστασίων καὶ τυπογραφείων, καὶ δὴ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐργοστασίου τοῦ Βιβλικοῦ Ἰνστιτούτου, ὅπου, ἐκτὸς ἄλλων, κατασκευάζονται εἰκόνας, ἐγκόλπια καὶ σταυροὶ τοῦ στήθους, σμάλτα καὶ filigran ἀξιολόγου τέχνης.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Κράτους δὲν ἀπεφεύχθη, ἀπὸ δὲ τῆς 4ης Αὐγούστου τοῦ 1948 ἡ Ἐκκλησία ἀπετέλεσε, δῆθεν, αὐτόνομον ὀργανισμόν. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι βᾶσις καὶ θεμέλιον παντὸς κομμουνιστικοῦ καθεστώτος, συνεπῶς καὶ τοῦ

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 22.

περικόν του περίβλημα, ἂν καὶ φέρῃ τὸν χαρακτήρα μιᾶς ἱστορικῆς ἐποχῆς, περικλείει, ἐν τούτοις, τὸν λόγον τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ὑπὸ τὴν ἐννοιαν ταύτην εἶναι ἐν σύμβολον, ὁ τόπος τῆς συναντήσεως τοῦ θείου μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου...

Ἀρχιμ. ΠΑΝΤ. ΜΠΑΡΔΑΚΟΣ

τῆς Ρουμανίας, εἶναι ὁ μαρξισμός, ἄσπονδος ἐχθρὸς πάσης θρησκείας. Ἡ θρησκεία, τὸ «ἄπιο ν τῶν λαῶν» κατὰ τὴν μαρξιστικὴν καὶ λενινιστικὴν θεωρίαν, ἐξωβελίσθη ἀπὸ τὰς Σχολάς, χωρὶς νὰ δυνηθῇ ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀντιδράσῃ. Ἡ νέα γενεὰ ἀνήκει τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν Πολιτείαν, ἀπαγορευθείσης πάσης θρησκευτικῆς διδασκαλίας καὶ θρησκευτικῆς προπαγάνδας. Αἱ θεολογικαὶ Σχολαὶ τῶν Πανεπιστημίων κατηργήθησαν καὶ ἀντ' αὐτῶν ἰδρύθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τρία θεολογικὰ Ἰνστιτούτα καὶ τινὰ Σεμινάρια.

Ὁ ἀπὸ τῆς Πολιτείας χωρισμὸς τῆς ἐπέβαλε τὴν σύνταξιν νέων Κανονισμῶν, τελείως διαφόρων τῶν προηγουμένων. Οἱ Κανονισμοὶ οὗτοι, δημοσιευθέντες εἰς ἰδιαιτέρον τόμον, περιλαμβάνοντα 1557 ἄρθρα καὶ 526 σελίδας — Legiuirele Bisericii Ortodoxe Române, Buc. 1953 —, ἀκυροῦσι πᾶσαν προηγουμένην διάταξιν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἀποτελοῦσι σήμερον τὸν καταστατικὸν Χάρτην τῆς ὀρθοδόξου ταύτης ἀδελφῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα ἄρθρα τῶν διαλαμβάνουσι τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ Ὀρθόδοξος Ρουμανικὴ Ἐκκλησία περιλαμβάνει πάντας τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Λαϊκῆς Ρουμανικῆς Δημοκρατίας. Εἶναι αὐτοκέφαλος καὶ ἠνωμένη ἐν τῇ ὀργανώσει τῆς καὶ διατηρεῖ τὴν δογματικὴν καὶ κανονικὴν ἐνότητα μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας».

Τὸ διοικητικὸν τῆς σύστημα εἶναι Συνοδικόν, συνωδὰ τῇ διδασκαλίᾳ, τοῖς Κανόσι καὶ τῇ Παραδόσει τῆς Ἀνατολικῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ διοικεῖται κατὰ τρόπον αὐτόνομον, διὰ τῶν αντιπροσωπευτικῶν τῆς ὀργάνων, τῶν ἐκλεγόμενων ὑπὸ τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ ἔλεγχος τοῦ Κράτους ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας προβλέπεται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τῆς Λαϊκῆς Ρουμανικῆς Δημοκρατίας καὶ ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Θρησκευμάτων. Αἱ διατάξεις αὗται, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἀ' ἄρθρου, ἰσχύουσι δι' ὅλους τοὺς ἐν Ρουμανίᾳ ὀρθοδόξους, χωρὶς νὰ γίνηται διάκρισις μειονοτήτων.

Εἰς τὸ 48ον ἄρθρον τῶν Κανονισμῶν ἀναφέρεται, ὅτι «ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως εἶναι ἠγγυημένη δι' ὅλους τοὺς πολίτας τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας».

»Τὰ θρησκευτάματα εἶναι ἐλεύθερα νὰ διοργανωθοῦν καὶ νὰ λειτουργήσουν ἐλευθέρως, τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀσκήσεως αὐτῶν οὔσης ἠγγυημένης δι' ὅλους τοὺς ἐν Ρουμανίᾳ.

»Ἡ ἐκπαίδευσις παντὸς βαθμοῦ εἶναι τελείως χωρισμένη τῆς Ἐκκλησίας. Οὐδὲν Δόγμα, τάγμα θρησκευτικὸν ἢ θρησκευτικὴ κοινότης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀνοιξῇ ἢ νὰ συντηρήσῃ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, ἐκτὸς εἰδικῶν τιῶν θρησκευτικῶν σχολῶν, καὶ τούτων κατόπιν κρατικῆς ἀδείας, προωρισμένων ὅπως καταρτίσωσι στελέχη καθαρῶς θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ τῶν σχολῶν τούτων τὸ πρόγραμμα πρέπει νὰ εἶναι ἐγκριμένον ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως».

Τί σημαίνουν, ὅμως, εἰς τὸ κομμουνιστικὸν λεξιλόγιον αἱ λέξεις «ἐλευθερία» καὶ «ἐλευθερία συνειδήσεως», εἶναι γνωστόν. Ἐφ' ὅσον τὸ παιδί

ἀπ' αὐτὸ τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον διδάσκει τὸν μαρξισμόν, τὴν ἀθεΐαν καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς πᾶσαν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἠθικὴν, αἱ λέξεις «ἐλευθερία», «ἐλευθερία συνειδήσεως» ἔχουσι χάσει τὴν πραγματικὴν τῶν σημασίαν, γραφόμεναι ἀπλῶς διὰ προπαγανδιστικὴν σκοπιμότητα.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω γενικὰ ἄρθρα, οἱ Κανονισμοὶ εἰσέρχονται εἰς λεπτομερείας, περιλαμβάνοντες:

Α'. Τὸν ἀριθμὸν τῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν Ἐπισκοπῶν. Κατὰ τὸ νέον τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας Κανονικὸν Δίκαιον, αὕτη ἀριθμῆι πέντε Μητροπόλεις καὶ πέντε Ἐπισκοπᾶς, ἦτοι:

1. Μητρόπολις Οὐγγροβλαχίας, ἀποτελουμένη ἀ) ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Βουκουρεστίου, ἔδραν τοῦ Πατριάρχου, β') τὴν Ἐπισκοπὴν Μπουζέου καὶ γ') τὴν Ἐπισκοπὴν κάτω Δουνάβεως, με ἔδραν τὸ Γαλάτσι.

2. Μητρόπολις Μολδαβίας καὶ Σουτσαβάβας, ἀποτελουμένη ἀ) ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἰασίου, με ἔδραν τὸ Ἰάσιου, καὶ β') τὴν Ἐπισκοπὴν Χουσίου, με ἔδραν τὸ Ρῶμαν.

3. Μητρόπολις Ἀρδεαλίας, ἀποτελουμένη ἀ) ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Σιμπίου καὶ Ἀλμπας - Ἰούλιας, με ἔδραν τὸ Σιμπίου, β') τὴν Ἐπισκοπὴν Βαδ — Vadului —, Φελεάκ καὶ Κλούζ καὶ γ') τὴν Ἐπισκοπὴν Ὁράδιας, με ἔδραν τὴν Ὁράδιαν.

4. Μητρόπολις Ὀλτενίας, ἀποτελουμένη ἀ) ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Κραϊόβας, με ἔδραν τὴν Κραϊόβαν, καὶ β') τὴν Ἐπισκοπὴν Ριμνικίου καὶ Ἀρζες, με ἔδραν τὸ Rîmnicul-Vâlcea, καὶ

5. Μητρόπολις Μπανάτ, ἀποτελουμένη ἀ) ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Τιμισόρας καὶ Καρανσέμπες, με ἔδραν τὴν Τιμισόραν, καὶ β') τὴν Ἐπισκοπὴν Ἀράδ, Ἰενόπολιν καὶ Χαλματζίου, με ἔδραν τὸ Ἀράδ.

Β'. Τὴν κεντρικὴν ὀργανώσιν τῆς Ἐκκλησίας, περιλαμβάνουσαν:

1. Τὴν Ἱεράν Σύνοδον. Ἡ Ἱερά Σύνοδος εἶναι ἡ ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή, ὑπάγονται δὲ εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ κανονικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως ζητήματα καὶ προεδρεύεται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ἢ, ἀπουσιάζοντος τούτου, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μολδαβίας. Ἡ Ἱ. Σύνοδος συνέρχεται ἀπαξ τοῦ ἔτους, ἐκτὸς ἐκτάκτου τινὸς ζητήματος, παρακάθηται δὲ εἰς αὐτὴν καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Θρησκευμάτων.

Παραλλήλως πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον λειτουργεῖ, οὐχὶ τακτικῶς, καὶ ἡ λεγομένη Διαρκὴς Σύνοδος, με περιωρισμένην δικαιοδοσίαν, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς τέσσαρας Μητροπολίτας.

2. Τὴν Ἐθνικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Συνέλευσιν, τῆς ὁποίας ἡ δικαιοδοσία περιορίζεται εἰς τὰ οἰκονομικο-διοικητικὰ ζητήματα. Μέλη τῆς Συνελεύσεως ταύτης εἶναι τὰ μέλη τῆς Ἱεραῆς Συνόδου καὶ τρεῖς ἀντιπρόσωποι ἐξ ἐκάστης Ἐπαρχίας, τῶν ὁποίων τὸ ἓν εἶναι κληρικὸς, ἐκλεγόμενα ἀνά πᾶσαν τετραετίαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ σύγκλησις τῆς Συνελεύσεως ταύτης γίνεται κατόπιν προεδρικοῦ διατάγματος.

3. Τὸ Ἐθνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Συμβούλιον.

Τὸ Συμβούλιον τοῦτο εἶναι ἀνώτατον διοικητικὸν ὄργανον, διὰ τὰς ὑποθέσεις ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ συνάμα καὶ τὸ ἐκτελεστικὸν ὄργανον τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Συνελεύσεως. Προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑνῆς μέλη, τρεῖς κληρικούς καὶ ἕξ λαϊκοῦς, ἐκλεγμένους ἀνὰ τριετίαν.

Γ'. Τὰ κεντρικὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα, ἦτοι τὸν Πατριάρχην, καὶ τὴν Πατριαρχικὴν Διοίκησιν.

1. Ὁ Πατριάρχης, εἶναι ὁ ἀνώτατος ἐκκλησιαστικὸς ἄρχων, με δικαιώματα ἀναγραφόμενα ἐν λεπτομερεῖα εἰς τὸν Κανονισμόν (σελ. 12).

2. Ἡ Πατριαρχικὴ Διοίκησις—Administracia Patriarhala—, ἀποτελουμένη α') ἐκ τῶν δύο Βικαρίων, βοηθῶν τοῦ Πατριάρχου Ἐπισκόπων, β') ἕξ Συμβούλων, ἐγγάμων Ἱερέων θεολόγων, μελῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου, με δικαιώματα νὰ παρακλήθῃται, ἀλλὰ με συμβουλευτικὴν ψῆφον, καὶ εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον, γ') τῆς Πατριαρχικῆς Γραμματείας καὶ δ') τοῦ ἐπιθεωρητικοῦ καὶ ἐλεγκτικοῦ Σώματος. Ἡ Πατριαρχικὴ αὕτη διοίκησις εἶναι τὸ βοηθητικὸν τοῦ Πατριάρχου Σῶμα ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν Πατριαρχικῶν τῶν καθηκόντων.

Δ'. Τὴν τοπικὴν ὀργάνωσιν, περιλαμβάνουσαν τὴν Ἑνορίαν, τὴν Ἑνοριακὴν Συνέλευσιν καὶ τὸ Ἑνοριακὸν Συμβούλιον.

1. Ἡ Ἑνορία περιλαμβάνει τοὐλάχιστον 500 οἰκογενεῖας εἰς τὰς πόλεις καὶ 400 εἰς τὰ χωρία. Ὁ ἱερατικῶς προϊστάμενος εἶναι ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς τῶν πιστῶν, ὁ πρόεδρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τὸ ἐκτελεστικὸν ὄργανον τῆς Ἑνοριακῆς Συνελεύσεως καὶ τοῦ Ἑνοριακοῦ Συμβουλίου.

2. Ἡ Ἑνοριακὴ Συνέλευσις, τὸ Ἑνοριακὸν Συμβούλιον καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ ἔχουσι καθήκοντα καθαρῶς ἐνοριακά.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, εἰς τὴν τοπικὴν ὀργάνωσιν ἀνήκουσι:

1. Τὸ Πρωτοπαπᾶτον (Protopapiatul), ἦτοι σύνολον ἐνοριῶν, ὑπαγομένων εἰς τὸν Πρωτοπαπᾶν, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν ἐνοριῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων.

Ὁ Πρωτοπαπᾶς παρὰ τοῖς Ρουμάνοις ἔχει εὐρύτεραν δικαιοδοσίαν ἀπὸ τοὺς παρ' ἡμῖν ἀρχιερατικούς ἐπιτρόπους, φέρει ἰσχύον καλυμμαύχιον, ἐρυθρὰν ζώνην καὶ κρατεῖ, ὅπως καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς, ράβδον.

2. Αἱ Μοναί, ἐξαρτώμεναι ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον τοῦ τόπου, ἐκτὸς τῶν Σταυροπηγιακῶν.

Ε'. Πνευματικὰ Δικαστήρια.

Πρὸς διατήρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας καὶ τιμωρίαν τῶν κληρικῶν, τῶν ὑποπιπτόντων εἰς παραπτώματα ὡς πρὸς τὰ καθήκοντά των, τὸ κομμουνιστικὸν καθεστῶς ἐπέτρεψε τὴν λειτουργίαν πνευματικῶν Δικαστηρίων, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 7 Διατάγματος τῆς 12ης Ἰανουαρίου τοῦ 1952. Ταῦτα εἶναι τριῶν βαθμῶν:

1. Τὸ ἐπαρχιακὸν Κονσιστόριον, ἀποτελούμενον

ἐκ πέντε κληρικῶν, ἐχόντων θεολογικὰς καὶ κανονικὰς γνώσεις. 2. Τὸ κεντρικὸν ἐκκλησιαστικὸν Κονσιστόριον, ἐδρευὸν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ 3. Ἡ Ἱερά Σύνοδος.

ΣΤ'. Ὁρθησκευτικὴ ἐκπαίδευσις.

Αὕτη καθορίζεται δι' εἰδικοῦ Κανονισμοῦ, περιλαμβάνοντος 306 ἄρθρα καὶ ἐπικυρωθέντος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ὁρθησκευμάτων, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1ο. 937. 952 Διατάγματος τῆς 30ῆς Ἰουλίου 1952.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Σχολαὶ τελοῦσιν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Κυβερνήσεως, εἶναι δὲ τελείως χωρισμέναι ἀπὸ τὰς κρατικὰς Σχολὰς, με ἀποκλειστικὸν προορισμὸν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου Κλήρου.

Αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Σχολαὶ εἶναι:

1. Αἱ Σχολαὶ τῶν Ψαλτῶν, προορισμὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἐκμάθησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλτικῆς καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ. Τοιαῦται Σχολαὶ ἐν Ρουμανίᾳ ὑπάρχουσι πέντε, ἀνὰ μία εἰς ἐκάστην τῶν Μητροπόλεων. Ἐκτὸς τῆς ψαλτικῆς, οἱ εἰς αὐτὰς φοιτῶντες διδάσκονται καὶ πολλὰ ὀρθησκευτικὰ μαθήματα, δυνάμενοι κατόπιν ἐξετάσεων νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὰ Θεολογικὰ Ἰνστιτούτα. Ὁ κύκλος τῶν σπουδῶν εἶναι τριετής καὶ ἔχουσι βαθμὸν ἀνωτέρων Ἱερατικῶν Σχολῶν.

2. Τὰ Μοναχικὰ Σεμινάρια, προοριζόμενα νὰ μορφώσῃ Μοναχοὺς καὶ Μοναχὰς, με προσόντα διοικητικὰ, διδακτικὰ καὶ τεχνικὰ. Ἡ εἰς αὐτὰ φοίτησις εἶναι τετραετής, με ὅμοιον πρόγραμμα τῆς Σχολῆς τῶν ψαλτῶν καὶ ἐπὶ πλεόν με τὴν ἐκμάθησιν διαφόρων τεχνῶν, ὡς ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς, ταπητουργίας, κεραμικῆς κ.τ.λ. καὶ

3. Τὰ Θεολογικὰ Ἰνστιτούτα, με βαθμὸν πανεπιστημιακόν.

Ἡ Λαϊκὴ Ρουμανικὴ Δημοκρατία κατήργησε τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐπέτρεψε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἰδρῶσιν Θεολογικὰ Ἰνστιτούτα. Ὁ κύκλος τῶν ἐν αὐτοῖς σπουδῶν εἶναι τετραετής, παρέχεται δὲ εἰς τοὺς ἀποφοίτους ὁ τίτλος τοῦ «Προλόγου», τοῦ «Magister» καὶ τοῦ «Διδάκτορος».

Ζ'. Ἐκλογή Πατριάρχου, Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων.

Ὁ Πατριάρχης, οἱ Μητροπολίται καὶ οἱ Ἐπίσκοποι ἐκλέγονται διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἐκλογικοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἱ. Συνόδου, τὰ μέλη τῆς Μεγάλης Ἐθνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Συνελεύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς χηρευούσης Ἐπαρχίας. Μέλη τοῦ Ἐκλογικοῦ Συμβουλίου ψηφίζοντα αὐτοδικαίως εἶναι ἐπὶ πλεόν ὁ Πρωθυπουργός, ὁ Ὑπουργός τῶν Ὁρθησκευμάτων, καὶ οἱ Κοσμητορες τῶν Θεολογικῶν Ἰνστιτούτων, ἦτοι ἑκατὸν καὶ πλεόν πρόσωπα.

Οἱ υποψήφιοι πρέπει νὰ εἶναι κάτοχοι θεολογικοῦ διπλώματος, Μοναχοὶ ἢ χηρεύσαντες Ἱερεῖς. Ἡ κανονικὴ ἐξέτασις τῶν προσόντων τοῦ ἐκλεγχομένου ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἱ. Συνόδου, ἡ δὲ ἐπικύρωσις εἰς τὸ Prezidium τῆς Μεγάλης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἡ ἐνθρόνισις γίνεται μετ' ἐπισημότητας, ἡ δὲ πατριαρχικὴ ἢ ἀρχιερατικὴ ράβδος ἐγχειρίζεται εἰς τὴν Μεγάλῃν αἴθουσαν τοῦ Προεδρείου ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας.

Ἡ Κλῆρος. Οὐδεὶς ἀμόρφωτος ἔχει τὸ δικαίωμα ἐν τῇ Ρουμανικῇ Ἐκκλησίᾳ νὰ καταταχθῇ εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου. Πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ Ρουμάνοι κληρικοί, ἐκτὸς ὀλίγων ἐναπομεινάντων γερόντων, εἶναι θεολόγοι, τινὲς μάλιστα καὶ κάτοχοι δύο ἢ τριῶν διπλωμάτων. Εἰς τοῦτο βεβαίως συντελεῖ καὶ ἡ ὕλικὴ ἱκανοποίησις των.

Ἡ εἰς τὸν Κλῆρον κατάταξις, ἀνεξαρτήτως τοῦ διπλώματος, γίνεται διὰ διαγωνισμοῦ.

Οἱ περισσότεροι τῶν καθηγητῶν εἰς τὰ Σεμινάρια καὶ τὰ Ἰνστιτοῦτα εἶναι κληρικοί, μεγάλη δὲ προσπάθεια καταβάλλεται, ἵνα, μελλοντικῶς, αἱ εἰς αὐτὰ ἔδρα καταληφθῶσιν, εἰ δυνατόν, μόνον ὑπὸ κληρικῶν.

Οὐδεὶς τῶν ἀγάμων κληρικῶν ἐπιτρέπεται νὰ καθέξῃ εἰς τὰς πόλεις ἢ τὰ χωρία θέσιν ἐνοριακῆν.

Εἰς τὰς 150 καὶ πλέον ἐκκλησίας τοῦ Βουκουρεστίου δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς ἱερομόναχος ἢ ἀρχιμανδριτης, ἐκτὸς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ὅστις ἔχει μοναστηριακὸν χαρακτήρα.

Ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν, ὁ ἕγγαμος Κλῆρος ὑπερέχει τοῦ ἀγάμου, καὶ ἵνα ἐπιτύχῃ τις θέσιν ἐνοριακῆν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τὸ Βουκουρέστιον, ἀπαιτοῦνται πολλὰ προσόντα, ἐπὶ πλέον δὲ πενταετῆς τοῦλάχιστον ὑπηρεσία ἐν τινὶ ἐπαρχίᾳ.

Πάντες οἱ πατριαρχικοὶ Σύμβουλοι, οἱ Πρωτοπαπάδες, τὰ κληρικὰ μέλη τῶν Συνελεύσεων, οἱ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ κληρικοί, οἱ ἐν τοῖς διαφόροις ἐκκλησιαστικαῖς Γραφεῖσις ὑπηρετοῦντες κ.τ.λ. εἶναι ἕγγαμοι ἱερεῖς.

Οἱ περισσότεροι τῶν νῦν Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Πατριάρχου, εἶναι χηρεύσαντες Ἱερεῖς.

Θ'. Περιοδικά.

Ἐν τῇ Ρουμανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκδίδονται τὰ ἀκόλουθα πολυσέλιδα καὶ μετ' πλουσίαν ὕλην ἐκκλησιαστικὰ περιοδικά:

1. «Biserica Ortodoxa Româna» (Ὁρθόδοξος Ρουμανικὴ Ἐκκλησία), τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἱ. Συνόδου.

2. «Studii Teologice» (Θεολογικαὶ Μελέται), ἀξιόλογον ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ἐν Βουκουρεστίῳ.

3. «Ortodoxia» (Ὁρθοδοξία), σπουδαῖον θεολογικὸν περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὡσαύτως ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τριμηνίαν.

4. «Glasul Bisericii» (ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας). Ἐπίσημον περιοδικὸν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Βουκουρεστίου καὶ τῶν Ἐπισκοπῶν Μπουζέου καὶ κάτω Δουνάβεως.

5. «Mitropolia Moldovei si Sucevei» (Μητρόπολις Μολδαβίας καὶ Σουτσάβας), ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἰασίου καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς Ρώμαν καὶ Χουσίου.

6. «Telegraful Romin» (ὁ Ρουμανικὸς Τηλέγραφος). Ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Αἰβα

Iulia καὶ Sibiu καὶ τῶν Ἐπισκοπῶν Κλουζ καὶ Ὁράδιας.

7. «Mitropolia Olteniei» (Μητρόπολις Ὀλτενίας), ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κραϊόβας καὶ τῶν Ἐπισκοπῶν Rimnicul - Valcea καὶ Ἀρτζες.

8. «Mitropolia Banatului» (Μητρόπολις Μπανάτ), ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Τιμισόρας καὶ Καρανσέμπεσ καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀράδ.

Ἡ Ρουμανικὴ Ἱεραρχία.

1. Ἰουστινιανός. Ἀρχιεπίσκοπος Βουκουρεστίου, Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας καὶ Πατριαρχῆς Ρουμανίας.

Μητροπολίται:

2. Σεβαστιανός. Μητροπολίτης Μολδαβίας καὶ Σουτσάβας καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰασίου.

3. ..... Ἀρχιεπίσκοπος Σιμπίου καὶ Ἀλμπας-Ἰούλιας καὶ Μητροπολίτης Ἀρδεαλίας.

4. Φιρμιλιανός. Ἀρχιεπίσκοπος Κραϊόβας καὶ Μητροπολίτης Ὀλτενίας.

5. Βασίλειος. Ἀρχιεπίσκοπος Τιμισόρας καὶ Καρανσέμπεσ καὶ Μητροπολίτης Μπανάτ.

Ἐπίσκοποι:

6. Ἀνθιμος. Ἐπίσκοπος Μπουζέου.

7. Καισάριος. Ἐπίσκοπος κάτω Δουνάβεως.

8. Θεόφιλος. Ἐπίσκοπος Ρώμαν καὶ Χουσίου

9. Νικόλαος. Ἐπίσκοπος Βάδ, Φελεάκ καὶ Κλουζ.

10. Βαλεριανός. Ἐπίσκοπος Ὁράδιας.

11. Ἰωσήφ. Ἐπίσκοπος Rimnicul - Valcea καὶ Ἀρτζες.

12. Ἀνδρέας. Ἐπίσκοπος Ἀράδ, Ἰενουπόλεως καὶ Χαλματζίου.

Βικάριοι, Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι τοῦ Πατριάρχου:

1. Ἀνθιμος Τιργοβιστίου.

2. Θεόκτιστος Μποτοσανίου.

ΚΩΝΣΤ. ΜΩΡΑ-Γ. ΤΑΚΗΣ

Μ. Πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἴκ. Θρόνου

ΔΙΕΘΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΕΝ ΣΕΒΡΑΙΣ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρ. ἔτους, ἀπὸ τῆς 17ης μέχρι 30ῆς Ἰουλίου, ἐγένετο εἰς τὰς Σέβρας, πλησίον τῶν Παρισίων, διεθνὲς παιδαγωγικὸν Συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβον μέρος (ἄνευ ἐπισήμου ἐκπροσωπήσεως τῶν χωρῶν των) διδάσκαλοι καὶ καθηγηταὶ πάσης φύσεως παιδαγωγικῶν ἰδρυμάτων ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Εἶχον κληθῆ καὶ αἱ χῶραι τοῦ ἐρυθροῦ παραπετάσματος, ἀλλ' αὐταὶ δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν. Τὸ ἐν λόγω Συνέδριον ὀργάνωσε τὸ Παιδαγωγικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς Ουνεσκο ἐν Ἀμβούργῳ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἐθνικῆς γαλλικῆς ἐπιτροπῆς τῆς αὐτῆς ὀργανώσεως. Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον ἀπησχόλησε τὸ Συνέδριον ἦτο· «Ἡ διεθνὴς ἀμοιβαία κατανόησις καὶ συνεννόησις» (Die internationale verständigung, the international undersfanbing). Ἀκριβέστερον, σκοπὸς τοῦ συνεδρίου ἦτο νὰ ἀνταλ-

λάξουν οι αντιπρόσωποι των διαφόρων χωρών τὰς προσωπικὰς ἀπόψεις καὶ σκέψεις των ἐπὶ τῶν παιδαγωγικῶν μεθόδων καὶ μέσων, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ἐκπαιδευτικὸς, διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἄλλους λαούς, νὰ τοὺς βοηθήσῃ νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ κατανοήσουν ὀρθῶς τὴν ζωὴν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν των καὶ νὰ ἐκτιμήσουν καὶ νὰ σεβασθοῦν τὴν πολιτιστικὴν προσφορὰν ἐκάστου λαοῦ εἰς τὴν κοινὴν κληρονομίαν τῶν λαῶν καὶ, τέλος, νὰ καταδείξῃ εἰς τούτους τὴν ἀνάγκην καὶ τὸ ἀπαραίτητον τῆς εἰρηνικῆς συνεργασίας καὶ συμβιώσεως μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ὁ σκοπὸς οὗτος τοῦ Συνεδρίου καταδεικνύει τὴν ὑψίστην σπουδαιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν σημαντικωτάτην συμβολὴν του εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς δημιουργίας μιᾶς ἡνωμένης καὶ εἰρηνικῶς διαβιούσης ἀνθρωπότητος. Πράγματι δέ, τὸ Συνέδριον τῶν Σεβρῶν, ὡς ζωηρὰ ἐκφρασις ἀνησυχίας τοῦ συγχρόνου παιδαγωγοῦ διὰ τὰ δεξυτάτα καὶ ἀνεπίλυτα διεθνή προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν δυναμίτιδα, ἥτις ἀπειλεῖ νὰ μεταβάλλῃ τὴν γῆν εἰς τὸ φρικωδέστερον νεκροταφεῖον τῶν αἰώνων καὶ νὰ σταματήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς εἰς τὴν πολυθρύλητον «ἀτομικὴν ἐποχὴν», ἀποτελεῖ τὸ «παράων» τῆς ἀγωγῆς εἰς τὸ συγκεχυμένον πεδῖον τῶν διεθνῶν πολιτικῶν συζητήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μόνον, δυστυχῶς, ἐξηρτήθη καὶ ἐξαρτάται ἡ ἐνότης καὶ ἡ εὐημερία τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ παιδαγωγικὸν τοῦτο Συνέδριον, ὡς τεράστιος φωτεινὸς δείκτης, δεικνύει εἰς τὴν διχασμένην καὶ τεταραγμένην ἀνθρωπότητα, ὅτι, ἐὰν εἰλικρινῶς ἐπιθυμῇ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν εἰρήνην, θὰ πρέπει νὰ παύσῃ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὰς πολιτικὰς λύσεις καὶ νὰ στραφῇ πρὸς τὴν βᾶσιμον ἐκείνην ἐλπίδα, ἥτις λέγεται Ἄγωγή. Ἡ διαπίστωσις αὕτη, νομίζομεν, ἀποτελεῖ πολὺ τιμὸν καὶ ἄκρωσ σπουδαῖον καρπὸν τοῦ Συνεδρίου.

Ἄλλὰ τὸ Συνέδριον τοῦτο ἀπέδωσε ποικιλοτρόπως. Καὶ δὴ:

α) Προσέθεσε διὰ τῆς πραγματοποιήσεώς του μίαν ἀκόμη προσπάθειαν πρὸς τόνωσιν ἐνὸς «διεθνοῦς πνεύματος» εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς ἐκάστου ἔθνους. Διεθνὲς δὲ πνεῦμα σημαίνει, κατὰ τὸν I. L. Kandel, «μίαν τάσιν πρὸς δημιουργίαν μιᾶς παιδαγωγικῆς πραγματικότητος, φεροῦσης παρὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ ἕνα ὑπὲρ-ἐθνικὸν χαρακτήρα» ἢ καλλιτέρον, «σημαίνει τὸν διαποτισμὸν τῆς ἀγωγῆς δι' ἐνὸς πνεύματος, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς ἔμφασιν καὶ ἔξαρσιν ἐνὸς πολιτισμοῦ μᾶλλον, ἢ ἐνὸς ἐπιθετικοῦ ἐθνισμοῦ¹».

β) Ἐδῶκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς μετασχόντας τοῦ συνεδρίου παιδαγωγούς, νὰ πληροφορηθοῦν, περὶ τῶν καταβαλλομένων παιδαγωγικῶν προσπαθειῶν εἰς διάφορα ἔθνη, διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τοῦ συνεδρίου.

γ) Ἐγνώρισε καὶ συνέδεσε μεταξύ των τοὺς λαβόντας μέρος παιδαγωγούς καὶ οὕτως ἀπετέλεσε μικρὸν μὲν ἀλλὰ θετικὸν βῆμα εἰς τὴν πρόοδον τῆς διεθνοῦς μετὰ τῶν παιδαγωγῶν συνεργασίας.

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ διεθνὲς Συνέδριον, ὡς ἐκπροσωποῦν ἐν τῷ συνόλῳ του τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ὑπῆρξε μικρὸς ἀλλὰ διαυγῆς καθρέπτης τῆς διχασμένης καὶ διηρημένης ἀνθρωπότητος. Δεδομένου δέ, ὅτι ἕκαστος παιδαγωγὸς ἐξέφερεν ἑλευθέρως τὰς προσωπικὰς του ἀπόψεις καὶ τὴν προσωπικὴν του κοσμοθεωρίαν, ἔδιδε πολλάκις ἢ σὺνάξις τῶν Σεβρῶν τὴν εἰκόνα ἐνὸς συγχρόνου «πύργου Βαβέλ». Ἡ ἀρνητικὴ, ὅμως, αὕτη ὄψις τοῦ Συνεδρίου ἀπετέλει συγχρόνως καὶ ἐξόχως θετικὴν συμβολὴν εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν του. Διότι καταδεικνύετο πλέον ἐναργῶς ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνσυνειδήτου καὶ εὐσυνειδήτου προσπαθείας ἐκ μέρους ἐκάστου συνέδρου, διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἑτέρου καὶ τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς ἀτμοσφαιρας καὶ ἐνὸς πνεύματος ἐνότητος, συγκεκμημένου ἐκ τῶν μετὰ σεβασμῶν ἀποδεκτῶν ἰδιορρυθμιῶν καὶ διαφοριῶν τῶν ἄλλων.

Ὡς πρὸς τὸ γενικώτερον πνεῦμα τοῦ Συνεδρίου, θὰ ἠδύνατό τις νὰ διαπιστώσῃ ἐν βασικῶν μειονεκτημάτων. Βεβαίως, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν μειονεκτημάτων ἐνὸς ὑπὸ πολλῶν κρινόμενου ἀντικειμένου διαφέρει ἐκάστοτε ἀναλόγως τῆς ὑποκειμενικῆς καταστάσεως καὶ θέσεως τοῦ κρινόντος ἐναντι τῆς ζωῆς καὶ τῶν γενικωτέρων καὶ εἰδικωτέρων αὐτῆς προβλημάτων. Πάντως, ὅμως, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι κρινόμενον τὸ Συνέδριον τοῦτο ἀπὸ χριστιανικῆς ἐπόψεως, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ, ὡς διεπόμενον ὑπὸ ὑλιστικοῦ πνεύματος, διότι, διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἐνὸς πνεύματος διεθνοῦς ἀμοιβαίας κατανοήσεως καὶ ἐνότητος, ὡς πρῶτοι καὶ ἀπαραίτητοι παράγοντες καθωρίσθησαν, δι' εἰσαγωγικῆς διαλέξεως κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ Συνεδρίου ὑπὸ Γάλλου ἐπιθεωρητοῦ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἡ ὀργάνωσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἐργασίας. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ἠγνοήθη σημαντικῶς ὁ πνευματικὸς παράγων, καὶ δὴ ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς ἐποικοδομητικὴ καὶ συνδετικὴ μετὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν δύναμις. Ἄρχετοὶ τῶν συνεδρῶν ἐξεπλάγησαν διὰ τὸ ἐκδηλῶν ὑλιστικὸν πνεῦμα τοῦ Συνεδρίου. Εἰς τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ὀφείλεται καὶ τὸ ὅτι παρετάθησαν ἐπὶ πολὺ αἱ θεωρητικαὶ συζητήσεις, διὰ τὴν ἀνεύρεσιν «ἀντικειμενικῶν» καὶ «παγκοσμίως» ἐγκύρων ἀληθειῶν. Πράγμα, ὅπερ ἐκούρασε τοὺς συνέδρους καὶ τοὺς ἐστέρησε τῆς δυνατότητος, λόγῳ ἑλλείψεως χρόνου, νὰ διατυπώσουν πρακτικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ καθορίσουν πρακτικὰς μεθόδους πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου. Βεβαίως, τὸ ἀνθρωπιστικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον διέπει τὴν Unesco, καὶ ἡ ἐντεῦθεν πίστις εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν πρόοδον πάσης πολιτιστικῆς προσπάθειας ἢ πίστεως ὅμως εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς πνευματικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὰ ἀσφαλῆ καὶ ἀκλόνητα θεμέλια πάσης ἐργασίας, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντιμετώπισις τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ κόσμου θὰ ὁδηγῇ πάντοτε εἰς ἀδιέξοδον. Διέξοδος θὰ εὑρεθῇ, μόνον ὅταν ἀντιμετωπίσῃ τις τὸ ἀνθρώπινον δράμα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς αἰωνιότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ

1. Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft No 1, National and International aspects of Education, σελ. 13.

ΜΙΑ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΣΥΣΚΕΨΙΣ

Εἰς τὴν μικρὰν κωμόπολιν Hermannsburg, κειμένην 80 χιλιόμετρα νοτιῶς τοῦ Ἀμβούργου, συνεκεντρώθησαν ὑπερεκατὸν εἴκοσι εὐσεβεῖς σπουδασταί, εἰς τριήμερον Σύσκεψιν, μετ' ἀξιολόγου οἰκοδομητικῆς μορφωτικῆς σημασίας περιεχομένου ἱεραποστολικὸν πρόγραμμα. Εἶδος ἡμετέρας Ἀποστολικῆς Διακονίας, εἰς ἐπαινετῶς μεγάλην κλίμακα δράσεως, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν διττὴν ἱεραποστολικὴν δρασίαν τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῶν χρόνων μας. Ὁ ὑποφαινόμενος, κληθεὶς τιμητικῶς εἰς τὴν ἐν λόγῳ σὺναξιν τῶν πανεπιστημιακῶν κυρίως φοιτητικῶν χριστιανικῶν ομάδων τῆς βορείου γερμανικῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναλογισθῇ τι τὸ ὑποτιμητικόν, ὡς πρὸς τὸν ἱεραποστολικὸν ζῆλον καὶ κίνησιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας καὶ νὰ ὑποδείξῃ ἕτεροφωτισμὸν, διδάγματα πρακτικῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα δῆθεν νὰ ἀντληθοῦν ἀπὸ τὴν Δύσιν, καὶ δὴ τὴν προτεσταντικὴν Δύσιν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ αὐτῆς τῆς εὐαγγελικῆς Konferenz.

Ἦσθάνθημεν, ἀντιθέτως, αὐτόχρονα ὑπερηφάνειαν, διαπιστώσαντες αὐξοῦσαν τὴν ἐκτίμησιν τῆς προτεσταντικῆς Δύσεως, πρὸς τὴν παροῦσαν αὐτόφωτον ἱεραποστολικὴν καὶ γενικῶς πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωτικότητα τῆς Ἑλληνικῆς, ἰδίᾳ, Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐδοκίμασα συγκίνησιν ἀληθινὴν, ὅταν, εἰς τὸ ὄνομαστικὸν προσκλητήριον τῶν συνέδρων ἐγερ-

(πρέπει νὰ ἀποτελῇ) βασικὸν ἀξίωμα καὶ διὰ τὴν εὐδωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἀγνοία του, ἡθελήμενη ἢ μὴ, ἀποτελεῖ θεμελιῶδες μειονέκτημα καὶ ὀδηγεῖ εἰς ἀποτυχίαν.

Εἶναι, πάντως, βέβαιον, ὅτι αἱ περὶ τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου θεωρητικαὶ συζητήσεις κατέδειξαν ζωηρῶς, ὅτι τὸ θέμα τῆς συνεννόησεως καὶ συνεργασίας τῶν ἔθνων μεταξύ των προϋποθέτει ἀνθρώπους σεβομένους καὶ βιοῦντας ἀρετὰς καθολικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἰσχύος. Οὕτως, ἀνεγνωρίσθη ἐμμέσως (ἰδιαιτέρως εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συνδιαλέξεις) ἡ ἀνάγκη πνευματικῶν βάσεων καὶ θεμελιῶν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ποθουμένης ἐνότητος.

Ἄς εὐχηθῶμεν, νὰ πυκνωθοῦν σημαντικῶς αἱ παρόμοιαι διεθνεῖς εὐκαιρίαι, διὰ νὰ δυναθῇ οὕτω τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς, τὸ εἰς ἕκαστον ἔθνος ἐπιτελούμενον, νὰ ἀποτελέσῃ τὸν κυριώτερον καὶ σοβαρώτερον παράγοντα τῆς ἀμοιβαίας διεθνοῦς κατανοήσεως καὶ συνεργασίας, ὑπὸ τὸν ἀναγκαιότατον καὶ ἀπαραίτητον ὅρον, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἀγωγῆς θὰ εἶναι ἰσχυρῶς διαπεποτισμένον ὑπὸ τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος, ὅπερ καὶ μόνον δύναται νὰ ἀποτελέσῃ συνεκτικὴν δύναμιν ἀνυπολόγιστον, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦς φορεῖς τοῦ πνεύματος τούτου προσηυχῆθη ὁ Κύριος διὰ τῶν λόγων: «Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς ἓν» (Ἰωάν. 17, 23).

ΙΩΑΝ. ΚΩΝ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ
Καθηγητῆς Πατριάρχου Ἐκκλ. Σχολῆς

θεὶς ἐκ τῆς θέσεώς μου ὅπως εἶπω τὸ αἰτηθὲν «παρῶν» μου, ἐδέχθη τὰ θερμὰ χειροκροτήματα τῶν ποικιλοτάτης παγκοσμίου ἐθνικῆς προελεύσεως ὑπερεκατὸν εἴκοσι συνέδρων. Ἦσθάνθη, ὅσον ποτέ, τὸ ἱερὸν βάρος τῆς ὀρθοδόξου ιδιότητος καὶ εὐθύνης μου τὴν στιγμὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν μόνος ὀρθόδοξος, μόνος Ἕλληνας ὀρθόδοξος ἐκεῖ, ὁ ὑποφαινόμενος, ἤμην· καὶ τὰς ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος μεστὰς ἀδελφικὰς πυκνὰς ἐρωτήσεις τῶν συσκεπτομένων, διὰ τὰ κατὰ τὴν πρακτικὴν ζωὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας, ἐδεχόμην. Ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον δλονὲν αὐξάνει, ὡς ἔχει ἤδη διαπιστωθῆ, ὡς γνωστόν, καὶ ὡς διαπιστοῖ ὄντως καὶ ὁ ὑποφαινόμενος, λόγου χάριν ἐν τῇ φιλορθοδόξῳ διαμαρτυρομένῃ μεγαλοπύλῃ τοῦ Ἀμβούργου.

Ἀπὸ Kiel, Leipzig, Hamburg, Bremen, Os-nabrück, Hannover, Braunschweig, Göttingen, Naumburg, τῆς βορείου Γερμανίας, καὶ ἀκόμη ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν, Γαλλίαν, Ἑλβετίαν, Νότιον Ἀφρικὴν (καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὁ γράφων τὰς γραμμὰς αὐτάς), συνεκεντρώθησαν ἐδῶ οἱ φιλοἱεραποστολικοὶ φαιτηταί, — παραλλήλως πρὸς δύο ἄλλας παρομοίας συνελεύσεις χριστιανῶν φοιτητῶν, αἱ ὁποῖαι ταυτόχρονα συνῆλθον, ἢ μία εἰς τὴν κεντρικὴν Γερμανίαν (Wuppertal) καὶ ἢ ἄλλη εἰς τὴν Νότιον Γερμανίαν (Liebenzell), ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἱεραποστολικῆς χριστιανικῆς γραμμῆς, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας ἀδελφικῶς καὶ μᾶς ἐχαίρετισαν διὰ τηλεγραφημάτων.

Ἡ Σύσκεψις τοῦ Hermannsburg ἔλαβε χώραν εἰς ἓνα τόπον, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει πολιτισμὸς μεγαλοπύλεως, παρ' ὅλον ὅτι ἀριθμεῖ μόνον πέντε χιλιάδας κατοίκων. Ὑπάρχουν ἐδῶ, ἐκτὸς τοῦ Μουσείου: Ἡ Christiansschule, μετ' 350 τροφίμους, ἔργον καὶ καθίδρυμα, ὡς μετ' ἐθνικῆς ὑπερφανείας ἐκεῖ τὸ ἐπληροφορήθη, τοῦ θεοῦ τῆς βασιλείσεως ἡμῶν Φρειδερίκης. Ἡ Gemeindehelferinnenschule, μετ' 30 τροφίμους, διακονίσσας. Ἡ Σχολὴ Ἱεραποστολῶν (Evangelisches Missionsseminar), μετ' 45 τροφίμους. Καὶ ἡ Volkshohschule ἢ Akademie, μετ' 100 τροφίμους. Ὁ ναὸς τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, εἰς ἓκ τῶν τριῶν ναῶν τοῦ Hermannsburg, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ σύεδροι ἐν σώματι παρηκολούθησαν τὴν θεῖαν λειτουργίαν τοῦ τρίτου, κατὰ τὴν προτεσταντικὴν λατρείαν, προχριστουγεννιάτικου Advent, τὴν Κυριακὴν, 11ην Δεκεμβρίου, εἶναι, ὡς πρὸς τὰ θεμέλια τοῦλάχιστον, ναὸς πράγματι τοῦ 11ου αἰῶνος.

Ἡ περὶ οὗ ὁ λόγος Adventsstudentagung, ἐν Hermannsburg, ἀπετέλεσεν ὁμολογουμένως ἐν πνευματικὸν τριήμερον γονίμου συνεργασίας τῶν συνεληθόντων ἐπὶ ζωτικωτάτων θεμάτων καὶ ψυχοφελοῦς πράξεως, κεντρικὸν νόημα τῶν ὁποίων ἦτο, πῶς ὁ ἄνθρωπος, εἰς τοὺς μηχανοκρατικοὺς χρόνους μας, θὰ ἀντιπαλαίσῃ, ἀγκαλοφορῶν τὴν βιοθεωρίαν τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τοῦ ματεριαλιστικοῦ ἐκβιομηχανισμοῦ τῶν πάντων, ὁ ὁποῖος, ὡς χθόνιος δαίμων, ἀπειλεῖ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον, τὸν κάθε ἄνθρωπον, τὸν κοσμοπολίτην, νιτσεικὴν μηχανήν, χωρὶς τὸ ἀλλότριον πνεῦμα. Τὴν Παρασκευὴν, λοιπὸν, 9ην Δεκεμβρίου,

ὁ βικκάριος Christoph Rhein μᾶς ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Der Ort der Studentengemeinde in der Weltmission», ὁ δὲ πάστορ Günther κατηύθυνε τὴν ἐκ ζαθέων μας Andacht, τῆς 22,30' ὥρας. Τὸ Σάββατον, 10.12.55, ὁ πανεπιστημιακὸς πάστορ Studentenfarrer V. Grawit, μᾶς ἀναπτύσσει μὲ ἐρμηνευτικὴν ἐμβρίθειαν τὸ Ρωμ. 1, 14-17 τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὁ δὲ Dr. Mark von Nerling μᾶς ὁμιλεῖ μετὰ θαυμαστῆς ἐπιχειρηματολογίας ἐπὶ τοῦ θέματος: «Die Struktur des Menschen in einer technisierten Welt». Τὴν Κυριακὴν, 11.12.56, ὁ πανεπιστημιακὸς πάστορ, Studentenfarrer Ziegenrucker τελεῖ ὑποδειγματικῶς, χάριν ἰδίως τῶν συνέδρων, τὴν μεγάλην, ὡς εἴπομεν, Gottesdienst, ἐπὶ τῷ παρα λουθηρανοῦς Τρίτῳ Advent, ὁ δὲ σεμνότατος Pastor Margull, μᾶς ὁμιλεῖ καὶ συζητεῖ μετὰ τῶν συνέδρων, ἐπὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ θέματος: «Die Begegnung Afrikas mit der Technik».

Ἄξιον θαυμασμοῦ ὑπῆρξεν ἐπίσης ἡ ὁργάνωσις κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ συνεδρίου, ἐκ παραλλήλου, τῆς συστηματικῆς μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς τὰ Bibelarbeitgruppen, εἰς τὰ ὅποια κατὰ δεκάδας ἐχωρίσθησαν οἱ σύεδροι (εἰς μίαν τῶν δώδεκα τούτων ὁμάδων μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὴν ὁδόν, ἔτυχε νὰ ἀνήκη καὶ ὁ γράφων, ὀρθόδοξος αὐτός, μόνος ὀρθόδοξος αὐτὸς ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ, μεταξὺ συμπαθῶν ἑτεροδόξων).

Τὸ προσωπικὸν καὶ τὸ ἀπρόσωπον στοιχεῖον συν-υπῆρξαν ἐν τῷ συνεδρίῳ εἰς συνάφειαν ἄκρως δι-δακτικὴν καὶ διὰ τὸν ὀρθόδοξον καὶ διὰ πάντα καλῆς πίστεως ἑτεροδόξον παρατηρητήν. Οὐχ ἤττον, οἱ ἀφανεῖς πρωτεργάται τῆς Konferenz ταύτης ὑπῆρξαν, παρ' ὄλην τὴν μετριόφρονα ἀφιλοπρωτεῖαν των, ἀντι-ληπτοί. Καί, παρ' ὄλον ὅτι θὰ προσκρούσαι εἰς τὴν μετριοφροσύνην τοῦ ὑπερόχου πνεύματος καὶ θερμῆς ψυχῆς του, θὰ ἐπεθύμουν νὰ προβάλλω εἰς θαυμασμόν, πολλαχῶς διδάσκοντα ὁμοδόξους καὶ ἑτεροδόξους, ἐνώπιον τῆς ἀντικειμενικῆς ἐκτιμήσεως τὴν σεμνὴν προσωπικότητα τοῦ νεαροῦ υἱοῦ πάστορος ἐν Ἀφρικῇ Richard Schiele, μεθ' οὗ ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ συγκατοικῶ ἐν τῷ Konvikt τῆς Landeskirche ἐν Hamburg. Ὁ Richard Schiele ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ κυριο-λετικῶς τοῦ συνεδρίου τοῦ Hermannsburg, καὶ οἶνει ἐξιλοούμενος ἀπέναντί του, ἐξομολογούμαι τὸ ὅτι, πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἱεραποστολικῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ ἀρετῶν του, πενιχρῶς μόνον ἐφρό-νουν περὶ τῆς εὐφυΐας καὶ προσωπικότητός του· κατὰ τὰς ἡμέρας, δῆλον ὅτι, τῆς ἐν τῷ Konvikt συναδελφι-κῆς ἀνατροφῆς μας, οὐδόλως ὑπόπτεισα τὰς ἀρε-τάς του. Τὸ παράδειγμά του, λόγος καὶ ἦθος, αὐτό-χρημα βιβλικὰ, μετ' ἀνακουφίσεως τὸ λέγω, καθῆκον ἐπιτελῶν πρὸς τὴν ιδέαν τῆς ἀπροσωπολήπτου Ἀλη-θείας, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ψυχῆς μου ἐποικοδομητικῶς, καὶ δὲν ἤμπορῶ νὰ σιωπῶ· οὐ παύσομαι περὶ αὐ-τοῦ λέγων καὶ τῶν ἄλλων ζηλωτῶν συνέδρων ὁμο-λογῶν, ἑαυτοῖς δῆλα δὴ καὶ ἀλλήλοις, τοῖς ὀ ρ θ ο-δ ὀ ξ ο ις, οἵτινες ὀφείλομεν, νὰ ἀξιοποιήσωμεν ἐπὶ μᾶλλον τὴν ὀρθόδοξον χρυσὴν πατραγαθίαν μας, εἰς χρόνους μάλιστα οὐ μενετούς.

Hamburg, Δεκ. 1955. ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΠΟΥΡΙΚΑΣ

ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ (845)

ΠΕΡΙ ΤΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ»,

Ἀριθ. { Πρωτ. 118
Διεκπ. 339 } Ἀθήνησι τῇ 24 Φεβρουαρίου 1956

Πεὶς

Τοῦς Σεβ. Ἱεράρχας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Γνωστὸν ἦδη τυγχάνει τῇ σεπτῇ Ἱεραρχίᾳ τῆς Ἀγιοπάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅτι διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 700/28 Ὀκτω-βρίου τοῦ 1952 Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου ἐπληροφόρηθη αὕτη, ἐπὶ ἡ ἐκδόσις τοῦ ὑπὸ τοῦ Πρωτονοταρίου τῆς Ἱεράς Ἀρχιε-πισκοπῆς Ἀθηνῶν κ. Ἐμμανουὴλ Φαρούκα ἐπὶ τριακονταεταίαν κυκλοφορήσαντος «Ἐγκολπίου Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολο-γίου», ἀπὸ τοῦ ἔτους 1954, θὰ περιήρχετο εἰς τὴν κατοχὴν καὶ ἀρμοδιότητα τῆς Ἱεράς Συνόδου.

Πράγματι δέ, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου ἔτους 1954, τὸ ἐν λόγῳ «Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον» ἐκδίδεται ὑπὸ τῆς Ἱεράς Συνόδου, ἀνατιθεμένης τὴν κατάρτισιν καὶ τὴν ἐπιστάσιαν ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1955, εἰς εἰδικὴν Συνοδι-κὴν Ἐπιτροπὴν, ἀποφάσει αὐτῆς καθοριζομένην.

Διὰ τῆς Ἐγκυκλίου δ' αὐτῆς, ὑπ' ἀριθμ. 743/τῆς 30ῆς Νοεμβρίου τοῦ 1953 συνέστησεν ὑμῖν τὴν ἀπαγόρευσιν χρήσεως παντὸς ἄλλου ὁδηγοῦ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, πλὴν βεβαίως τοῦ ὑπὸ τῆς Μεγάλῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Τυπικοῦ (Γεωργίου Βιολάκη).

Τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην ἐπαγαλαμβάνει ἡ Ἱερά Σύνοδος καὶ αὐθις, συνφά τῷ ἄρθρῳ 6 τοῦ Α.Ν. 671/43, παραγρ. 1, «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», καὶ τῇ κανονικῇ τάξει.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Πρωτονοταρίου τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐκδοθέν, ἀπὸ τοῦ 1924-1953, «Ἐγκολπίον Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον» περιεβλήθη τὴν ἐγκρίσιν τῆς Ἱεράς Συνόδου, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ 1954 ἐκδιδόμενον «Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερο-λόγιον» εἶναι τὸ ἐπίσημον «Ἡμερολόγιον», τὸ φέρον ἐπίσης τὸ κύρος καὶ τὴν ἐγκρίσιν τῆς Ἱεράς Συνόδου, ὡς ἐπίσημον δελτίον αὐτῆς εἶναι τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησία».

Τὸ «Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον» τυγχάνει Ἀ ει-το υ ρ γ ι κ ὸ ν βιβλίον, συντασσόμενον τῇ εὐβνῇ τῆς Ἐκ-κλησίας, ἐποπτεούσης κανονικῶς καὶ νομίμως καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν θείαν λατρείαν, τὰς τελετὰς κ.λ.π.

Περὶ τὸν δὲ θεωρεῖ ἡ Ἱερά Σύνοδος νὰ ἀναπτύξῃ ὑμῖν, διὰ μακρῶν, τὰς ἐπιζημίους, γνωστὰς πάντως εἰς ὑμᾶς, συνε-πείας ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τελετῶν, ἐκ τῆς χρήσεως διαφόρων «ὁδηγῶν» καὶ «τάξεων», ἐν ᾧ διὰ τῆς χρήσεως τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου» τῆς Ἱεράς Συνόδου, καὶ τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας περιφρουρεῖται, καὶ ἡ ὁμοιομορφία ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν τῆς θείας λατρείας ἐπιτυγχάνεται, κατὰ τρόπον ὑποδειγματικόν.

Ὡς πρὸς τὸ ἔρτι κυκλοφορήσαν «Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερο-λόγιον τοῦ δισέκτου ἔτους 1956», ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐπαφίησι τὴν κρίσιν εἰς ὑμᾶς, διὰ τὴν ἀρτίαν ἐμφάνισιν καὶ τὸ πληρέ-στατον περιεχόμενον αὐτοῦ.

Οὐχ ἴττον ὅμως, γνωρίζει ὅτι, τυχὸν παρατηρήσεις ὑμῶν ἐπὶ τοῦ εἰρημένου «Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου» εὐχαρί-στως θὰ ἀπεδέχεται, ἵνα λάβῃ ταύτας ὑπ' ὄψιν αὐτῆς ἡ εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκδόσεως τοῦ τῆς Ἱεράς Συνόδου «Ἐκ-κλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου» τοῦ προσεχοῦς ἔτους 1957.

Ἐν τέλει παρακαλεῖ ἵνα ἀπαντᾶτε ἐγκαίρως καὶ πλήρως ἐπὶ τῶν ζητουμένων πληροφοριῶν, πρὸς κατάρτισιν τοῦ Βου-μέρους (Διοικητικοῦ) τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου».

- † Ὁ Βερροῖας καὶ Ναούσης ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, Προεδρεύων,
- † Ὁ Φιλίππων Νεαπόλεως καὶ Θάσου ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ,
- † Ὁ Καρυστίας καὶ Σκύρου ΑΝΑΝΙΑΣ
- † Ὁ Ἀργολίδος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
- † Ὁ Ναυακτίας καὶ Εὔρωτανίας ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
- † Ὁ Σισανίου καὶ Σιατίστης ΙΑΚΩΒΟΣ
- † Ὁ Ἀρτης ΣΕΡΑΦΕΙΜ
- † Ὁ Γρεβενῶν ΦΙΛΙΠΠΟΣ
- † Ὁ Λήμνου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ὁ Ἀρχιεραμματοεὶς
Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Θέμελης

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΛΗ

Ἡ ἑορτὴ τῆς μητρότητος

Ἡ καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἑορτασθεῖσα, τῇ 2α τοῦ παρόντος μηνός, «Ἡμέρα τῆς Μητέρας» παρέσχε καὶ αὐτὴς τὴν ὠραίαν ἐγκαιρίαν πρὸς ἔξαρσιν τῆς ἱερότητος τοῦ θείου δώρου τῆς μητρότητος καὶ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς μητρὸς ὀφειλομένης τιμῆς. Ἐπρωτοστάτησαν δέ, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πανηγυρισμὸν αἱ γυναικεῖαι Ὁργανώσεις τῆς Χώρας, πρῶτιστα πάντων ἐπιζητήσασαι τὴν ἐδλογίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπανταχοῦ εἰς τοὺς ἱερούς ναοὺς συγκαλέσασαι τοὺς πιστοὺς, πρὸς αἶνον μὲν καὶ δοξολογίαν τοῦ ἐξόχως τιμήσαντος τὴν ἔννοιαν τῆς μητρότητος ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαρίας, εἰς τιμὴν δὲ καὶ μνήμην αὐτῆς τῆς Θεοτόκου, ἧς τὴν πρώτην ὡς Μητρὸς τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Ναῷ ἐπίσημον ἐμφάνισιν ἐώρταζε τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἢ Ἐκκλησία.

Χαίροντες πάντοτε ἐπὶ παρομοίαις ἐκδηλώσεσι, θερμῶς συγκαίρομεν καὶ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τῶν γυναικείων Ὁργανώσεων ἴλιαν ἀξιεπαίνῳ πρωτοβουλίᾳ, εὐχόμεθα δ' ἀπὸ καρδίας, ἵνα τὰ ἀπὸ τοῦ, ὡς εἴρηται, ἑορτασμοῦ σωτήρια διδάγματα καταστῶσι κτῆμα πάσης Ἑλληνίδος, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἑλληνικῆς Οἰκογενείας καὶ τῆς Πατρίδος καὶ πρὸς δόξαν τοῦ παναγίου ὀνόματος τοῦ θείου Δημιουργοῦ.

Ἡ 1800ετηρὶς τοῦ ἱ. Πολυκάρπου

Χίλια ὀκτακόσια ἔτη συμπληροῦνται κατ' αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου μαρτυρίου τοῦ Ἀποστολικοῦ Πατρὸς καὶ Ἱερομάρτυρος ἁγίου Πολυκάρπου, Ἐπισκόπου Σμύρνης († 23 Φεβρουαρίου 156).

Δὲν πρέπει νὰ παραέλθῃ ἢ ἱερὰ αὐτῆ ἀμφιτεριῆς ἀπαρτήρητος καὶ χωρὶς ν' ἀφήσῃ εἰς τῶν πιστῶν τὰς ψυχὰς τὰ ἅγια διδάγματα, ἅτινα δι' ὄλους τοὺς αἰῶνας περικλείει ἡ ἡρωϊκὴ ἐκείνη ἐποχὴ τῶν ὑπὲρ τῆς ὑψίστης ἀληθείας καὶ τῆς ὑπεράτης ἀρετῆς αἱματηρῶν παλαισμάτων τῶν χριστιανῶν Μαρτύρων. Ἡ ἀναπόλησις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἔκτοτε διαρρουσάντων χριστιανικῶν αἰώνων, δικαίως προκαλεῖ τὴν κατάπληξιν, οὐ μόνον διὰ τὴν μέχρι θανάτου τόλμην καὶ εὐψυχίαν τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ θαυμαστὸν ἀποτέλεσμα τῶν παλαισμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα—παρὰ τὰς, μικροτέρας ἢ μεγαλειτέρας διαρκείας, ἀναπαύλας τῆς ροῆς τοῦ χριστιανικοῦ αἵματος—ἐξηκολούθησαν, ἐν τούτοις, πάντοτε, συνεχίζονται δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἔτι, ὑπὸ ποιμιλοτάτας ἐκάστοτε μορφάς, ὑπὸ διαφόρους προφάσεις καὶ ἐκ ποιμιλοτάτων αἰτίων.

Ἀπητήθησαν αἱμάτων καὶ δακρῶν ποταμοί, ἵνα μὴ ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος τοῦ σκότους καταποθῇ ἡ χριστιανικὴ κληρονομία. Ἀλλ' ὅσω περισσότερον καὶ δεινότερον αὐτῆ ἐπολεμήθη, τοσοῦτω καὶ ἰσχυρότερα πάντοτε ἀνεδείχθη κατὰ τῶν ἀντιχρίστων δυνάμεων.

Ὅθεν, ἀπονέμοντες τὴν πρὸς τοὺς Μάρτυρας τῆς πίστεως ὀφειλομένην τιμὴν καὶ ἀγάπην «ἐνεκα ἐνόιας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ

διδάσκαλον», κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκφρασιν τῶν συντακτῶν τοῦ Μαρτυρίου τοῦ ἱ. Πολυκάρπου, καὶ ἰδιαζόντως τὸν τελευταῖον τοῦτον τιμώντες, ἐπὶ τῷ ἱερῷ ἰωβηλαίῳ τῆς 1800ῆς ἐπετείου τῆς ἐκ τοῦ βίου τοῦτου μαρτυρικῆς καὶ αἱματηρῆς ἐξόδου του, δὲν λησμονοῦμεν, βεβαίως, ὁποίας κληρονομίας κληρονόμοι εἴμεθα καὶ ὁπόσῃν διὰ τὴν διαφύλαξιν αὐτῆς ὑπέχουμεν εὐθύνην. Ἴνα δυνηθῶμεν ὁμως ν' ἀνταποκριθῶμεν ἀξίως πρὸς τὴν εὐθύνην ἡμῶν ταύτην, εἶναι ἀνάγκη ὅπως πάντες ἀσκῶμεν ἑαυτοὺς πρὸς τοῦτο καί, ὅ,τι κἂν τύχη, νὰ μὴ διακοπῇ ποτὲ ἡ προσπάθεια, ὅπως καταστῶμεν «κοινωνοὶ τε καὶ συμμαθηταὶ» ἐκείνων.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Τῇ 18ῃ παρελθόντος μηνός ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐπανέλαβε τὰς ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τῶν Χριστουγέννων διακοπιεῖσας ἐργασίας Αὐτῆς. Μετὰ τὰς ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ νέου ἔτους εὐχὰς τοῦ Μακ. Προέδρου καὶ τοῦ Σεβ. Ἀντιπροέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ Α. Μακαριότης ἐν θλίψει βαθεῖα ἀνεκοίνωσε τὴν πρὸς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ αἰοδίμου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Τιμοθέου, οὗτινος ἐπλεξε τὸ ἐγκώμιον, διὰ τὰς πρὸς τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν παρασχεθείσας ὑπ' αὐτοῦ μεγάλας ὑπηρεσίας. Εἶτα δὲ ἀνεκοίνωσε τῇ Ἱ. Συνόδῳ τὴν πρὸς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ μακαριστοῦ Ἐπισκόπου Λάμπης καὶ Σφακίων Εὐμενίου.

—Ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτήσεων τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν περὶ τῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιοῦματος ψήφου ὑπὸ τῶν Κληρικῶν, ἡ Ἱ. Σύνοδος ἀπήντησεν, ὅτι τὸ θέμα τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἀπαγορευομένης ἐν τῷ μεταξύ τῆς συμμετοχῆς τῶν Κληρικῶν εἰς τὰς πολιτικὰς ἐκλογὰς μέχρι τῆς κανονικῆς καὶ ἐγκύρου ἀποφάνσεως Αὐτῆς.

—Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 24ης παρελθόντος μηνός, συνεκροτήθη Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ πρὸς καταρτισμὸν Ἐκκλησιαστικοῦ Πρωτοκόλλου Ἐθιμοτυπίας, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν Γρεβενῶν κ. Φιλίππου, Ἱερισσοῦ καὶ Ἀγ. Ὄρου κ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου Ἀρχιμ. κ. Χρυσοστόμου Θέμελη.

—Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 27ης τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἀνασυνεκροτήθη ἡ Ἐπιτροπὴ ἑορτασμοῦ τῆς Ἀρχιερατικῆς Πεντηκονταετηρίδος τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σπυριδωνος, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν Βεροῖας καὶ Ναούσης κ. Ἀλεξάνδρου, ὡς Προέδρου, Φιλίππου Νεαπόλεως καὶ Θάσου κ. Χρυσοστόμου, Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος κ. Ἰακώβου καὶ Ἀρτης κ. Σεραφεῖμ, τοῦ Θεοφ. Ἐπισκόπου Ρωγῶν κ. Διονυσίου, τῶν Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου κ. κ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Ἱ. Καρμίρη, Βασ. Ἰωαννίδη καὶ Κ. Μπόνη καὶ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱ. Συνόδου Πανοσ. Ἀρχιμ. κ. Χρυσοστόμου Θέμελη. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη, ἀρξασμένη τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, συνεδριάζει τακτικῶς πρὸς καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος τοῦ ἑορτασμοῦ.

—Ἡ Ἱερά Σύνοδος παρέστη ἐν σώματι, τῇ 30ῇ τοῦ αὐτοῦ μηνός, εἰς τὸν ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τελεσθέντα πανηγυρισμὸν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, καθ' ὃν, μετὰ σχετικὴν εἰσήγησιν τοῦ Πρωτοπνεύσ. κ. Π. Ι. Μπρατσιώτου, ἀπεκάλυψε μὲν τὸ χριστιανικὸν λάβαρον τοῦ Πανεπιστημίου ἢ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς, ἐντολῇ δὲ τῆς Παυεπ. Συγκλήτου εἶπε τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ὁ Κοσμητὼρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Βασ. Ἰωαννίδης, ὁμιλήσας ἐπὶ τοῦ θεματος: «Αἱ θεῖαι πηγαὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου».

—Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 120/838 καὶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18-1-1956 Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου, παρεκλήθησαν οἱ Διευθυνταὶ τῶν Ἐκκλησ. Φροντιστηρίων ὅπως, διὰ τῶν κατὰ τόπους Σχολιάτρων, παρακολουθῶσι τὴν ὑγίαν τῶν Ἱεροσπουδαστῶν, εἰς περίπτωσιν δὲ ἄσθενης ἢ σοβαρῆς μορφῆς, φέρωσι ταύτην εἰς γνῶσιν τῶν ἐνδιαφερομένων Σεβ. Ἱεραρχῶν.

—Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 135/839 καὶ ἀπὸ 20-1-1956 Συνο-

Ἱερά Μητρόπολις Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἄρθρα 46, 47 καὶ 48 τοῦ Α. Ν. 2200/1940 καὶ 540/1945, «περὶ ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων, 1) ἀγίου Νικολάου Λειβαδακίου καὶ 2) ἀγίου Νικολάου Λιοδώρας, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου ὀριζόμενα προσόντα πρὸς κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω ἐφημεριακῶν θέσεων, ὅπως, ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης, ὑποβάλωσιν εἰς ἡμᾶς τὰ νόμιμα καὶ κανονικὰ πιστοποιητικά, ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίων.

Ἐν Δημητσάνῃ τῇ 16ῃ Ἰανουαρίου 1956

† Ὁ Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Εὐστάθιος

Ἱερά Μητρόπολις Γυθείου καὶ Οἰτύλου

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 46 καὶ 47 τοῦ Α. Ν. 2200/40, «περὶ ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νομικὰ προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ὑποβάλωσιν ἡμῖν τὰ δικαιολογητικά των, προκειμένου νὰ ἀνακηρύξωμεν ὑποψηφίους ἐφημερίους διὰ τὴν ἐνορίαν Ἱ. Ναοῦ Κοιμήσεως Θεοτόκου Κάμπου, τοῦ ὑπάρχοντος Ἐφημερίου ὑπερβάντος τὸ ὄριον ἡλικίας του.

Ἐν Γυθείῳ τῇ 20ῃ Φεβρουαρίου 1956.

† Ὁ Γυθείου καὶ Οἰτύλου Δημήτριος

Ἱερά Μητρόπολις Ἡλείας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 46, 47 καὶ 48 τοῦ Α. Ν. 2200/1940, «περὶ ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καὶ προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς κενῆς ἐφημεριακῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ἀρβανίτη, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου ὀριζόμενα προσόντα πρὸς κατάληψιν τῆς ἐν λόγω θέσεως, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησία» ὑποβάλωσιν ἡμῖν τὰ δικαιολογητικά των, προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν ὡς ὑποψηφίων.

Ἐν Πύργῳ τῇ 8ῃ Φεβρουαρίου 1956.

† Ὁ Ἡλείας Γερμανὸς

Ἱερά Μητρόπολις Κορίνθου

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 55 τοῦ 5383, «περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καὶ τῆς πρὸ αὐτῶν διαδικασίας», νόμου, καλοῦμεν τὸν Ἱεροδιάκονον Σμάραγδον Γιωτόπουλον, ἀγνώστου διαμονῆς, ὅπως τὴν 9ην τοῦ μηνὸς Μαρτίου ἑ. ἔ. ἡμέραν Παρασκευῆν καὶ ὥραν 10ην π. μ. παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ δικασθῇ δι' ἣν ὑπόθεσιν ἀπελογήθη ἐνώπιον ἡμῶν, ἄλλως δικασθῆσεται ἐρήμην.

Ἐν Κορίνθῳ τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου 1956

† Ὁ Κορινθίας Προκόπιος

Ἱερά Μητρόπολις Κίτρους

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 46, 47 καὶ 48 τοῦ Α. Ν. 2200/40, «περὶ ἱ. Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» καὶ προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων: α) Ἁγίου Δημητρίου ἐν Κούκῳ, β) Ἁγίου Γεωργίου ἐν Νέῳ Κεραμίδιῳ, γ) Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Παλ. Ἐλευθεροχωρίῳ καὶ δ) Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Νέῳ Ἀγαθουπόλει, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ κεκτημένους τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ σήμερον ὑποβάλωσιν ἡμῖν σχετικὴν αἴτη-

σιν μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω Νόμου ὀριζόμενων πιστοποιητικῶν πρὸς ἀνακήρυξιν αὐτῶν ὡς ὑποψηφίων.

Ἐν Κατερίνῃ τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου 1956.

† Ὁ Κίτρους Βαρνάβας

Ἱερά Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης

Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης, διὰ προκηρύξεως αὐτῆς, συναδᾷ τὸ ἄρθρον 26 τοῦ ἀναγκαστικοῦ Νόμου 2200/1940, «περὶ ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καλεῖ τοὺς βουλομένους, ὅπως, ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησία», ὑποβάλωσιν αἰτήσεις ὑποψηφιότητος μετὰ τῶν νομίμων πιστοποιητικῶν, πρὸς συμμετοχὴν διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς χηρευούσης θέσεως τακτικοῦ Ἐφημερίου ἐν τῇ ἐνορίᾳ Χρυσάφης Θεραπιδῶν.

Ἐν Σπάρτῃ τῇ 17ῃ Ἰανουαρίου 1956

† Ὁ Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης Διονύσιος

Ἱερά Μητρόπολις Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης

Χηρευούσης τῆς ἐνορίας Ἁγίου Βλασίου Ψαθοποίου, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους νὰ καταλάβωσιν τὴν θέσιν ταύτην, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ σήμερον ὑποβάλωσιν ἡμῖν αἰτήσεις μετὰ τῶν σχετικῶν δικαιολογητικῶν, διὰ νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν ὡς ὑποψηφίων συμφώνως τῷ Νόμῳ.

Ἐν Πρεβέζῃ τῇ 17ῃ Ἰανουαρίου 1956

† Ὁ Πρεβέζης Στυλιανὸς

Ἱερά Μητρόπολις Φθιώτιδος

Προσκαλεῖ τοὺς βουλομένους νὰ καταλάβωσιν τὴν κενὴν θέσιν τακτικοῦ Ἐφημερίου Λιανοκλαδίου, ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 47 τοῦ Α. Ν. 2200/40 «περὶ ἱ. Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» ὡς ἐτροποποιηθῆ διὰ τοῦ ἀρθροῦ 2 τοῦ Α. Ν. 807/1945 ὀριζόμενα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλωσιν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Φθιώτιδος τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 48 τοῦ Α. Ν. 2200/40 προβλεπόμενα πιστοποιητικά μετὰ σχετικῆς αἰτήσεώς των.

Ἐν Λαμίᾳ τῇ 9ῃ Φεβρουαρίου 1956

† Ὁ Φθιώτιδος Ἀμβρόσιος

Ἱερά Μητρόπολις Χαλκίδος

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου. «περὶ ἱ. Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καλοῦμεν τοὺς βουλομένους νὰ καταλάβωσιν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις: α) Ἁγίας Παρασκευῆς Κουλούρου—Μαρουλίου Ἰστιαίας καὶ β) Προφήτου Ἡλία Κοστικίου, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὸ Δελτίον «Ἐκκλησία» ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Ἱεράν Μητρόπολιν τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν Κανόνων καὶ τοῦ Νόμου προβλεπόμενα πιστοποιητικά.

Ἐν Χαλκίδι τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1956

† Ὁ Χαλκίδος Γρηγόριος

“ΕΚΚΛΗΣΙΑ”

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ἐκδιδόμενον κατὰ δεκαπενθήμερον

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† Ὁ Ἀθηνῶν ΣΠΥΡΙΔΩΝ
† Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας ΧΡΗΣΤΟΦΟΡΟΣ
† Ὁ Λήμνου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ (1923 - 1956)
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ
(† 25 Ἰανουαρίου 1956)

ΑΡΧΙΕΡΕΥΤΑΚΤΗΣ
ΕΜΜΑΝ. Γ. ΜΥΤΙΑΗΝΑΙΟΣ
Πρωτοπρεσβύτερος—Κατηχητής

*Υπεύθυνος Τυπογραφείου: ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΡΟΥΤΣΗΣ

Ἐν Ἀθῆναις. Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἰαοῦ 1.